

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

TÖRÖK JENŐ
TÓTFALUSY ISTVÁN
HOLENDA BARNABÁS
TOLDALAGI PÁL
ROMANO GUARDINI
TÜZ TAMÁS
GERLEI JÓZSEF
MIHELICS VID
MAKKÓ LAJOS
HALÁSZ ALEXANDRA

írásai

1951 AUGUSZTUS

TARTALOM

	Oldal
Török Jenő: Boldog X. Pius pápa	393
Tótfalusy István: A gubbiói farkas éneke (Vers)	402
Holenda Barnabás: Tudat és reális külső világ	403
Toldalagi Pál: Mind jobban... (Vers)	412
Romano Guardini írásaiból; Jöjjön el a te országod	413
Tűz Tamás: Áradat (Vers)	416
Gerlei József: Zenedélután (Elbeszélés)	417
Kérdések és távlatok (Mihelics Vid folyóiratszemléje)	422

S Z E M L E

(r. gy.): A személyiség újjászületése	431
Makkó Lajos: Korszerű igehirdetés (Egy falusi lelkipásztor jegyzetei)	434
Cs. A.: Folytatólagos teremtés?	438
H.: Luc Estang a katolikus irodalom feladatairól	442
Halász Alexandra: Az alkimiától a ciklotronig	444
Atomfizikus a szépről	447

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sik Sándor.

Főmunkatársak: *Mihelics Vid és Rónay György.*

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 5 forint. Előfizetés: egy évre 44 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

BOLDOG X. PIUS PÁPA

Több mint három évszázaddal V. Szent Pius, a trienti kor reform-pápája után, a Gondviselés újra egy szentet adott nehéz időkben Szent Péter trónjára, hogy a fogyhatatlan önújító erejű egyház új tavaszát újra egy saját személyében is szent pápa készítse elő... Nem érdektelen feladat annak az állomásnak jelentőségét vizsgálni, amit X. Pius pápasága jelentett a legújabbkori egyháztörténelem fejlődési folyamatában és felvetni a kérdést, hogy ezen felül mi a mondanivalója a „ma” számára X. Pius most ünnepélyesen kijelentett személyes életszentségének?

ELŐZMÉNYEK

Pápaságát a történeti fejlődésben vizsgálva, vessünk előbb egy pillantást előzményeire. Hiszen X. Pius uralkodása áppúgy szervesen továbbhepíti azt, amit IX. Pius és XIII. Leó hagyott reá, amint XI. és XII. Pius pápasága is ráépül X. Pius művére. I X. P i u s (1846—78) uralkodása két szempontból jelentős előzménye X. Piusnak. Először: élesen szembefordult a kor uralkodó szellemiségével, a liberalizmussal, még pedig ennek hatalma teljén, virágkorában itélve el tévedéseit (Syllabus, 1864). Másodsor: a vatikáni zsinaton a pápa primátusának és tévedhetetlenségének kimondásával évszázados fejlődés fejeződik be, ez a dogma nuntegy zárókövet helyez az Egyház központosított szervezetére. Az egyházi tekintély a papában — vagyis a Titokzatos Krisztus látható fejében — összpontosul. A Szentlélek szinte láthatóan működött: megmozdult a dogma kimondása ellen a „művelt világ”, időszerűtlennek ítélte a püspökök tekintélyes része, feltették következményeitől — a protestánsok és liberálisck miatt — az Egyházat. A dogma kimondásának előestéjén tekintélyes biborosok és püspökök küldöttsége szinte könyörögve kérte a pápát, köztük a híres Dupanloup, Simor primás és a nagy szociális főpap, Ketteler (ez utóbbi állítólag könnyek közt, térdre hódva), hogy álljon el a dogma kimondásától. A pápa a Lélek erejében, ércszoborszerű hajthatatlansággal ellenállt s kitartott terve mellett. Az aggodalmaskodók elutaztak a szavazás előtt, s a dogmát kimondták. A Gondviselés továbbszövi a fejlődés fonalát: két hónap múlva Viktor Eumánuel csapatai elfoglalják az egyházi államot s a pápa földi hatalmát veszttve, a Vatikán foglya lesz... Pár év s meghal IX. Pius.

XIII. Leó ban (1878—1903) olyan pápát választ ki a Gondviselés, akit természetes tehetségei: ragyogó intellektusa és kormányzati bölcsessége mindenkinél jobban képesítettek arra, hogy a látható Főben összpontosult hatalomnak a világ népei és kormányai előtt kivívja azt a tekintélyt, amely megilleti Krisztus földi Helytartóját. Középkori hatalmának fénykora, III. Ince kora óta nem élvezett oly korlátlan tekintélyt a pápa, mint XIII. Leó. E tekintélyt elsősorban a szellemi fegyvereivel szerezte meg. Minden elődjénél gazdagabb körlevélgyűjteményében a kor eszméi iránti megnyílttsággal tudja a kor nyel-

vén megszólaltatni a katolikus igazságot. Sokat köszön neki az egyházi tudományosság: felkarolja az újskolasztikát és megnyitja a kutatók előtt a vatikáni levéltárat, nem féltve az Egyházat a történeti igazság kiderítésétől. Világosan állást foglal egyház és állam kérdésében, tökéletes társaságnak ismerve el az államot, amelynek kormányformája teljesen közömbös az Egyház előtt. Talán legnagyobb jelentősége, hogy benne szólal meg az Egyház szociális lelkiismerete (Rerum Novarum). Körleveleiből kitetsző magatartása: a katolikum felsőbbrendűségének tudatában, megértéssel a pozitív koreszmék iránt, kívánatosná tenni az Egyházat, illetve a vele való együttműködést. Ennek a szellemi attitűdnek politikai vetülete volt a vatikáni diplomácia nagyobbarányú kiépítése (több protestáns állam veszi fel a kapcsolatot XIII. Leóval) s nem kis eredménye Bismarck kanosszajárása. XIII. Leó a Gondviselés jóvoltából igen magas kort ért el, ami csak növelte tekintélyét: aranymiséjén, püspökségének ötvenedik, majd pápaságának huszonötödik évfordulóján valláskülönbőség nélkül tisztelegtek nála az uralkodók.

Ilyen előzmények után következik X. Pius. Az 1903-iki konklávé atyáinak nem volt könnyű dolguk: XIII. Leónak utódját megválasztani. A Gondviselés mintha Ferenc József vétőjét használta volna fel, mely az esélyes Rampolla bíborossal szemben a bíborosok figyelmét a teljesen politikamentes, sőt egyenesen a legszpirituálisabb típust képviselő, köztiszteletben álló velencei pátriárka, Giuseppe Sarto felé irányította, aki a választás első napján őt, a negyedikén ötven szavazatot kapott a hatvankettőből. A szentéletű, alázatos, hatvannyolc éves főpap könyörgött bíborostársainak, ne szavazzanak reá... Talán épp e szelíd, könnyes szemekből sugárzó egyszerű, tiszta, alázatos papi lélek hódította meg a bíborosok szívét. Az utolsó szavazás előestéjén barátja, Ferrari kardinális előtt kijelenti, hogy inkább lemond a bíborról és elmegy kapucinusnak, de ez figyelmezteti a súlyos felelősségre, amelyre az egyre növekvő szavazatok mögül kitetsző isteni akarat utal: nem menekülhet Jónásként előle, hanem vállalnia kell az áldozatot. Sarto bíboros egy átímádkozott éjszaka után döntött. Másnap, a népítélet-szerű szavazás után, mint maga írja, „holtta vált, sápadt arccal, megdermedve és rettegve állt ott” s a kérdésre, elfogadja-e a választást, pár pillanatnyi hallgatás után ezt mondja: „Accepto in crucem”. Áldozatként, keresztnek fogadta, érezve a nagy felelősség súlyát, amely a tömegaposztáziát előidéző liberális, racionalista és anyagelvű szellem s az ennek nyomán többhelyütt bekövetkezett vagy fenyegető egyház-üldözés világában a „Vatikán foglyára” nehezedett.

Melyek voltak azok a teljesítmények és adottságok, amelyek Sarto bíborosra, a nép egyszerű gyermekére, a riesei postás fiára irányították a figyelmet? Milyen mult állott mögötte? Kiterített fehér lapként olvashattak róla: negyvenöt éves buzgó szolgálata Krisztusnak a cura animarum-ban. Kilenc évig káplán, nyolc évig plébános, kilenc évig kanonok s mint ilyen szemináriumi tanár, majd káptalani helynök, kilenc évig püspök Mantuában s tizedik éve pátriárka Velencében. Pályájának minden állomásán feltűnt, hogy feddhetetlen papi élete, szívjó-sága és a lelkek szolgálatában nyilvánuló odaadó buzgósága jó gyakor-

lati érzékkel és szervezőtehetséggel párosul. Életének főcélja és egyetlen vágya — mint első enciklikájából kitűnik s amit a boldogáavatási dekrétum is hangsúlyoz — szolgálni, hogy legyen „minden és mindenben Krisztus” (Kol. 3, 11). Izig-végig pap volt, a természetfölötti világ képviselője, Isten embere, az isteni misztériumok sáfára; a kegyelem közvetítője. Nem akart mást, mint az embereket bekapcsolni a természetfölötti világba. Vallotta, hogy lehetetlen Istenhez eljutni máskép, mint Krisztus útján, s hogy Krisztushoz az Ő titokzatosan továbbélő mása, az Egyház vezet el.

Az eszköz a cél felé, hogy Krisztus legyen minden mindenkben, szentpáli szóval: „mindent Krisztus Fősege alá foglalni” — nem szabatos latin fordításban „Instaurare omnia in Christo” (Ef. 1, 10). Ezt választotta jelmondatául: vagyis először az embereket beiktatni Krisztus titokzatos Testének kegyelmi vérkeringésébe, életüket táplálni és erősíteni a titokzatos Testben. Ezt akarta mint káplán és plébános az egyházközségben, majd mint püspök és érsek az egyházmegyében, végül az egész titokzatos Testben, mint annak látható Feje. Ugyanazt a feladatot kívánta valósítani egyre növekvő keretek és lehetőségek közepett és egyre gazdagabb eszközökkel — egyre jobban hozzászított feladatához, míg végül a Szentlélek erejében világárányokban fogott annak megvalósításához.

KRISZTUS FŐSÉGE ALÁ FOGLALNI...

Legjelentősebb intézkedéseinek azokat tekintjük, amelyek a kegyelmi élet elmélyítését, minél szélesebb köröknek a Krisztus-Test kegyelmi vérkeringésébe való bekapcsolását célozták. A janzenizmus, jozefinizmus és liberalizmus nyomán elterjedt megmerevedés, elhidegülés és közöny szellemével szembeállva 1905-ben a gyakori szentáldozást, 1910-ben pedig a gyermekek korai (7 év körüli) szentáldozását ajánlja, illetve írja elő. Ez az utóbbi intézkedése még a papság körében is erős ellenzésre talált. Mikor egy bíboros ezt szóvátette a pápa előtt, az tűzbe jött s kezét szívére téve felkiáltott: „Azt a dekrétumot az Isten sugallta nekem!” Ez a két dekrétum, azután az eucharisztikus kongresszusok felkarolása, a negyven órás szentségimádások szorgalmazása, a Jézus Szive-kultusz elmélyítése (ennek fiatal káplán kora óta lelkes apostola) mind előkészítői a most virágzó Eucharisztikus kultusznak.

A kegyelmi és hitélet elmélyítésének első feltétele a buzgó, apostoli lelkületű, szentéletű papság. X. Pius már püspöksége óta ennek szentelte legfőbb gondját. Pápaságának legmaradandóbb kezdeményezése e téren az egyházi törvénykönyv, a *Codex* munkálatainak megindítása, célja az egyházfegyelmi keretek pontos körülírása, elsősorban a papságra vonatkozólag. A *Codex*ben rendszerbe foglalt intézkedések a papság neveltetését, képzését, lelkiéletét illetően jórészt X. Pius pápasága alatt jelennek meg, sőt egyesek már püspöki és érseki kormányzásában is szerepelnek. Mint püspök egy évig maga igazgatja szemináriumát, vizitációi során és zsinatokon sokat tesz a papság fegyelmének emelésére. Mint pápa az itáliai szemináriumok színvonalának emelése érdekében

megszünteti a sok kis szemináriumot, egyházmegyéket egyesít, és központi szemináriumokat létesít színvonalas tanári karral.

Első körlevelében (E supremi apostolatus) is erősen hangsúlyozza, hogy a papnak önmagában kell előbb kialakítani Krisztust, ha másokban ki akarja alakítani. Aranymiséje alkalmából külön körlevelet szentel a papságnak (*Haerent animo*), amelyben az életszentséget köti papjai lelkére. „Ha a papból hiányzik a szentség, hiányzik minden!” Az általa boldoggá avatott arsi plébánost, Vianney Jánost állítja példaképül papsága elé. Az életszentség elérése azonban csak Isten kegyelmével lehetséges, ezt pedig csak az imádság, az elmélkedés, a lelkigyakorlatok és az Eucharishtiában dobogó isteni Szív kultusza szerzi meg — ezért ezeket ajánlja papjai figyelmébe. „A pap kötelessége meggyógyítani a föld gonoszait” — mondja más alkalommal — „Egy szent pap szentíté teszi a népet, és az a pap, aki nem szent, nemcsak haszontalan terhe, de egyenesen veszedelme a földnek!”

Amilyen gonddal örködött papjai fölött mint püspök és érsek, ugyanarra kéri püspökeit első enciklikájában. „Szívünk mélyéből ajánljuk, őriztétek őket égi tűzzel telt kebletekben... Gyujtsátok, lobbantsátok lánggra őket, hogy soha más után ne vágyakozzanak, mint Istent dicsérni és a lelkeket menteni!”

Ezért szorgalmazta egyházmegyéiben papjainál a lelkigyakorlatok végzését, s ugyanezt teszi a pápai trónon is. Mindjárt pápasága elején az egész pápai udvar számára lelkigyakorlatot rendel el s ennek tartama alatt szünetelt minden kihallgatás és minden irodai munka. A papság nagy megreformálója névelődjenek, V. Szent Piusnak mintájára bátran tehetta ezt, mert amire papjait buzdította, arra maga mutatott legszebb példát. „Mindenkinek mindene akarok lenni — vallotta káplán korában a szentpáli programot — hogy mindannyian Krisztusé legyetek!” (1. Kor. 9, 22). Mint érsek pedig így mutakozott be híveinek: „Én nem vagyok és nem leszek számotokra más, mint Isten embere, aki hirdetni fogom nektek az Ő nagyságát, hogy mindig jobban és jobban nőjjetek az Ő szeretetében. És ha mint tékozló fiúk elhagytátok a jó Átyát, egyetlen célom Hozzá visszavezetni Benneteket!”

A papság mellett gondol a világi munkatársakra is. Első körlevelében hangsúlyozza, hogy a Krisztushoz való kapcsolás nagy munkájában a papság számíton a buzgó hívek segítségére, hiszen Isten mindenkit felelőssé tesz felebarátja lelkiüdvéért s ezért a hívek kötelessége a lelkekért folyó harcban a püspökök vezetése alatt a papságnak segíteni. Fontosak ugyan a társulások, „de sokkal többet ér a lelkek megnyerése szempontjából a jó példa!” „Ha lesznek, akik akár a falvakban, akár a városokban Isten törvényei szerint élnek s gyakran a szentségekhez járulnak”, akkor semmi sem hiányzik a kívánt cél eléréséhez, hogy tudniillik Krisztus legyen minden mindenkiben. — Ki ne venné észre, hogy itt lényegében a ma oly sokat említett tanúságtételről van szó?

Papságnak és híveknek a természetfölötti világba való állandó bekapcsolására elsősorban a liturgia hivatott. A gyakori szentáldobzás mellett épp a liturgia felkarolása X. Pius legnagyobb tette. Szállóigévé

lett az a kívánsága, hogy „ne a misén imádkoztatok, hanem imádkozzátok a misét!” A megreformált papság kezébe megreformált breviáriumot adott: itt, és az ünnepek csökkentésénél elvi jelentőségű a Christocentrikus gondolat: az Úr életének legfőbb eseményeit és az evangélium legfontosabb tanításait élénk vasárnapi miseszövegek, officiumok foglalják el a főhelyet, a szentekről megemlékezés történjék. Jelentős újítás volt a gregorián éneknek az őt megillető szerepébe való visszahelyezése és a profán zenének a liturgiából való kiszorítása. Érthető, hogy a természetfölötti gondolat iránt érzéketlen korban ez az intézkedés is mily felháborodással találkozott az úgynevezett művelt körök részéről, akik barbarizmussal vádolták érte a pápát.

A kegyelmi életet elmélyítő és az egyházfegyelmet építő intézkedések mellett harmadik legjelentősebb ténykedése következetes, elszánt harca a katolikus hit tisztaságának védelme érdekében. Már mint püspök erősen szorgalmazta papjainál, hogy buzgón készüljenek az Evangélium hirdetésére s a katekizmus magyarázatára. Püspök korában jutalmat tűzött ki alkalmas katekizmus-tanítási rendszer kidolgozására. Pápasága elején az „Acerbo nimis” kezdetű enciklikát adja ki az egyházi szónoklat, különösen pedig a hitoktatás érdekében, mert ebben látja a vallási tudatlanság leghatásosabb ellenszerét, már pedig „ha napjainkban — írja — sokan vesztik el hitüket, nem a tudomány előhaladását kell okolni érte, hanem a nagy hitbéli tudatlanságot!” Itália számára egységes katekizmus kiadását rendeli el. Maga pedig, a hajdani fáradhatatlan hitszónok, vatikáni fogságában, mint Róma felelős lelkipásztora vasárnapokon csoportonként a város más- és más körzetéből maga köré gyűjti a híveket a Vatikán legnagyobb termében és katechézist tart nekik! Ilyen példamutatás után hagyta meg papjainak a vasárnap kötelező egyórás katechézist.

A hit tisztaságának védelméhez tartozik pozitív irányban a legfőbb forrás, a Szentírás tudományos művelésére hivatott Institutum Biblicum felállítása és a biblikus tanulmányoknak a papság figyelmébe ajánlása. Negatív irányban ide soroljuk azoknak az erélyes intézkedéseknek egész sorozatát, amelyek a kor főbb tévedéseit a „modernizmus” gyűjtőneve alatt elítélték. X. Pius pápasága elején, Nagy Szent Gergely halálának centennáriuma alkalmával a „Jucunda sane” körlevélben a kor „legnagyobb tévelyéről” beszél, amelyből folynak a többiek s ez nem más, mint „a természetfölötti rend tagadása, mely megrendíti a kereszténység alapjait és letaszítja trónjáról Istent”. A modernizmus néven épp azt az irányzatot ítélte el a pápa, mely az e tövön fakadt modern bölcséleti tévelyeket, az agnoszticizmust, a relativizmust, pszichologizmust, historizmust stb. az egyházba is be akarta csempészni. A „Lamentabili” decretum és a „Pascendi” enciklika hatása nagy volt, nemcsak kívül, hanem az egyházon belül is. Erélyes vizsgálatok, majd a felszentelendőkötől és egyházi javadalmakba lépőktől megkívánt úgynevezett anti-modernista eskü elrendelése kiiktatták ezt a papság soraiba beszűrődő irányzatot, amelynek néhány vezető tagja, mint a francia Loisy és az olasz Murri ki is vált az egyházból.

X. Pius elsősorban p a p volt és mindvégig az is maradt a pápai trónon. Ezzel természetesen adódik, hogy távol volt lelkétől a politika és diplomácia világa, őt egyedül Krisztus érdekelte, akit a világnak akart adni. „Az én politikám ez!” — mondotta egy kihallgatás alkalmával a feszületre mutatva. Értetlen kritikákkal szemben, a politikában is nagyvonalú elődjével, XIII. Leóval való kedvezőtlen összehasonlítások ellenében elfogulatlan protestánsok is meglátták X. Pius igazi arcát: „Pá p volt — írja Walter Köhler evangélikus teológus — aki nem tekintett jobbra vagy balra, hanem az O styát magasra emelve igyekezett körülhordozni Údvözítőjét a világon”. Justin Fèvre francia publicista szerint XIII. Leó a királyok, császárok, udvarok, kormányok és püspökök pápája volt, X. Pius azonban a teológia és kánonjog pápája, a kicsinyké, a szegényké, a plébánosoké. Ezeknek a megítéléseknek fényénél tehát nincs mit csodálkozni azon, ha X. Pius kormányzása egyházpolitikai szempontból sok keserves küzdelemmel járt.

Kétségtelen, hogy már trónralépésekor kedvezőtlen adottságokra talált, így Olaszországban és Franciaországban, viszont Portugáliában pápasága alatt éleződik ki a helyzet. O l a s z o r s z á g b a n a kormány jó szemmel nézte X. Piu st, aki jó hazafi volt és életét az erősen osztrákelenes Felsőitáliában élte le, továbbá mint püspök és érsek a hatóságokkal jól tudott együttműködni, s az uralkodó felé is barátságos gesztust mutatott. Mint pápa nem ragaszkodott mereven a vatikáni állam elvételekor kimondott szigorú tilalomhoz, mely szerint hithű katolikus nem vehet részt a választásokon, s a béke érdekében megengedte, hogy esetenként adott püspöki dispensációval buzgó katolikusok képviselőkné k fel lépjenek; így 1909-ben már 34, 1913-ban pedig már 328 hithű katolikus képviselő jutott be a képviselőházba s ezzel világosan kifejezte, hogy résztvesz az állam építésében. A „római kérdés” vonatkozásában pedig oly békülékenynek tudták a pápát, hogy egyesek szerint már akkor is létrejöhetett volna a kibékülés, ha állami részről megfelelő tényezők intézték volna az ügyeket. Érthető ez X. Pius természetfölötti beállítottságából, amely ösztönszerűleg meglátta, hogy nem világi és külső hatalmi, hanem lelki eszközökkel lehet az Isten Országát építeni, s éppen csak az a minimális anyagi létalap kell, amely az életműködést biztosítja. Az ő ajkára még jobban ráillenek, mint XI. Piuséra, amit a meg egyezés után mondott azoknak, akik kicsinyelték a „Vatikánváros” területét. „Csak annyi test, hogy a lélek élhessen — egy kis darabkája a világnak, annak a szabadságnak jelképéül, amelyre az Egyháznak vallási küldetése folytán feltétlenül szüksége van”.

A függetlenség e védelmének jelentős mozzanata volt, hogy a pápa választással kapcsolatban egyszer s mindenkorra megakadályozta a vétő megismétlődését, amennyiben kiközösítés terhe alatt meg tiltott bárminémű beavatkozást a pápaválasztásba.

Sok keserűséget okozott a pápának a francia helyzet. XIII. Leó nagy megértéssel figyelte az új fejlődést, s ismételen figyelmeztette a francia királyhű katolikusokat, hogy az Egyház nem kötheti

magát kormányformákhoz. A legújabb egyháztörténetírás megállapítja, hogy a konzervatív francia tömegek hibáztak azzal, hogy nem szivelték meg a pápa utasításait s ezzel megkönnyítették az ellenséges indulatú kormány helyzetét. Bár X. Pius ismételten hangoztatta, hogy naponta imádkozik „az Egyház legidősebb leányáért”, nem mehetett bele önkéntes jogfeladásba. Nehezen dönthető el, hogy bizonyos barátságos gesztusok mutatása, vagy legalábbis a merevebb magatartás mellőzése változtatott volna-e lényegesen a helyzeten. X. Pius maga így szólt mind erről: „Nem tehattünk másként a nélkül, hogy lábbal ne tapostuk volna lelkiismeretünket, meg nem szegtük volna esküinket, amelyet tettünk, amikor elfoglaltuk Szent Péter székét... Félelem nélkül várjuk a történelem verdiktjét. Azt fogja rólunk megállapítani, hogy szemünket szüntelenül Isten magasabb jogaira függesztve, amelyeket megvédeni kötelességünk, nem akartuk a világi hatalmat megalázni, de még csak lándzsát törni sem valamely kormányforma mellett, hanem meg akartuk oltalmazni Urunk és Mesterünk érinthetetlen művét”.

Egész egyházpolitikájára illenek e szavak. Részünkről osztjuk azok felfogását, akik azt tartják, hogy X. Piusnak intuitív látása volt a természetfölötti értékek világában s ez készítette arra a sokszor hősiességű állásfoglalásra, hogy lemondjon magasabb értékekért anyagi, ideiglenes javakról és előnyökről. És épp ezzel a természetfölötti beállítottságával utat mutat papoknak és hívőknek egyaránt, hogy amikor az egyház természetes erőforrásai megcsappannak, annál erősebben aknázzák ki a kegyelmi energiaforrásokat és még hatékonyabban építsenek a természetfölötti alapra. (Bierbaum.)

ÉLETSZENTSÉGE

X. Pius kora gyermekkorától kitűnt buzgóságával, imádságos lelkületével. Áhítata csak fokozódott a szemináriumi évek alatt, majd mikor mint pap az Úr bizalmasa lett. Napi szentmiséje előtt soha el nem mulasztotta félórás meditációját. Plébános korától mindaddig, amíg pápa lett, házanépét maga köré gyűjtve közösen mondotta velük naponta az egész rózsafüzért. Mint pápa maga végezte ezt, a Vatikán termeiben vagy kertjében sétálgatva. Esténként nagy áhítattal merült el az Eucharisztia látogatásakor annak imáadásába. Természetes, hogy az Oltáriszentség imáadásában lánholt fel legjobban buzgósága. Áldozás után, szentmiséi alatt épp úgy, mint betegsége során, amikor naponta áldozott, arca átszellemülten sugárzott. Az egyik irgalmas testvér, aki utolsó betegsége alatt ápolta, feljegyezte, hogy angyalibb látványt nem látott, mint a pápa átszellemült arcát, amellyel az Oltáriszentséget fogadta; utána negyedórás magábamerüléssel élvezte lelke egyesülését isteni Megváltójával. Amikor egy ízben a lapok arról írtak, hogy a pápa állapota válságosra fordult s éjjel vette magához a Szentséget, kérte udvari papját, cáfolja meg ezt az álhírt s tudassa az érdeklődőkkel, hogy a pápa nem szorul éjjeli áldoztatásra, mert minden reggel áldozik és papjait is erre buzdítja betegségük esetén, ha misézni nem tudnak.

Programadó körlevelében (E supremi apostolatus) Szent Pállal arra kéri a püspököket, hogy ne nyugodjanak, míg önmagukban és pap-

jaikban „ki nem alakul Krisztus” (Gal. 4, 19), s erre maga nyújtott példát. Krisztust utánzó életének, híven az Apostol intéséhez (Fil. 2, 8), legfőbb igyekezete arra irányult, hogy az önmagát megulázó, kereszthalálíg engedelmes Jézust mintázza. Káplán korában alázatosan bemutatta javítás, bírálás céljából minden beszédét plébánosának s ugyanígy nyújtotta át mint pápa is aranymiséje alkalmával írt körlevelét javítás végett államtitkárának. Ötvenéves elmúlt már, mikor így panaszkodik barátjának: „Közel vagyunk az „adj számot” szörnyű órájához s mégis oly távol azoktól a lelki kincsektől, amelyek irgalmassá teszik az igaz Bírót. Hidd el, sokszor napokig gyötör ennek tudata!” Mint kanonok és szeminárium elüljáró azzal köszönti kispapjait, ne tekintsék tudósnak, hanem egyszerű falusi plébánosnak (az előző évben még plébános volt). Amikor XIII. Leó pápa püspökké nevezte ki, könyörgő levelet intéz hozzá s kéri, vonja vissza kinevezését. Amikor azonban a Szentatya megparancsolta, hogy fogadja el a kinevezést, magától értődő egyszerűséggel cserélte fel — mint mondotta — a könnyebb kanonokit a súlyosabb püspöki kereszttel. Alázatos egyszerűségére jellemző, hogy nem igen hordta a püspöki jelvényeket. Egyik látogatója nehézményezte ezt, mire a püspök előkotorta az asztalát elborító könyvek és íratok alól pileolusát, mellkeresztjét, mutatva, hogy azért megvannak...

Sarto jól tudta, hogy a Krisztuskövetés legnagyobb akadálya a gazdagság — éppen ezért élete igénytelenségben, szegénységben telt akkor is, amikor püspök és érsek lett. Ez szorosan összefügg szociális szeretetével: hiszen minden fölösleges pénzt a szegényeknek adta. Mint plébános így jellemzi Facchinetti: „Ahogy jött a pénz, amúgy melegeben szétosztta akár egyháza szükségleteire, akár szegényei istápolására. Nagylelkűsége szinte közzsájon forgott. A pénz ellenségének mondták... hogy adhasson, jót tehessen, még adósságokba is keveredett”. Mint püspök is igen egyszerűen élt. Szobája a legszerényebb volt a püspöki palotában: egyszerű ágy, rozoga ruhaszekrény és két kemény, kopott szék. Étkezéséről ezt jegyezték fel: „Msgr. Sarto reggelire soha mást nem evett, mint egy csésze feketekávé egy darabka kenyérral vagy süteménnyel. Tizenegy óra tájt lement a konyhába s egy korty fehér bort ivott. Ezután tovább dolgozott két óráig. Ebéd: leves, egy szelet hús körítéssel, egy darabka sajt és gyümölcs. Vacsora: alig valami, hasonlófélekből.” Plébániák látogatásakor pedig csak a legegyszerűbb étkezést engedte és soha semmiféle különlegességet nem fogadott el, ezzel akart jó példát mutatni. Amikor pápa lett, legszívesebben elbocsájtotta volna a nagy személyzetet. „Mekkora néptömeg ez itt, egyért... Ennyi ember kell ahhoz, hogy megértsék, ha azt mondom: eiég lesz ebédre két tojás?” — kérdezte. De meghagyta őket, nem akarta elvenni a kenyerüket. Am azt nem engedte, hogy a vatikáni kertben lovas gárdisták kísérjék. Egyszerűségére jellemző az is, hogy nem tűrte a Szent Péter templomban s a Capella Sistinában a hangos, tapsos ünneplést és éljenzést. Mint pápa is mindvégig a nép egyszerű fiának vallotta magát.

Jellemző végrendelete, amely így szól: „Szegényen születtem,

szegényen éltem és teljes szegénységben halok meg." Testvéreire nem tud mit hagyni, kéri a Szentszéket, gondoskodják nővéreiről halálukig. Holttestének bebalzsamoztatását megtiltotta. Síremléke a legegyszerűbb — s mégis, az Apostolfejedelmeké után az övé a leglátogatottabb.

Az alázat és igénytelen egyszerűség mellett legszembeeszköbberénye szívjósága, jétékony felebaráti szeretete. Már szegény káplán korában rendszeresen segélyezte, édesanyja rovására is, a szegényeket. Mikor plébánosa erre figyelmeztette, azzal felelt, hogy azok a nyomorultak jobban rászorulnak, anyjáról majd csak gondoskodik a jó Isten! A tanításért kapott értéktárgyakat (ezüst evőeszközkészlet, zsebóra) elzálgoosította s a kapott pénzt a szegényeknek adta. Mint velencei páriárka a város szegényei felsegélyezésére kölcsönt vett fel kamatra. Írgalmas szeretete természetesen ellenfeleire is kiterjedt. Mantovai püspöksége idején történt, hogy egy kereskedő igen gyalázkodó röpiratot adott ki ellene... Telt az idő, a kereskedő csödbe jutott s már öngyilkosságra gondolt. A nagylelkű püspök, aki eleve imádkozni kezdett szerencsétlen rágalmazójáért, most titokban pénzt küld a kereskedő feleségének. A titokról csak pápasága idején hullott le a lepel.

Szívjóságára jellemző, hogyan bánt személyzetével. Mint plébános ismételten harangozott sekrestyése helyett. Mint kanonok időnkint, prédikáció előtt, kora hajnalban felkeltette magát a harangozóval. Ha véletlenül előbb felébredt és dolgozni kezdett, szerető figyelmességből a harangozó közeledtére eloltotta a lámpát, hadd legyen meg az öröme, hogy nem fáradt hiába.

Mikor pápasága idején Sziciliában földrengés volt, ő állott a segélyakció élére s a világ minden tájáról közel hétmillió lírát juttatott a földrengéssújtotta vidéknek. Különvonaton hozatták fel Rómába a hatalmas százait s a pápa ötszáznál több gyermek ellátását vállalta. Assiszi Szent Ferenc nagy tisztelőjeként a szociális érzék terjesztésében sokat várt Szent Ferenc harmadrendjétől, s azt melegen pártfogolta is. Főleg ezért tartotta fenn magának a rend protektori méltóságát. Valóban ferences lelkület jellemezte őt, az evangéliumi derű sugárzása. „Testvéreim! hogy elbüvöljön és lenyüggözzön a jó, derűs és vidám kedélyűnek kell lennünk” — mondta és erre is mutatott példát.

Ez a szent főpap nemcsak életével, hanem halálával is tanít. Békes evangéliumi lelkülete irtózott a háborútól — ugyanakkor látta a feltartóztatatlan katasztrófa közeledtét. Mikor megtörténik a szarajevói merénylet, szinte búskomorra lesz. Imádkozik — és a fogadások beszéd nélkül folynak le, a zarándokokat néma áldásban részesíti. Hányszor mondta, hogy szívesen feláldozná életét, hogy a háborút megakadályozza. Most reánehazedik tehetetlenségének nyomasztó tudata. Ez siettetni halálát, amelyet tüdőgyulladás okozott 1914. augusztus 20-án.

Halála pillanatától általánossá vált a felfogás, amit sokan már életében hangoztattak: X. Pius pápa szent volt és Isten megadja majd azt a kegyelmét, hogy oltárainkon tisztelhetjük. Közbenjárására számos imameghallgatás történt, sírján nem hervad el a virág és nem alszik ki a gyertyák fénye halála óta. De maradandóbb virág az, ami az általa megindított kezdeményezésekből virult ki, és ragyogóbb fény,

ami fogékony papi és hívőszívekben gyulladt ki s egyre fejlődik, terjed évtizedek óta. A liturgikus élet, a gyakori szentáldozások az isteni élet tüzével tették meleggé életünket a Titokzatos Krisztusban. Fogékony szívekbe hathatott már XI. Piusnak apostolokat munkába szólító „nagy mozgósítása” és egyre szélesebben épülhet ki XII. Pius pápa nagyszabású apostoli programja. Mindez X. Pius kezdeményezését építi tovább. De ma, túl intézkedéseken és történelmi kereteken, X. Pius boldogáavatásában a Gondviselés figyelmeztetését halljuk: minden apostolság csak az életszentség talaján fakadhat, mert csak aki teljesen Krisztusé, vezetheti Hozzá a lelkeket, foglalhat mindent Fősege alá.

A GUBBIÓI FARKAS ÉNEKE

Milyen jó meglapulni ennek az embernek a karjai közt.
Milyen jó idesímulni ösztövr testéhez.
Milyen jó lustán, kedveskedőn nyalogatni a kezét meg az arcát.
Milyen jó hosszan belemélyedni szeretet-barna szemébe.
Milyen jó hallgatni a szíve dobogását —
meleg, mély, nyugodt szíve-dobogását.

Eddig nem értettem magamat.
Nem értettem, mi az az erő,
Az a kéjekre szömjas vad erő,
Ami üz, hajt az emberek ellen.
Nem értettem, miért vágyom oly nagyon a vérre —
friss, meleg, édesízű vérre.
Nem értettem, miért marcangolom oly kéjjel a húst —
s miért ropogatom oly boldogan a csontot.

Most már tudom.

Azért harcoltam eddig mindenki ellen,
Mert azt akartam, hogy legyőzzenek.
Azért szaggattam izekre annyi embert,
Mert azt vártam, hogy megszelídítsenek.

De a testük nem volt elég meleg ahhoz, hogy odabújjak mellé,
És a kezük nem volt elég szelíd ahhoz, hogy megnyalogassam,
És a szemük nem volt elég tiszta ahhoz, hogy megbabonázzon,
És a szívük nem volt oly nyugodt és mélydobogású —
hogy lecsendesítsen és álomba andalítson.

Megöltem őket, mert nem voltak ilyenek, mint ez az ember.
Megöltem őket, mert nem voltak elég nagyok ahhoz, hogy megalázkodjam előttük.
És én úgy szeretek megalázkodni.

Tótfalusy István

TUDAT ÉS REÁLIS KÜLSŐ VILÁG

Az emberi gondolkodás történetében dogmatikus és kritikus korszakok váltják fel egymást. Az első hajlamos minden örökségképen kapott tételt végleges, megdönthetetlen igazságnak tartani, az utóbbi előtt viszont semmi sem szent: évszázadok rendíthetetlen meggyőződése sem tartja vissza a maró kritikától. Ez a kritika elsősorban a vallás elfogadott igazságai ellen szokott fordulni, de azután nincs számára megállás, székspszise más területre is átcsap. Az utolsó évtizedek ilyen túlzott kritikai törekvéseire mutat rá Planck, a híres német fizikus, a kvantum elmélet megalapítója. „Amint a vallásban és művészetben már régóta — mondja —, ép úgy most már a tudományban is alig van olyan alap-tétel, amelyet valaki kétségbe ne vont volna, alig van olyan értelmetlenség, amelyet valaki ne hitt volna. Feltámad a kérdés, vajjon egyáltalán van-e még olyan igazság, amelyet általánosan megingathatatlanak tekintenek, és amely szilárd támaszpontot képes nyújtani a szkepszis mindent előzőnlő hullámaival szemben.”

Ezeket a sorokat 1930-ban írta Planck, amikor szembeszállt a pozitívista felfogással, amely szerint mi semmit sem tudunk egy tőlünk függetlenül létező reális külső világról, csak élményeink összessége jelenti a „világot”.

Vegyünk egy egyszerű példát: megállapítom, hogy előttem áll egy asztal. Mít jelent ez a kijelentés? Látom az asztal alakját, színét, meg is tapinthatom, hogy síma, emelgetéssel meggyőződöm róla, hogy nehéz, esetleg a könyökömet is beleütöm, stb. Mindezek az érzetek azonban énbennem, az én tudatomban jelentkeznek és én nem tudok kilépni magamból, hogy közvetlenül hozzáférjek az asztalhoz. Ugy látszik tehát, hogy semmit sem tudhatok meg arról, ami kívül van a tudatomon. Viszont az igaz, hogy ha ma ott hagyom az asztalt egy bezárt szobában, amelyhez csak nekem van kulcsom és másnap visszamegyek, egészen bizonyos vagyok benne, hogy újra meglesz róla a látási, tapintási stb. benyomásom, tehát az asztal akkor is állandóan létezik, amikor nem látom. Az így szerzett bizonyosság természetesen nem abszolút, hanem csak nagyfokú valószínűség. „De ha vonakodnánk attól — mondja Jeans —, hogy valószínű megfontolásokat is elfogadjunk, akkor mindnyájunknak szolipszistáknak kellene lennünk. (A szolipszista azt gondolja, hogy senki és semmi sem létezik a világon, csak ő egyedül, latinul: solus ipse.) A valóságban azonban az összes igazi szolipszisták, ha ugyan vannak ilyenek, affelől lehetnek bizonyosak, hogy a bolondok házába csukják őket.”

A pozitivisták egy kissé kacérokodnak ezzel a veszéllyel. Ők nem jutnak túl az érzéki élményen, s szerintük nincs semmi értelme arról beszélni, vitázni, hogy a közvetlen élményen túl van-e, vagy nincs-e tőlünk függetlenül létező reális külső világ. Ennek a felfogásnak egyik fő képviselője Jordan, a német atomfizikus, aki a következőképpen be-

szél: „Nagyon elterjedt félreértés, hogy a pozitívista felfogás tagadja a reális külső világ létezését. Egy értelmetlen állítás tagadása újra értelmetlen állítást adna. Az az állítás, hogy „nincs reális külső világ”, nem értelmesebb, mint az, hogy „van”. Az egyik is, meg a másik is, sem nem igaz, sem nem téves, hanem értelmetlen, ha csak magyarázatokkal és definíciókkal megegyezés szerinti értelmet nem adunk neki, mint valami szimbolikus állításnak. Tehát nem lehet mondani „pozitív felfogás szerint az egész világ csak képzelet világom, amelynek nincs semmi objektív realitása”. Hanem pozitívista felfogás szerint azt kell mondanom: „semmilyen kísérlet nem képzelhető el, amely által ilyen kijelentés igazolható, vagy cáfolható. Az ilyen kijelentéseket tehát — van-e, vagy nincs-e reális világ — mint értelmetleneket ki kell zárunk a tudományos rendszerből.”

Ezzel a felfogással élesen szembehelyezkedik a dialektikus materializmus. Egyik illusztris magyarázója így ír: „Ellentétben az idealizmussal — a pozitívizmus is ennek egyik fajtája —, amely kétségbevonja, hogy a világot és törvényszerűségeit megismerhetjük, amely nem hisz ismereteink megbízhatóságában, nem ismer el objektív igazságot és azt tartja, hogy a világ teli van „magukban álló dolgokkal”, amiket a tudomány meg nem ismerhet — a marxizmus filozófiai materializmusa abból indul ki, hogy a világ és törvényszerűségei igen is megismerhetők — (hozzátesszük: a keresztény filozófia is ezt vallja) —, hogy a természet törvényeiről való ismereteink, a tapasztalat, a gyakorlat ellenőrzése mellett megbízható ismeretek, amelyek objektív igazság jelentőségével bírnak, hogy meg nem ismerhető dolgok a világon nincsenek, legfeljebb olyanok, amelyeket eddig még nem ismertünk meg, de a tudomány és a gyakorlat segítségével a jövőben ezeket is fel fogjuk deríteni és meg fogjuk ismerni.”

A két ismertetett felfogás között némileg középuton van a konzervatív fizikusok Planck által képviselt nézete. Ennek főtételei: van reális külső világ, de ez közvetlenül nem ismerhető meg; közvetlen tudományos vizsgálat számára hozzáférhetetlen. Minden tudás forrása, ezért minden tudomány eredete a személyes élmény. Ez a közvetlenül adott. Ezeknek az élményeknek összessége adja az érzékelt világot. Ebben azonban sok a szubjektív elem, ezektől meg kell tisztítani, ha az objektív valósághoz, a reális külső világhoz akarunk eljutni. Erre a célra szolgál a fizikai világkép. Ez már bizonyos önkényes gondolatkonstrukció, modell, amelynek megalkotásához a fizikusnak szaktudáson kívül teremtő fantáziára is van szüksége.

A sokféle felfogás láttára felmerül a kérdés: mit tartunk a reális külső világ létezéséről és annak felismerhetőségéről? Hallgassuk meg, mit mond Poincaré, a nagy francia matematikus és filozófus. „Ennek a világnak — mondja —, amelyben élünk, objektív létezése mellett az kezeskedik, hogy e világ számunkra közös a más gondolkozó lények számára létezővel. Más emberekkel való érintkezésünk útján kész következtetéseket veszünk át tőlük; tudjuk, hogy e következtetések nem tőlünk származnak, de egyszersmind felismerjük bennük a hozzánk há-

sonló gondolkodó lények munkáját. Mivel pedig ezek az okoskodások a mi érzéki világunkra is alkalmazhatónak látszanak, joggal következtethetjük, hogy ezek az értelmes lények is ugyanazt látják, amit mi; éppen ebből tudjuk, hogy nem álmot látunk."

Egy másik érvre hivatkozik Engels, amikor a pozitívista felfogást kritizálja: „Ez mindenesetre olyan felfogásmód — mondja —, amelyet úgy látszik nehéz merő érveléssel megcáfolni. De az emberek mielőtt okoskodtak volna, cselekedtek. 'Kezdetben volt a tett'. Ez az emberi tett már sokkal előbb megoldotta a nehézségeket, semmint az emberi okoskodás azt feltalálta. A pudding próbája az, hogy megesszük'. Abban a pillanatban, amikor ezeket a dolgokat a rajtuk észlelt tulajdonságoknak megfelelően a saját céljainkra felhasználjuk, abban a pillanatban érzéki észleleteink helyességét vagy helytelenségét máris csalhatatlan bírálóknak vetjük alá." Ehhez hasonló, tudatos, vagy nem tudatos módon szerzi a legtöbb ember a meggyőződést a külső világ létezéséről. Az így szerzett bizonyosság persze még jóval nagyobb lenne, ha még senki sem evett volna álmában puddingot.

A gyakorlatban kétségtelenül mindenki a külső világ reális létezését vallja. Lehet valaki pozitívista, hirdetheti, hogy csak a tudaton belül lejátszódó élménynek van reális jelentősége, azért mégis kitér az autó elől, nem megy neki a falnak, ha éhes, táplálékot keres magának, stb. Minden esetre érdekes, hogy míg Isten létezését sikerült olyan elméleti érveléssel igazolni, amelyet legalább is nagyon sok ember meggyőzőnek érez, addig a külső világ léte mellett csak gyakorlati érveink vannak. De ha a gyakorlati érvek alapján el is fogadjuk a reális, tudatunkon kívül létező külső világot, még mindig eldöntésre vár a kérdés, hogy a tapasztalat közvetlen ismeretet ad-e erről a világról, vagy pedig Planckkal együtt azt kell vallanunk, hogy a reális külső világ közvetlenül meg nem ismerhető.

Szoktak a tapasztalatot túlságosan értékelő realizmussal szemben az optikai csalódásokra hivatkozni. A vízbemártott bot, ha ferdén nézünk rá, megtörtnek látszik, pedig a valóságban nem az stb. Ilyenkor azonban legfeljebb azt mondhatnók, hogy a szemünk csal meg bennünket, de nem a tapasztalás, mert hiszen mégis csak a tapasztalat tanít meg bennünket, hogy ilyenkor a bot a látszat ellenére, nincs eltörve. Komolyabb nehézség származik azonban a következő megfontolásból:

Tapasztalataink emberi méretű jelenségeken szerezjük, a túlságosan nagy és a túlságosan kicsi kiesik tapasztalásunkból. Emberi méretű tapasztalatok vezettek bennünket, amikor például kialakítottuk geometriánkat. Ebben beszélünk egyenlő oldalú háromszögről, amelynek minden szöge 60° . Ennek ismeretében tudjuk, hogy ha egy háromszögben két oldal egyenlő s köztük a szög 60° , akkor a harmadik oldal is ugyanakkora. Gondoljuk el most, hogy két csillagról jön hozzánk fénysugár és e sugarak a szememben éppen 60° -os szöget alkotnak. Tudjuk azt is, hogy mindegyik csillagról éppen egy millió év alatt ér hozzánk a fény. Van-e jogom azt állítani, hogy szemem és a két csillag egyenlő oldalú háromszöget alkot s így a két csillag éppen egy millió fényévre

van egymástól? Nyilván semmi kilátásom sincs rá, hogy ezt a tételt valaha is tapasztalatilag igazoljam.

Hasonló a helyzet a túl kicsinyek világában is. Határozott ismereteink vannak például arról, hogy diónagyságú golyók hogyan ütköznek össze egymással, milyen köztük a kölcsönhatás stb. Az így nyert mechanikai törvényszerűségeket általános érvényűeknek tartjuk, pedig valójában semmi sem jogosít fel bennünket, hogy atommagyságú golyók ütközésekor hasonló törvényszerűségről beszéljünk. Gondoljunk például egy edénybe zárt gáza, amely sok trillió gyorsan mozgó molekulából áll. Ha ezeket rugalmas golyóknak tekintjük, s a közönséges ütközési törvényeket alkalmazzuk rájuk, akkor kikövetkeztethetjük a Boyle-Mariotte törvényt, amely szerint a gáz nyomása kétszer akkora lesz, ha a térfogatát felére nyomjuk össze. Ezt a törvényt a tapasztalat igazolja, így látszólag — legalább közvetve — a molekulák rugalmas ütközését is igazoltuk. A számítás azonban azt mutatja, hogy ha a molekulák közül egy millió másfajta törvény szerint ütközne, vagy csak úgy vaktában össze-vissza mozogna, akkor is a Boyle-Mariotte törvényt kapnánk eredményül. Ennek érvényesülése csak azt mutatja, hogy a molekulák átlagosan rugalmas golyók módjára ütköznek, de egyenként semmi biztosat sem mondhatunk róluk. Mai tudomásunk szerint a testek atomokból tevődnek össze, és a sok trillió atom együttes hatásából adódik az a jelenség, amit közvetlenül megtapasztalhatunk. Így az emberméretű tapasztalás csak a tényleges valóságot jelentő atomvilág átlagos viselkedését mutatja, de nem az egyes atomok pontos törvényeit. Amint éppen az atomok világában néha meglepően más törvények jelentkeznek, mint amilyeneket az emberméretű világban szerzett tapasztalásaink alapján természetesnek találunk.

A külső világ tapasztalati megismerésében a másik nehézség, hogy nagyon sok nem tapasztalati elem van látszólag tapasztalat útján szerzett ismereteinkben is. Ez különösen a tudományos ismeretszerzésben mutatkozik meg. A tudományos kutatás nemcsak abban különbözik a közönséges, mindennapi tapasztalástól, hogy finomabb műszerek segítségével történik, hanem abban is, hogy igen sok elméleti elgondolás van belerejtve. Vegyük egyszerű példaképpen a fény sebességét. Hogy mit értünk a gyalogló ember sebességén, vagy a puskagolyóén, az mindenki előtt világos. Megmérjük a megtett utat, az ehhez szükséges időt, utána az utat elosztjuk az idővel s megkapjuk, hogy a gyalogos ember sebessége másfél méter másodpercenként, a puskagolyóé nyolcszáz méter. Érthető előttünk, hogy a puskagolyónál nagy sebessége miatt már különleges berendezések és finom műszerek kellenek a mérés elvégzéséhez. A fény még sokkal gyorsabban megy, mint a puskagolyó, így nyilvánvaló, hogy sebességének megmérésehez még tökéletesebb berendezés kell. De nemcsak a mérőeszközök tökéletességében van a különbség. Az utolsó évtizedek pontos vizsgálatai megmutatták, hogy először azt kell tisztáznunk, mit is értünk a fény terjedési sebességén. Ha azt mondom, hogy a fény sebessége a vízben csak háromnegyed része a levegőben való sebességnek, mi ennek a kijelentésnek az értelme? Legköz-

vetlenebbnek látszik a következő elgondolás. Rövidebb vagy hosszabb ideig tartó fényjelet adok, s megállapítom, hogy ennek a fénykilövelésnek az eleje milyen gyorsan ér el egy távolabbi ponthoz, ha a levegőben mehet s milyen gyorsan, ha vízben halad. Ha ezt tényleg meg lehetne állapítani — a valóságban nem megy —, azt kapnánk eredményül, hogy a fényjel eleje a levegőben is, meg a vízben is egyforma gyorsan halad. De akkor hogyan kapott Foucault kísérleteiben a vízben jóval kisebb értéket a fény sebességére? Csak a fény terjedésének alaposabb matematikai feldolgozása, a fény hullámtermészetének figyelembe vétele segít bennünket annak felismerésében, hogy mit is mérünk, amikor kísérleteinkben a fény sebességét mérjük. Ezek nélkül az elméleti megfontolások nélkül a kísérleti eredmények egészen téves nézeteket keltenének bennünk.

Es ugyanígy van más tudományos méréseknél is. Mit jelent például, hogy azt találták, hogy egy fajta hélium hőmérséklete csak két fokra van az abszolút nulla ponttól. Egész értekezést kellene írni, tele matematikai képletekkel, hogy ennek a látszólag tapasztalatot kifejező mondatnak az értelmét lássuk. A tudományos tapasztalat tehát nem egyszerű passzív tudomásulvétele a külső világban történő dolognak, hanem az elme aktív közreműködésével születik meg. Tehát a külső világ megismerésében sem jutunk el a végső válasz megadásáig, ha nem sikerül legalább részben tisztáznunk a megismerést közvetítő tudat természetét.

Egyik legnagyobb nehézség ebben az, hogy a tudat világa és a külső reális világ, tanulmányozásukhoz egész más módszert kívánnak és más-fajta törvényeknek engedelmesskednek. Ezért nehéz mindkettő felett egyszerre urrá lenni. Aki az egyikben járatos, nem bizonyos, hogy a másikban is helyes eligazodást talál. Még a rendszeres gondolkodáshoz szokott emberrel is megesik, hogy idegen területen tévedésbe esik. Jordan, a neves fizikus például így ír egyik könyvében: „A skolasztikusok (középkori filozófusok) nagyon komolyan tárgyalták a kérdést, hány búzaszem kell hozzá, hogy „rakást“ alkossanak, mert két-három szem még nyilvánvalóan nem ad rakást, de tízezer már igen. Nincs véleménykülönbség a felett, hogy mai felfogásunk szerint az a kérdés, hogy hány búzaszem kell a rakáshoz, nem probléma, hanem csak látszatprobléma“. Ebben mindnyájan hajlandók vagyunk igazat adni Jordannak, és azt gondoljuk, hogy nagyon is henye időtöltés ilyen látszat-problémával vesződni. Annál nagyobb meglepetéssel olvassuk Borelnek, a neves francia matematikusnak a valószínűségről szóló könyvében a következőket: „A szofizmák között, amelyeket a görögök ránk hagytak, egyik sem érdemelte meg jobban, hogy átélje a századokat, mint a „búzaszem-rakás“ problémája. Ez ugyanis nem tekinthető pusztán a szellem játékának, hanem tipikus példája egy gyakori nehézségnek, amellyel a praktikus életben is, meg a tiszta életben is találkozunk.“

Nem részletezhetjük itt Borel valószínűségről szóló kapcsolatosságát, de néhány gyakorlati példára rámutatunk, amelyekben ugyanaz a probléma, mint a búzarakás példájában.

Itt van például a kis gyermekek ingyenes utazása a vasúton. Kétségtelenül méltánytalan volna, ha az egynapos újszülöttét magával vivő anyával két jegyet fizettetének. Viszont a húsz éves ifjú igazán nem várhatja, hogy ingyen utazzék, mert az anyjával megy. Hol húzzuk meg a határt? A két éves ingyen utazzék, a hat éves nem? Mi dönti el a kérdést? A vasúttársaságok a négy éves korhatárt állapították meg, de mikor hatalmi szóval így döntöttek, nyilván sokféle szempontot vettek figyelembe s a feladat számukra semmiképpen sem volt látszat probléma, hanem valóságos.

Vagy ha egy könyvkiadó háromszáz lapos könyvek sorozatát adja ki egységes formában, egységes áron, nyilván nem vesz fel a sorozatba egy száz laposat, vagy ötszáz laposat, de nem valószínű, hogy elutasít egy kétszázkilencvenkilenc lapos kéziratot. Hol lesz megint a határ? Nyilván sokféle szempontot vesz figyelembe, amikor eldönti ezt a számára nagyon is komoly, valóságos problémát.

Jordan tehát tévedett, amikor látszatproblémáról beszélt. Így van ez sokszor más területen is. A teológia és a filozófia szakemberei számára bizonyosnak látszó okfejtéseket sokszor gyerekes meséknek tartja, más tudományág elsőrangú szakembere, aki azonban a tárgyaló kérdésekbe nem hatolt be kellőképpen, hanem csak felszínesen ítélkezik a saját tudománya területén — csakis ott, — érvényes okoskodásokkal. Így keletkeznek néha a szélsőséges nézetek.

A tudat és a külső világ kapcsolatáról az egyik szélsőséges felfogást már röviden érintettük. A filozófiai idealizmus felfogása az, amely csak a tudat élményeit fogadja el végső valóságnak s azt vallja, hogy ezeken túl a tudattól függetlenül létező külső világról nem lehet beszélni. Egy másik szélsőség volt a múlt század mechanikus materializmusa, amely azt mondta, hogy csak anyag van, a tudat és a gondolat csak az agyvelő anyagának váladéka, foszforeszkálása stb. Haeckel híres „Welträtsel“ című munkájában felveti a kérdést: „hogyan keletkezik a tudatos életmény?” s válaszol rá: „Az érzeteknek a centrális idegrendszeren való tükrözése által.” Chwolson, a kiváló orosz fizikus gúnyosan fűzi hozzá: „Tükröt mindenki látott, tehát ez a definíció senkinek sem lehet homályos, vagy értelmetlen.” Nyilvánvaló, hogy Haeckel megoldása csak játék a szavakkal.

A dialektikus materializmus már sokkal jobban látja a problémába rejtőző nehézségeket. Haldane például „A marxizmus filozófiája és a tudományok” című munkájában így ír: „Ott állunk a lélek és az agy viszonyának problémája előtt. Ma még nem lehet választ adni erre a kérdésre, mivel még nem rendelkezünk a szükséges adatokkal, és azt hiszem, annál is kevésbé, mert itt már olyan ellentmondásokról és antinómiákról van szó, amelyek sokkal súlyosabbak a fizikusok előtt álló ellentmondásoknál. Ezért is van, hogy Engels néhány megjegyzés kivételével nem nyúlt ehhez a problémához. Az utóbbi ötven évben nyert ismeretek még azt sem engedik meg nekünk, hogy a kérdést helyes formában feltegyük.”

Még bőséges terület vár tehát kivizsgálásra, ha a tudat természetét.

keressük. Mi csak a fizika oldaláról teszünk ebben az irányban némi próbálkozást.

A fizikai világkép újabb fejlődésének természetére érdekesen világitanak rá Planck szavai: „Nagyon figyelemre méltó, hogy noha a fizikai világkép minden javításához és egyszerűsítéséhez mindig újfajta megfigyelések, tehát az érzékelhető világ jelenségei adják meg a lökést, mégis a fizikai világ szerkezetében mindig jobban eltávolodik az érzéki világtól. Szemléletes, eredetileg egészen anthropomorf színezetű jelleget mindjobban elveszíti, az érzetek növekvő mértékben kikapcsolódnak belőle. Lényege mindinkább az elvontság felé tolódik, s közben tisztán formális matematikai operációk mindig jelentősebb szerepet játszanak benne.”

Plancknak ez az állítása nyilvánvaló mindenki előtt, aki a modern fizika fejlődését figyelemmel kíséri.

Mi volt például a relativitás elmélet kiindulása. Olyan kísérletet próbáltak kieszelni, amely közvetlenül igazolja a föld tovaahaladását, miközben a nap körül kering. A fizikusok legnagyobb csodálkozására mindezek a kísérletek — a leghíresebb volt köztük a Michelson-féle fénytani kísérlet — eredménytelenek maradtak. Ugy látszott, hogy a föld egyenletes tovaahaladása semmiféle megtapasztalható jelenségben sem árulja el magát. Ennek a megmagyarázására állította fel Einstein 1905-ben a speciális relativitás elméletet, amely a térre és időre paradox eredményeket hirdetett, de az egyenleteiből kapott minden következtetés teljes összhangban volt a tapasztalattal. Már ez is nagyobb matematikai elmélyülést kívánt a tanulmányozójától, de még tovább ment az 1915-ben kidolgozott általános relativitás elmélet, amelyik már a gravitációs jelenségekre is magyarázatot adott. Ez már annyira elvont, matematikai jellegű elmélet, hogy Einstein szavai szerint nem volt fél tucat embernél több a világon, aki kezdetben teljesen megértette volna.

A relativitás elméletéhez hasonló képet nyújt az új atomelmélet. Amikor Bohr 1913-ban először alkalmazta a quantum elméletet az atom szerkezetének megmagyarázására, elgondolása — legalább alapgondolatában — hamarosan népszerű lett, mert az atommag körül keringő elektronok nagyon szemléletes képet adtak. De egy évtizeden belül kiderült, hogy ha az atomvilágban tapasztalható jelenségeket meg akarjuk érteni, akkor ezt a szemléletes képet fel kell adnunk, s helyébe komoly differenciál egyenletek kerülnek. Ezek semmit sem tudnak nyújtani a szemléletünk számára, hanem csak a számító ész tudja belőlük levonni a következtetéseket, hogy ezeket azután a tapasztalati világban igazolja lássa. Hasonlókat lehetne elmondani a modern fizika más területeiről is.

Ez a matematikai jellegű fizikai világkép a tudat, a szellem munkájaként jelentkezik, ezért természetéből a szellem természetére következtethetünk. A műből mindig következtetni lehet az alkotóra. A fizikai világkép mindinkább elvont matematikai jelleget ölt, így nyilván a szellemnek is az a természete, hogy otthonos a matematika elvont szimbólumaiban. Hogyan magyarázható ez meg?

Egyik elterjedt nézet, amelyet Conforth is kifejt a „Tudomány az

idealizmus ellen" c. munkájában, a következő: „Tudatom nem létezik agyamtól függetlenül, mert az agyamban lévő szürke anyagnak megvan az a sajátossága (hogy miképpen, azt még nem tudjuk pontosan), hogy működése rem pusztán fizikai, hanem — mint mondani szokás — szellemi is. Vagyis létrehozza a tudatot, tudatos oldala van. Tudatom megváltozhatik és számos különféle állapotban mehet keresztül, de sohasem lesz több, mint valami anyagi dolognak, az agyamban végbemenő folyamatnak tudatos oldala. Ha pedig azt képzelem róla, hogy függetlenül létezik, akkor képtelen hibát követek el.”

Ezt a gondolatmenetet tovább folytatva, Conforth azt vallja, hogy a fizika elvont, matematikai természete is az agy szürke anyagában játszódó folyamat egyik oldala; hogy ez miképpen történik, arról nem tud határozottat mondani.

Az anyagi agy pusztán anyagi működésének eredményei lennének tehát az elektromosságtan Maxwell-egyenletei, Einstein egyenletei, az atomelmélet Schrödinger- vagy Dirac-féle egyenlete, stb. Anyagból származtak, így ezeknek is anyagi dolognak kell lenniök, merthogy valamilyen képp léteznek, azt nem lehet tagadni. De hát anyagi dolgok ezek? Nem az egyenletek leírt formáira gondolunk, hanem a bennük kifejezett gondolatra, az értelmükre. Beszélhetünk róla, hogy milyen magasak, szélesek, milyen nehezek, szögletes vagy köralakúak? Vagy van olyan anyag is, amelynek se súlya, se térbelisége nincs?

Egy másik nehézségre mutat rá Borel, a francia matematikus, „Le Hasard” (A véletlen) című munkájában. Előzőleg ismerteti híres szemléletes példáját, amelyet „a gépiró majmok csodájának” nevezett el. Gondoljuk el — mondja —, hogy egy millió majmot megtanítanak a gépirás technikájára s ezek nap-nap után telekopogtatnak vaktában leütött betűkkel vagy huszoneöt-harmincmillió lapot. Amikor ezeket megvizsgálják, kiderül, hogy a hétfőn teleírt lapok szórul-szóra megegyeznek a következő hétfőn az egész világon együttesen kiadott könyvek szövegével, hozzávéve még mindazoknak a beszedeknek a szövegét, amelyet ezen a napon elmondanak. És a következő napokon ugyanez az eset megismétlődik. Lehetséges ez? Nyilván semmiféle természet törvény sem tiltja, hogy ha a következő hétfőn megjelenő első könyv „világ” szóval kezdődik, a megfelelő majom véletlenül éppen ennek a szónak betűit üsse le. De minél inkább növekszik a betűk száma, annál kisebb lesz a megegyezés valószínűsége, úgyhogy a gépiró majmok csodáját senki sem hiszi el.

Ezekután foglalkozik Borel azzal az elgondolással, hogy a gondolat csak kísérő jelensége az anyagi folyamatnak. Ebben az elméletben — mondja — legnehezebben megmagyarázhatónak látszik előttem az a tény, hogy az anyagi mechanizmus pusztá játéka tudná létrehozni a könyveket, amelyekben a legelvontabb eszmék és a legösszetettebb érzelmek jutnak kifejezésre, oly könyveket, amelyeknek oly csodálatosan nagy a hatása — az emberek közvetítésével — a természetre. Ez a csoda, hasonló a gépiró majmok csodájához, de még valószínűtlenebb.”

Jogában áll valakinek minden lelki jelenséget anyagi erők játékának

tekinteni, de azt el kell ismernie, hogy ez a felfogás egy lépéssel sem viszi előbbre a lelki jelenségek megértésében. Az értelem bámulatos megismerő erejét az anyagból megmagyarázni nem tudjuk. Csodálatos haladást tett már az élettelen anyag tudománya, szinte csodákat tudunk létrehozni, de mindez a nagy tudásunk semmit sem segít bennünket, ha azt akarjuk kideríteni, hogyan keletkezik a gondolat, különösen az elvont gondolat az agyban.

Az agyvelő szerkezete önmagában is nagyon bonyolult probléma. Az agyvelő idegsejtjeinek száma kerekén kétezer millió, s ezek valami módon mind kapcsolatban vannak egymással. Ezért az agyat telefonközponthoz hasonlíthatnók, amelynek azonban nem pár ezer előfizetője van, hanem a föld minden lakója. Aki már látott pár ezer előfizetővel dolgozó központot és látta a drótok szörnyű össze-visszaságát, az némi képet kap arról, hogy milyen nehéz feladat az agy idegsejtjei kapcsolatának áttekintése.

Pedig ez még csak kezdete lenne a feladatnak, az igazi nehézségek még csak ezután következnek. Hogyan lesz a külső benyomásból gondolat. Azt tudjuk, hogy mikor a külső inger az érzékszervek idegeire hat, ott elektromos természetű változások jönnek létre s ezek az elektromos rezgések terjednek tovább az idegszálakban az agy felé. Az agyba tehát elektromos változások jutnak, de erről közvetlén tapasztalással semmit sem tudunk, hanem egész más benyomásunk támad: egy kép keletkezik lelkünkben, szemléletünk van, melódiát hallunk stb. Mi csinálja meg ezt az átalakulást? Erre nincs válasz.

Azt is tudjuk, hogy az agyban állandóan elektromos rezgések vannak. Ezeknek a rezgésszáma más pihenés, más erősebb szellemi munka idején, sőt a betegségek is módosítják.

Meg is van már a törekvés, hogy egyes betegségek keletkezését a rezgésszám megváltozásából előre megállapítsák, mikor még más jelenség nem árulja el jelenlétüket. Az agy tehát olyan, mint valami csodálatos elektromos műszer, gépezet, de ez a tudásunk még semmit sem mond nekünk arról, hogyan keletkezik bennünk a fájdalom, ha látjuk a távirat szövegét, hogy édesanyánk meghalt.

Nem tudjuk tehát megmondani, hogy az agy szürke anyagának miképpen van meg az a sajátága, hogy komplikált érzelmeket és elvont gondolatokat is termel. Ezért érthető, hogy sok embert nem elégít ki ez az elmélet, hanem inkább azt gondolják, hogy a tudat, a szellemiség egy másik, az anyagtól függetlenül létező szellemi valóságnak, a léleknek a megnyilvánulása. Amint a tudat mellett azon kívül van reális anyagi világ, épp úgy fordítva az anyagi világ mellett azon kívül van a tudat, a lélek, mint különálló szellemi világ. Ennek a szellemi valónak különleges erői, képességei vannak s azért nem egyszerűen passzive veszi tudomásul a kívülről érkező benyomásokat, hanem azokat aktíve fel tudja dolgozni s így eljut a külső világ valóságának megismeréséhez. A reális világ tehát számára megismerhető.

A különálló lélekben való hitet megerősíti bennünk az is, hogy a tudat a vallás világát is megismeri. Egy olyan újabb világot a reálisan

létező anyagi világ mellett, amelyik nem anyagi létezőkkel foglalkozik, hanem szellemi valóságokkal. Az ember ezt a másik világot harmóniába tudja hozni a saját, anyagi világba is beletartozó létezésével, sőt saját létezésének értelmét is csak a szellemi világ közvetítésével tudja megváltani. Az embert éppen az különbözteti meg más létezőktől, hogy keresi, kutatja létezésének értelmét. Ez megint arra utal, hogy nem pusztán anyag. Felfoghatatlan rejtély lenne, mondja Du Bois Reymond, hogy az atomok össze-vissza örvénylő halmaza számára mért nem marad örökre közömbös, mi történik benne és vele. Ezért keres az ember magában az anyagon kívül mást is. Így az anyagtól független létező és épp ezért örök sorsra rendelt szellemi való, a lélek az ember gondolkozásának állandó tárgya marad.

MIND JOBBAN . . .

Mind jobban összevegyülök
a természettel, ami ősbibb
a gondolatoknál. Szivem
nyara után ősz van s esőzik
oly hosszan és türelmesen,
minthogyha ez volna a legjobb.
Remélem, hogy havazni és
hogy fagyni is ily könnyeden fog,

hogy nem lesz fogcsikorgatás,
hogy nem leszek kétségbeesve!
A föld, fa télen alszik és
mindenki ezt kell hogy kövesse:
szemét be kell majd hunynia
és nem gondolni semmi másra,
csak a mindnyájunknak ígért
tavaszra, a feltámadásra,

mikor a holtak harsonák
szavára felszedik a testet,
beléje öltöznek megint,
nyujtóznak és társat keresnek,
az atyjuk pedig, az az Úr,
ki olyan derült, mint a nyári
égbolt, mit nézni nem lehet,
csak szemlehunya egyre látni,

az Isten s arca egyre nő,
mint valamikor még az éden
kertjében a felébredő
első emberpár idejében
és mintha nem lett volna bűn,
olyan lesz minden újra: reggel,
a teremtésnek reggele,
egész szelíd tigrisszemekkel.

ROMANO GUARDINI ÍRÁSAIBÓL

Jöjjön el a te országod

A Miatyánk második kérése a legmélyébe vezet mind annak, ami Krisztus hívének legnyugtalanítóbb gondja. Mondjuk csak ki a szavakat: „Jöjjön el a te országod”, s világosan kiérezzük a bennük lüktető életet. Várakozás cseng bennük, valami vágyakozás. Valami nagyszerű dolog ködlik a távolban, s vágyódás cseng felé, hogy jöjjön már. Valami mozgás megindult s a vágy készleti, fejeződjék már be. Ez a távoli, vágyott, hívott dolog: az Isten országa — mi is tulajdonképen?

Ha elő, eredeti sajátságában akarja az ember megérteni, el kell olvasnia az evangéliumokat. Mindenekelőtt az első hármát: a Mátéét, a Márkét és a Lukácsét.

Az első szó, amellyel Krisztus kilépett a nyilvános működésbe, így hangzik: „Elközelgett az Isten országa! Tartsatok bűnbánatot és higgyetek az örvendetes hírek!” Milyen hírek? Éppen annak, amely az Isten országának közelségét hirdeti. Ez a boldogító üzenet: hogy az Isten országa távol volt és most elközelgett. S az embereket örvendetes késztetés inti: Értsétek meg az órát! Forduljatok ahhoz, ami elközelgett. Táruljatok föl! És valami aggodás szorong, hogy az órát el is lehet mulasztani.

Jézus példabeszédeiben ismételten szól az Isten országáról. Ha úgy fogadjuk, amint elbeszélte őket, egészen első eredetiségükben, ha beléjük hallgatózunk, ha megkíséreljük megérteni, mit is jelentenek, akkor hamarosan ráeszmélünk, hogy azt, amit az „Isten országa” jelent, nem lehet egy fogalomra visszavezetni. Hatalmas, mozgalmas, hatékony, működő, sokarcú valóság az... Egész teljességét olyan gondolattal kell megérezni, meglátni, elgondolni, amely képes a sokféleséget elviselni és a sokrétű gazdagságot egységként megragadni. Ne akarjuk azonban rideg fogalmak közé kényszeríteni. Mihelyt kísérletet teszünk rá, elsikkad sajátos volta és elsilányul az egész...

Az egyik hasonlat arról beszél, hogy az Isten országa olyan, mint a szántóföldben heverő kincs. Egy ember — talán valami bérlő, amint szántogat és ekéje hirtelen valami kemény tárgyba ütközik — pénzzel és ékszerrel teli edényt talál a földben, amit valamikor talán az elenség elől rejtettek el. Gyorsan újból elrejtí és minden erejével azon fáradozik, hogy megszerezze azt a földet. Eladja házáét és szerszámaát és amije csak van, mert tudja, hogy így olyan dolognak jut birtokába, amely értékesebb mindennél, amit odaad érte. Hasonló a gyöngyről szóló példa: egy kereskedő meglátja valahol, földismeri értékét s mindenét áruba bocsátja, mert a nyereség sokkal nagyobb lesz, mint a befektetés... Itt az Isten országa valami végtelenül értékes dolgot jelent. A példa biztatja az embert, hogy tegyen rá mindent annak az értéknek a megszerzésére; s biztosítékot kap felőle, hogy bármit ad oda, az a nyereséghez mérve mind semmiség. A hangsúly éppen azon van, hogy

érdemes mindent odaadni. És ez a minden — sok; „minden“ annak a számára, aki adja — de csekélység a nyerhető országnak mindent fölülmúló értéke mellett.

Más alkalommal mustármag az Isten országa, minden mag közül a legkisebb. Földbe kerül, kihajt és olyan terebélyes növényvé bokrosodik, hogy eljöhethetnek a madarak és fészket rakhatnak rajta... Itt az Isten országa valami, ami „kisebb“ minden egyébnél. Tehát elenyésző, majd nem semmi a világ nagy, hatalmas valóságai mellett. De óriási erő rejlik benne, hogy kibontakozzék, és ha térhez jut, ki is terebélyesedik, úgy, hogy otthont és szállást tud adni.

Ismét máskor háló az Isten országa. Kivetik, majd a partra vonják. Aztán nekiülnek a halászok és kiválogatják a zsákmányt. A „rossz“ halakat — azokat, amelyeknek megevését tiltja a Törvény — visszadobják. A többi hazaviszik... Itt az Isten országa olyasvalami, amihez sokaknak köze van, sokakat érint és foglal magában. De sokan nem kapcsolódnak belé. Ezek alkalmatlanok, és ismét eltávolítják őket. Mások hozzá tartoznak, és megtartják őket.

Hasonló a szántóföldön lévő konkolyról mondott példa: Az Isten országa a világban van, belenőtt a történelmi létbe. Különböző embereket foglal magába. Történés történet követ, vonatkozások és ellenvonatkozások, függőségek szövik át- meg át egymást. Végül is senki sem tudja eldönteni, mi tartozik tulajdonképpen bensőleg az Isten országához és mi nem — éppen úgy, mint ahogyan a szántóföldön sem lehet elválasztani egymástól a búzát és a gyomot, amelynek szára és gyökere a hasznos növényre tekerőzik. Előbb el kell múlnia a növekedés és az érés idejének, a gabonát learatják, a kékvetet behordják, a történelem befejeződik, az Ítélet bekövetkezik: akkor jön a szétválasztás.

Kovács is az Isten országa. Az asszony fogja a lisztet és belékeveri a kovászt. Az pedig dolgozik a tésztában, átjárja az egészet s végül is a kenyér megkél foszlásra és szépre... Itt az Isten országa valami bensőleg működő dolog, amely mindent átjár, az egésznek egyik részéről a másikra terjed, mozgat és alakít...

Még sok egyéb hasonlatot is mondott az Úr. Egyik kép követi a másikat. Néhány szóval nem is lehet megmondani, hogy valójában mi is az Isten országa. Talán így írhatnók körül:

Isten országa azt jelenti, hogy az Isten kormányoz, közvetlenül és hatalommal. Hogy Isten szeretetének szabadságában megbocsátotta a bűnöket és most az ember, Krisztus szentségével megszentelve, egészen az Isten sajátja. Isten országa azt jelenti, hogy az ő igazsága kigyúl a lélekben, vége minden fáradtságos keresésnek, aprólékos részletmunkának, mert nyíltan ragyog a szent Teljesség. Hogy az embert magával ragadja értelmének az ereje és bensőségesen és valóságosan egyesül Isten igazságával. — amely megszabadít és kielégít és megszépít, amely meghalad minden értelmet és mégis megőrzi minden szívet, amely megközelíthetetlen fenségű uralkodó és jóbarát egyszerre. Az Isten országa azt jelenti, hogy az ember megsejti Őt szentségében, megérzi Őt fenségében; hogy a szabadság egészen rábizza magát, és Ő hat és akar az ember akaratában és minden erejében. Azt jelenti, hogy az ember megtapasztal

talja az Isten jóságának melegét és értékét, hogy szívében megízleli, legbensőbb mivoltában megérzi boldogító szépségét és édességét... Isten országa azt jelenti, hogy Ő, az Atya, a Testvér, a Barát mélyen és meghittten közel van, a kedélyvilág legmélyén, a szív legbensőjében. Hogy érezhetővé válik, hogyan uralkodik a szeretet, hogyan jön és megy, ajándékozik és elfogad. Hogyan változik át benne minden lét, és amikor minden eggyé lesz, hogyan virágzik ki az eggyé vált dolog lényege és szépsége. Isten országa azt jelenti, hogy Isten érthetővé válik a maga valóságában és teljességében, hogy uralkodik mindenben és mindenben, és a teremtmény Benne van, egy Vele, s éppen ezért felszabadul legsajátosabb tulajdonságainak kibontakoztatására.

Amikor az Úr eljött, ez az ország közel volt. Isten annyira „elközelgett”, hogy kész volt mindenben áttörni. Kész volt mindent magához vonzani és az istenközösség szabadságára elvezetni. Az ember felé elhangzott a felhívás: „Tartsatok bűnbánatot”, hogy tévelygéséből és elcsesztéséből afelé forduljon, aki itt hívja. És ha rá gondolunk, hogy milyen hallatlan dolog történt volna, ha az emberek így is tesznek... Emlékezzünk vissza Izajás jóvendőléseire és gondoljuk meg, hogy „az idők teljességében” ez az ország megvalósulhatott volna. De nem hittek. Az időt elmulasztották. Eljött a sötétség órája, és az ország mintha ismét eltávolodott volna.

A dolog így állhat most is és mindenkor. A Miatyánk kérésével mindenesetre azt hirdeti az Úr: az Isten országa nincs „itt”, szilárdan és készen. Jövőfélben van. Mindig jövőfélben van és nekünk kérnünk kell, hogy eljőjjön.

Az Isten országa valami olyan dolog, ami reánk irányul... ami hozzánk igyekszik, mindenikünkhöz... mindenikünkhöz, amint összefügünk a mindennel.

Hozzánk igyekszik, de semmi sem kényszeríti, hogy el is érkezzék. Lehetséges is, hogy ne jöjjön el. Mert csak szabadon jön el. Az embernek föl kell tárulkoznia. Hinnie kell. Késszé kell tennie magát. Fel kell csigáznia magában a vágyakozást. Merészkednie kell bebocsátani az Isten országát, átadni magát. Mert ha elzárkózik, ha közömbös és tompa marad, vagy ellenszegül és lázadozik és megtagadja az engedelmességet, akkor az Isten országa elkerüli. A mindenható Isten ereje itt működik ugyan, de a működésének föltétele a mi önkéntességünk: csak ott hat, ahol a szabadság föltárul. Ha ez nem történik meg, nyomban tehetetlenné válik az isteni erő. Ha az ember szétszórja magát a mindennapokba, ha belebonyolódik a szenvedélyekbe, ha elvesztegeti magát emberre és vagyont, akkor az ország nem talál magának helyet, visszavonul, elapad.

Ismét abba a titokba ütköztünk, amellyel újra és újra találkozunk az evangéliumban: az Isten az Úr. Mindent áthat bölcsessége, mindent megtehet akarata, mindenható a hatalma, és mégis... Szeretetének határozottságával közeledik és meg akarja valósítani országát, vágyódik az ember után és „boldog, ha együtt lehet az emberfiakkal”, valóságra akarja váltani köztük az Egység szeretetközösségét, isteni komolysággal akarja — mégis oly titokzatosan gyöngének mutatkozik az ember szabadsága előtt!

A Miatyánk arra int bennünket, hogy állandó gondunk tárgyának kell lennie annak, amin részünkre és a világ számára minden áll vagy bukik. De ebben nem egyéni aktivizmussal kell eljárniunk, amely a maga erejéből lát a dolgok után, hanem egyetértésben Azzal, aki egyedül adhatja meg, hogy amire törekszünk, meg is valósulhasson: Istennel. Őt kell kérniünk, hogy jöjjön el az ő országa.

De milyen az, amikor az Isten országa valóban eljön egy emberben? A szentek megmutatják. Közülük is elsősorban Asszisi Szent Ferenc. Sok nagy dolgot lehet róla mondani, mindenekelőtt azonban azt, hogy egészen különös módon az evangélium tolmácsa volt. Benne különösen világosan és mélyrehatóan arról beszél minden, milyen is az, ha megtörténik, amit Krisztus akar.

Isten országa van körülötte. Valami nyíltság veszi körül, valami gazdag, hatékony teljesség. Gyökeréig emberi; igen, valami egészen szép és mély értelemben az. De éppen az által az, hogy az Isten szabadon érvényesülhet benne. És körülötte más lesz a világ, mint bárhol másutt. A róla regélt legendák — ő egyáltalán nem fontos, hogy a madarak valóban eljöttek-e hozzá és a halak igazán meghallgatták-e és a gubbiói farkas kezébe tette-e a mancsát... de, hogy ilyesmit mesélhettek róla, azt tanúsítja, hogy körülötte minden más volt, mint egyebütt. Eljött az Isten országa hozzá.

Természetesen hozzá is csak eljöhett és folyton-folyvást újra eljöhhet. Az Isten országa nála sem volt kész és szilárd. Nála is az állandó jövés állapotában volt: és ha azt vélte volna, hogy már kész és szilárdan övé, akkor elvesztette volna azt, ami a legdrágább volt a számára. Szünet nélkül áradt rá az a titokzatos teljesség, amit Krisztus Isten országának nevez. S ő szünet nélkül kitarult előtte és mindig újra magába fogadta.

Lőrincz Imre fordítása

ÁRADAT

Nincs semmi ebben a tájban, ami
szikrát csiholna benned, mégis érzed,
hogy hozzád édesül, míg hallani
a szélben főlshajtó venyigéket.

Ha majd az első záporok szilaj
patkói fölverik a port s a szikkadt
partok között is friss patak rivall,
tárj ablakot merész csillagaidnak.

Igy tör reád az ár és elmerít.
Emlék csupán? Nem! Boldogító, mély seb.
Mintha végharcát vívó szivedig
hatolnának az üdvözítő kések.

Tűz T a m á s

ZENEDÉLUTÁN

Irta Gerlei József

Kinn dörgött az ég; hirtelen sötétség lepte el az udvart, sárgás fénybe vonta a levegőt. Nagy, sötét cseppek estek ferdén a sárga falra, s a zivatar pörölni kezdett az ecetta ritkás leveleivel.

Vörös Géza a nyitott ablaknál állt. A mosókonyhából felhangzott anyja súrolása, aztán elveszett a zivatarban. A fiú fáradt volt; lapockájára mintha súlyokat aggattak volna. Nyitott tankönyve az asztalon sárgult, feketedett és világosodott meg a vihar színeitől. Géza elfordult az ablaktól; ekkor vette észre, hogy egy kissé szédül. A falak elsötétültek, az egész szoba olyan lett, mint egy ravatalozó. Lefeküdt, s míg sápadtan nézte a mennyezetet, szeme lecsukódott. Szaggatottan aludt, kimerült, hosszú álma volt. Mikor felébredt, a falak a régiiek voltak, a vihar elvonult, a verebek és az udvar rigójának hangja élesebben csengett, s a felfrissült levegő különös tisztasággal hozta fel ismét a súrolókefe énekét.

Úgy beszélték meg, hogy Géza délután lemegy segíteni és felvinni a ruhát a padlásra.

Nyujtózott, de a fáradtság nem távozott el karján, lábán keresztül. Felugrott, valami azonban a vállának feszült, és visszalökte. Mintha valamilyen hatalom, melyet eddig megkerült, eléje állt volna, hogy megmutassa rajta az erejét. Újra szédülés környékezte. Óvatosan ismét felült, lábát is zajtalanul tette a padlóra, nehogy megint felhívja magára annak a valakinek a figyelmét. Kábultan nézte az asztalon hagyott könyvet és egy félretolt papírt, melyen egy befejezetlen vers a végére várt. Mintha nem is ő írta volna... A megnevtanult lecke és a befejezetlen vers most kétoldalt odaállt a titkos valaki mellé, s Géza bármerre akart mozdulni, teste, lelke egyhelyben maradt.

Az udvarból elnyujtott kiáltás keringett fel az emeletre. Mivel elnyujtották, értelme elveszett a két lépcsőház és a folyosók üregeiben. A hang nem volt ismerős, de Gézában egyszerre élni kezdett egy kellemetlen emlék: anyja áll régi lakásukban, haja megbomlott, és kipirultan, fenyegetően magas hangon megmondja igazát a rosszslábú háztulajdonosnak. Saját jogait, minden szegény ember jogait védte a háztulajdonosokkal, minden gazdag emberrel szemben.

— Géeé-zaa.

Most már megismerte. Odament a rácshoz és lenézett. Anyja haja a homlokára csapzott, hajolgatástól megdagadt arcát fáradt pir borította. Igen, a kiszolgáltatott és kimerült ember hangja ilyen egyformán követelődzve védekező. Intett neki, hogy megy, bezárta a lakást, és elindult a hátsólépcsőn. Míg a sötét lépcsőházban lefelé botorkált, zene hangja vette körül, akár a meleg, tiszta víz. Az egyik földszinti lakás ablaka nyitva volt, a zene onnét hallatszott, és tölcsért csinált magának az udvarból.

„Péntek van — villant belé a gondolat. — A kuriai bíróéknál na van a házihangverseny”.

Péterke most érettségizett, ő rendezte barátaival ezeket a hangversenyeket. Az ablaknál lányok jelentek meg. Géza szája megrándult. Lábával öntudatlanul kereste a lépcsőfokokat, de máshol járt. Valami dúdolt benne, egy fuvalom, egy dallam valamilyen ismeretlen s mégis nagyon otthonos tájról, mely virággal és szépséggel teli. Saját dalaira gondolt, befejezetlen versére. Mennyire másként szól az a dal!

Szegények országa, ha földedre lépnek!

Tegnap Péterke megállította a ház előtt; elmagyarázta neki, hány tagból áll a zenekar, a hangszereknek mi a szerepük, hogyan egészítik ki egymást, milyen fontos az, hogy a dobosnak jó ritmusérzéke legyen.

— A dobos, kérlek, a zenekar szíve, főképp az dzsessz-zenében. Én vállaltam, mert egyik fiú sem ért hozzá. Majdnem olyan nehéz, mint a hegedű.

„Szegény fiú”. Géza nem akart neki ellentmondani. Egy harmadik azt hitte volna, hogy ez a kopottruhás diák mindenre csak bólogat s örül, hogy megadhatja magát egy magasabb, ismeretlen világnak. Géza azonban nem tartotta volna fontosnak, hogy azt a harmadikat felvilágosítsa. Szelíd volt aznap, majdnem evangéliumi szelíd, s ez boldoggá tette.

A házmesterék ajtaja félig nyitva volt. A fiatalasszony sosem mulasztotta el, hogy a vízvezeték vagy az asztal mellől ki ne szóljon a házbelieknek. Gézát pedig még húzta is, s úgy fröcskölte rá fekete szemének mámorát, mint a strandon a vizet, hogy elkápráztassa, de távol is tartsa magától.

— Hallja, Gézus? — kiáltott ki az ajtón. — Mikor fog maga így játszani? Ugy-e szép! Egyedül tangózik rá itt a konyhában.

Géza kényszeredetten elnevette magát.

— Nagyon szép. Jó mulatást a tangóhoz!

Fájt neki az asszony életkedve, mely kiélezte a viszonyt a zenélők társasága és tulajdon elégedetlensége között. Talán azért, mert titkon ő is ilyenre vágyott, ilyen vidám kis délutánokra, ahol megértést talál, s magányos pillantása megpihenhet egy másik szem sugarán, mint ki nyújtott kézen a fáradt madár. S fájt neki ez a kis pajkoskedvű asszony is, mert nem ilyen sorsot szánt magának.

Szegények országa, ha földedre lépnek!

Ez a verssor zakatolt benne, mikor leért a mosókonyhába. A konyha tele volt szennyvízzel; nem folyhatott le, fel kellett szivattyúzni. Vörösne ott állt a teknő mellett a víz közepén egy deszkán és öblögetett. Géza ingerült lett; azok ott fenn finomkodnak, ők pedig ebben a lucokban járnak.

— Hová lépjek? — kérdezte durván. — Annyi a víz, hogy nem tudok odamenni a pumpához.

Felhajtotta a nadrágját, megfogta a teknő szélét, úgy ment át sarkán a szennyvízen. Anyja nem felelt. A zenekar új darabba kezdett; az első akkordok behatoltak mindenhova, betöltöttek mindent, és egy pillanatra megbénították a két embert.

— Hallod, milyen szépen játszanak a fiúk? — kérdezte Vörösné.
— Sok vendégük lehet. Van módjuk rá.

Gézából kitört az elégedetlenség.

— Van módjuk rá, persze, hogy van. Nem nézik, hány ember nyomorog. Ernek a teának a költségeiből öt szegény család élne meg egy hétig. Mindenki csak magával törődik, a maga kényelmével. De majd megtanítja őket az élet, hogy a csontjuk is ropog belé.

Vörösné szótlanul vájkált a hideg vízben. Géza dühös szívóssággal szivattyúzta a vizet; közel volt a kimerüléshez. A szennylé lassan húzódott a konyha közepe felé, s a szürke kövön otthagya körben kéklő, habos gyűrűt.

Géza megállt, ingén keresztül odanyúlt a szívéhez. Arcára új árnyék ült: lesz-e ereje, egészsége ahhoz, hogy tervét megvalósíthassa? Meg tudja-e tenni, hogy visszautasítsa ennek a társadalomnak nemcsak a kényelmét, hanem a segítségét is? Minden engedékenység megalkuvás. Ez a társadalom úgysem fogadja be. Ő azonban nem várja meg, hogy felfigyeljenek rá és kizárják, önként akar távozni belőle. Szegény lesz: vándorlegény vagy koldús. A várótermekben és az árokparton fogja írni verseit. Egy-egy tanyán megpihen, lefekszik a kazlak tövébe, s feje alá tett kézzel hallgatja a csillagok zenéjét. Elbeszélget néha egy lánnyal, de nem marad nála, megy tovább szabadon és boldogan. Mindenki menekül a szegénységtől, — ő eléje megy és átöleli: „Lelkem öröme, szép Szegénység, örülök, hogy rád találtam. Elhagyok érted gazdagságot, megélhetést, nyugalmat, hogy megmutassam az embereknek: Idenézzetek, boldogtalan emberek, idenézzetek, itt van egy boldog ember!” De mikor lesz ez? S mikor figyelnek fel a szegények, hogy az ő nevükben énekel?

Völgyekbe lép örökké gyöngye lábuk,
soha a víg magosba nincs járásuk...

— Elfáradtál? — kérdezte Vörösné. — Pihenj egy kicsit. De még szürkület előtt fel kell vinnünk a ruhát a padlásra.

Együtt szívták az omló gőzt, mintha penészes kenyeret nyeltek volna. Géza újra kezdte a munkát; két húzás között lassan ismét beszélni kezdett. Kiterítette lelkét anyja előtt, akár egy nagy kendőt. Nagy útról megtérő, nagy útra induló vándorlegény kendője volt, tele egy más világ adományaival.

— Egyszerű ember akarok lenni: szegény. Minek a hivatal, ha elfásul benne a lelkem? Minek hatvan év, ha terméketlen? Minek a tülekedés, ha csak lealacsonyít és kiforgat igaz magamból? Így van más is, csak nem meri bevallani. Kötí a család, a megélhetés, a maga nyomorúságos kis biztonsága. Nincs bennük kockázat, hősiesség, lemondás. Senki sem mer, s azért nem lesz itt soha semmi. Havi százhusz pengő leszedi őket a lábukról. De én a szegénységet és a tiszta igazságot keresem, s ez szabaddá tesz és megvéd minden rossztól.

— Csak egyféle igazság van — mondta egyszerűen Vörösné. — Azt pedig a jó Isten adta az embereknek. A Szentírásban is benne van, hogy az Isten igazsága majd megszabadít benneteket.

— Az Isten igazsága és az Isten szegénysége — mondta Géza. — Mert Jézus is szegény volt, rajongott a szegénységért. Ő tudta, milyen nagy boldogság van az önkéntes szegénységben. Meg szent Ferenc is. En a szegénység és az igazság pusztja szomjazásával eljutottam a Hegyi-beszédhez és a Nyolc Boldogsághoz.

Megállt, anyjára nézett. Vajjon megérti-e, követni tudja-e őt egyszerű anyja? De Vörösné arca nyílt volt, mint a szegett kenyér. Befogadott mindent, nem ésszei, hanem az anyák különös megérezésével.

Megérezte, hogy a fia ránéz. S ekkor lassan elindult a szájától, — mint a becéző szó, úgy indult el a szája szögletéből egy mosoly, és fokozatosan meghódította az egész arcot. Oly szép volt ez a győzelem, hogy nem lehetett eltitolni. Géza kimondta azt, amit ő csak sejtésként, homályos érzelmekben hordozott magában. Boldogan érezte, hogy lelke rejtett virágai Gézában nyíltak ki tudatosan. Ösztönösen mindig arra várt, hogy a fáradt testből nőtt fa föléje lombosodjék, s védje a vihártól.

— Jó, jó — mondta, hogy szóljon is valamit. — De édes fiam, mégis hogyan?...

Nem akart kérdezni semmit, nem volt ellenvetése, csak hallani akarta még a fia hangját.

Géza kimerült volt, de beszélt... Beszélt és a gőz lassan elfogyott körülöttük, az üst alatt alhamvadt a parázs, s a fehér ruhák boldogan úszkáltak a tiszta öblítővíz tetején. A levegő tiszta lett és hűvös. A négy fehér fal úgy meredt rájuk, mint maga a józanság. Itt vallottak előbb, itt nyíltak meg egymásnak?

Szótlanut megadták magukat a világnak. Egyszerre nehéz és utálatos lett az előttük lihegő munka, az inaikban fekvő fáradtság, és agyukban a hiábavaló küzdés. Fájt nekik minden, amihez hozzáérték: a kefe, a lapát, a teknő és a kulcs.

Végre bezárták az ajtót is, készen voltak. A szűk hátsólépcsőn vitték fel a teli teknőt. Nehéz volt, mint a föld. A két ember, örömébe és undorába belefáradva, csigaként ment a meredek lépcsőn. Félúton megpihentek. Zenező folyta őket körül; aztán finom taps hallatszott. De őket most semmi sem érdekelt. Egyetlen vágyuk volt: állni és minél tovább fogni a hűvös rácsot.

Vörösné mozdult meg először.

— Siessünk — mondta. — Sötétben nem látunk teregetni.

Ujra fölvették a teknőt, és a padlásajtóig vitték. Géza kinyitotta az ajtót, a második padlás lakatját is levette és egy ronggyal törölgetni kezdte a ruhásköteleket. Vörösné egy ideig nézte, aztán lehajolt, megfogta a teknő két fülét, és lassan megemelte. A teknő engedett. Géza önkénytelen egy dalba kezdett, de egyszerre hatalmas ütést érzett a láb-szárán. Felordított, és térdreerogyott. De hirtelen felugrott, megértette, mi történt. Anyja ott térdelt a teknő előtt és kétségbeesetten nézett föl rá.

— Ó, drága fiam, nem törtem el a lábad? — kérdezte könyörögve és rekedten elsírta magát.

Géza föléje hajolt, ráborult, csókolgatta a haját, arcát, és sírásba hajló hangon, mely nyüzszítéshez hasonlított, ismételte:

— Nem, nem, nekem nincs bajom, csak édesanyám...

Olyanok voltak, mint két fa: az egyik rokkant, a másik pedig föléje nő, és szeretetének lombjába csavarja.

A csöndben fölhangzott az udvarból a zene, egészen légiessé szűrte a háztető, a padlások léce és a felhalmozott sok régiség. Géza fölsegítette az anyját: Vörösné teregetni kezdett, s a padlás megtelt suhogó-fehérséggel. Géza a szűk padlásablak felé emelte arcát; olyan zenét hallott, melyet egyetlen zenekar sem tud játszani. Mintha egy pillanatra megállt volna az idő, és áthallatszott volna az örökkévalóságból az anygok zenéje.

Az örök dolgok zenéjét hallotta. A Szeretet, az Igazság, a Szegénység és a Boldogságok úgy ragyogtak ennek a zenének parttalan ujjongásaiban, hogy meglátta bennük minden földi küzdelem szépségét. Érezte, el kell vesznie bennük, hogy el ne vesszen. Figyelnie kell valamire, ami egész valóját követeli, tisztaságát, erejét, hitét: figyelnie kell az isteni Szóra.

Az idő újra megindult. A fiú mögött suhogtak a vizes ruhák, anyja dúdolt egy Mária-éneket, majd félbeszakította, és azt mondta:

— Azt sem bánná az ember, ha szegény, csak boldog volna!

Géza hátrafordult, odalépett anyjához, és átölelte:

— Azért vagyunk boldogtalanok, mert nem vagyunk szegények.

Vörösné a szeméhez nyúlt, s míg kiszabadította magát fia öleléséből, lassan azt mondta:

— Akkor legyen meg mindenben az Isten akarata!

A padlás egészen elsötétedett. Az ablak kis négyszögében feltűnt az első csillag. Olyan közelinek látszott, mintha ajándékba kapták volna az égtől.

Géza vállára vette az üres teknőt, és anyja előtt megindult a lépcsőn.

KÉRDÉSEK ÉS TÁVLATOK

X. Pius boldoggáavatása sok más időszerűség mellett alkalmat adott annak megtárgyalására is, hogy az utolsó félszázadban fejlődött-e és milyen fejlődésen ment át a vallásos zene, amely a katolikus liturgiában oly fontos szerepet visz. Mint emlékezetes ugyanis, az ő pápasága alatt, 1903-ban jelent meg az a nevezetes „*Motu proprio*“, amely a legfőbb tanítóhivatal tekintélyével tüzte ki a liturgikus zene eszményét. Alapvető elvként világosan kifejezést nyert ebben az a kívánság, hogy az egyház térjen vissza a vallásos zenének ahhoz az egyszerűbb, szigorúbb és a világiasságtól távol álló felfogásához, amelyet a gregorián ének kiváltképpen példáz. „Minél szorosabban közelíti meg — úgymond — valamely kompozíció dallamában, ihletében és ízében a gregorián formát, annál szentebbé és liturgikusabbá válik, s minél kevésbbé van összhangban ezzel a legfőbb mintával, annál kevésbbé méltó a templomhoz“. Egy további szakasz azonban mégis nyitva hagyta a kaput a modern zene előtt, amikor dicsérettel ismerte el, hogy „ez is újult kompozíciókat, amelyek kiválóságukkal, józanságukkal és méltóságos voltukkal semmikép sem méltatlanok a liturgikus feladatra“. Ez az engedmény — fejti ki Martin Cooper a *Month* számára irt tanulmányában — megokolt és szükséges is volt, kétségtelen azonban, hogy sokan és sok helyen nem szívelették meg eléggé a pápai irányítás igazi szándékát. Gyakran találkoznunk azóta is azzal a „virágos és szinpadias“ modern zevével, amelynek értéke nem több, mint azé a „raktári művészeté“, amely esztétikai szempontból valamennyi országban elcsúfítja a katolikus templomok zömét. Ha olykor-olykor meghallgatásra is találtak a „*Motu proprio*“ betűi, Cooper szerint túl sok esetben teljesen figyelmenkívül hagyták szellemét.

Az ember önkéntelenül nagyot néz Coopernek erre a véleményére, amelyről nem tudjuk, hogy az illetékes egyháziak és a szakma hívott értői egytől-egyig osztanák-e. Bizonyos azonban, hogy Cooper nem valami szélsőséges esztéta, nincs benne semmi hadakozó hajlam s amit állít, azt igyekszik meg is okolni. Egészében pedig érdekes és világos képet fest az egyházi zene kevésbé ismert problematikájáról.

* * *

A legelső dolog, amivel tisztában kell lennünk s ami miatt e körben viták is örökké lesznek, az, hogy semmikép sem könnyű meghatározni bármilyen művészi kifejezésnél azokat a tulajdonságokat, amelyek a „vallásos“ minőséget biztosíthatják számára. Nyilvánvaló ugyanis — mondja Cooper —, hogy hamis lenne minden olyan meghatározás, amely egyedül a tárgyat venné tekintetbe. A zenére ezt bajosan is alkalmazhatnók. Ugyanakkor azonban nem megnyugtatók azok a meghatározások sem, amelyek csupán a művész céljából vagy az alkotás általános hatásából indulnak ki, mert nehezen megragadható és igen szubjektív szem-

pontok ezek. Még szerencse így, hogy a zenében akad mégis legalább egy forma, amelyet tévedhetés nélkül vallásosnak nevezhetünk: az a zene, amelynek kifejezetten az a rendeltetése, hogy kísérje s ilyen vagy olyan módon dísztse a liturgikus imát. Mögötte következik a zenének az a terjedelmes csoportja, amely kevésbé szigorú értelemben, de mind a művész szándékát, mind a témát tekintve vallásosnak mondható. És csak ha túlléptünk ezen a két csoporton, kell már óvatosságot tanúsítanunk a „vallásos” jelző körül, mert akkor már ítéletünk merőben szubjektív elemeken sarkall.

Három csoportra osztja tehát Cooper a vallásos zenét. Az elsőbe sorozza, mint kétségtelenül odatartozókat, a gregorián éneket, továbbá a polifonikus miséket, motettákat és kantikumokat, amelyek határozott célra készültek a XV. századtól napjainkig. Megjegyzi itt Cooper, hogy a liturgia is művészet-forma, amely a II. és XV. század között alakult ki. Zenéje szerves fejlődés nyomán szökött virágba a XVI. század polifonikus muzsikájában. Maga a liturgia azonban változatlan maradt azóta, ami stilisztikai szempontból feltűnő rendkívüliség, annál inkább, mert mellette a zene továbbra is folyvást átvette az egymást váltó nemzedékek stílusát, a zene tehát azóta is változott.

A második csoportba kerülnek nagy számban azok a kompozíciók, amelyeket mesterműveknek ismernek el még azok is, akik a kompozíciók vallási vonatkozásait közömbösen vagy ellenségesen tekintik. Schütz és Bach Passiói, oratóriumok, mint a Teremtés és a Messiás, misék, amelyeket eredetileg nem liturgikus használatra szántak — Bach H-moll miséje, Beethoven Missa Solemnise, Mozart, Berlioz, Verdi és Fauré Requiemjei — számítanak az egyetemesen elismert klasszikus darabok közé, tisztán művészi kiválóságuk miatt. Ezeknek az alkotásoknak egyike sem készült eredetileg liturgikus használatra. Mindegyikükben annak a személytelenségnek helyére, amely a gregorián ének és a liturgikus klasszikusok legszembevetőbb sajátossága, az az észrevehetően személyes jelleg lépett, amely annál inkább kiütözik, minél előbbre halad éveiben a XIX. század. A szerzők egyre erőteljesebben viszik bele személyes szempontjaikat a műbe, míg végül is Brahms Germán Requiemjében, Liszt Szent Erzsébetjében és Krisztusában, Elgar Gerontius álmában a szerző személyisége foglalja le a közölnivalók homlokterét.

A XIX. század kibontakozásáig mind a katolikusok, mind a protestánsok egyek voltak a kereszténység legáltalánosabb tételeinek elfogadásában, a különbség tehát a két hitvallás nagy vallásos zenéje közt inkább hangulati, mint tartalmi volt. Egy katolikus talán nem úgy komponálta volna a Messiást, mint Händel, s egy protestáns művész sem ugyanúgy alkotta volna meg Mozart Requiemjét. De mind a két mű bizonyos közösen vallott hitre utalt, és pedig a hitre abban, hogy mi a keresztény életfelfogás, mi az ember helye a mindenségben és mi az ember viszonya a Teremtőhöz. A XIX. században azonban az eltérések tagabbra nyílnak és az egész kép bonyolultabb lesz.

Egyik oldalon műveket találunk névleges katolikusoktól, amilyen Beethoven, Berlioz, Verdi vagy Fauré, akik — hogy többet ne mondjunk — semmi lelkesedést sem tanúsítanak vallásuk gyakorlásában, s ugyanígy névleges protestánsoktól, amilyen Mendelssohn, Brahms, vagy Parry, akik közömbös keresztények vagy éppen séggel nyílt agnosztikusok. Másik oldalon, legalább is a katolikusok között, európai hírnevű szerzők tűnnek fel, akik büszkén vallják meg hitüket és annak tartalmából merítenek ihletet legnagyobb és legjellemzőbb műveikhez: Franck, Gounod, Liszt, Bruckner, sőt Elgar is a Gerontius álmában. Mindezek a szerzők, bármi volt hitük s bármilyen a buzgóságuk, amellyel azt megvallották, koruk gyermekei voltak, a kor pedig az egyéni „személyiség” mindenek fölé emelésének romantikus időszaka volt. Ahhoz tehát, hogy ezek a művészek liturgikus zenét írhasanak, le kellett mondaniok arról, amit mint művészek ösztönösen természetüknek és sajátos feladatuknak tekintettek. S ez a lemondásuk általában nem teljes és nagyon időleges volt. Még Gounod is, aki fiatal korában az egyházi zene legmagasabb és legszigorúbb eszményeit kereste, mire 35 éves lett, behódolt az uralkodó áramlatnak. Franck és Bruckner, bár életük legnagyobb részén át egyházi szolgálatban álltak, szintén nem tudtak másként írni, mint ahogy érezték, figyelmen kívül hagyva a műfaj sajátos követelményeit. Liszt pedig valamennyin túltéve a maga egész, viharoktól hányatott és el-lentmondásos lényét belevitte a vallásos zenébe úgyannnyira, hogy nagyon egyértelmű őszintesége miatt sokan mint vallási pózolóra néztek reá.

A körülmények különös szeszélye — írja Cooper —, hogy a nemkatolikusok, de sokan a katolikusok sorában is, ezt a mult század-végi édes és gazdag dallamú zenét, amely szélsőségesen személyes jellegű és a drámai hatások szerelmese, tekintik a „vallásos zene” és kiváltképen a katolikus zene tipusának. Hallgassuk csak meg a mézesen nyúlós harmóniakat és a „vox humana” csengését bármely film zenéjében, amikor a hősnőnek templomi jelenése van, vagy figyeljük meg zenebarát ismerősünknek az arcát, amikor meg merjük neki mondani, hogy mi mint katolikusok szívből nem kedveljük a Gerontius álmát. Végtére is — mondja a közvélemény — ezek a zeneszerzők jámbor katolikusok voltak, de még ha nem is voltak azok, zenéjük pontosan az, amit várnunk kell egy kiemelkedően emocionális és szinpadias vallástól, attól a katolikus vallástól, amely szerintük a sejtelmes felhomályt elébe helyezi a napfénynek és az érzékekhez fordul virág- és tömjén-illatával, buja színeivel és — elragadtatásra törő emocionális muzsikájával. S kit lehetne hibáztatnunk ezért a benyomásért, amely annyira téves a katolicizmust illetően, de oly közel jár az igazsághoz nagyon is sok katolikus templom tekintetében? A katolikus hit alapos ismerete szükséges ahhoz — írja Cooper —, hogy a XIX. századi külsőségek mögül magunk elé tudjuk idézni és előtérbe tudjuk álli-

tani az egyház tárgyiasságát, inkább az akarattal, mint az érzülettel törődését s azt a legjobbjaival tanúsított esztétikai szemléletét, amely a nagy katedrálisokat építette és az európai izlést századokon át alakította.

Az északi katolikusok mindenesetre előnyösen különböznek ebből a szempontból a délektől — állítja Cooper s hivatkozik arra, hogy a „*Motu proprio*” utasításai ellen alkalmasint sehol nem vétenek olyan kirívó módon, mint éppen Róma templomaiban. Az ő hazájának székesegyházaiban és az ottani nagy művészi rendezéseken a katolikus hit esztétikai kifejezései éppen szigorúságukkal és egyszerűségükkel lepik meg a nem-katolikusok nagy többségét. Érthető, mert ezek általános tapasztalatai egészen mások. A XVIII. századi rokokó építészetét és muzsikáját ismerik meg, amikor mint turisták elzarándokolnak Salzburgban s ott, vagy a bécsi Burg kápolnájában meghallgatják Haydn és Mozart miséit. Gounod miséit ma is éneklik az anglikán templomokban. Franck és Elgar darabjait rendszeresen, Liszt és Bruckner műveit sűrűn játsszák a hangversenyeken. S persze az átlag katolikus templomok látogatása is csak megerősíti őket abban a nézetükben, hogy e stílusok valamelyikének vagy éppen keveréküknek olcsó utánzása teszi a katolikus istentiszteletek normális kíséretét.

Mindebből Cooper azt a következtetést vonja le, hogy a liturgikus zenének és magának a liturgiának jövője is — a multban fekszik: annak a zenének szélesebb körű és értelmesebb felhasználásában, amely a liturgiával alakult és amelyet a liturgia alakított. Bizonyos, hogy nehéz feladat, mert a művész, ha pontosan alkalmazkodik a stílushoz, könnyen mesterkéltté válhatik. Nem elég csupán a formát megtartani, hanem meg kell őrizni és fel kell eleveníteni a szellemet is. Igen biztatónak látja azonban Cooper ebben az irányban egyes modern szerzőknek nem-liturgikus jellegű vallásos zenéjét, amely többnyire liturgikus szövegből indul ki, de inkább hangversenyterem, mint templom részére készült. Ezek a szerzők azt a hagyományt folytatják, amely az oratóriummal kezdődött — sok modern szerző ma is kedvelt formájával —, de azután magába ölelt liturgikus szövegeket is. Strawinskyt és Kodályt említi itt névszerint Cooper, mint a két legjobban ismert mai szerzőt, akik épp úgy írtak Te Deumokat és miséket, mint olyan műveket, mint a Zsoltár-szimfónia és a Psalmus Hungaricus. Az utóbbi két mű Cooper szerint a modern vallásos zene legkimagaslóbb típusát képviseli. Honfitársai közül is nagy dicsérettel szól ezután Cooper Vaughan Williamsról, aki liturgikus miséjén kívül félig liturgikus Benedicéjével aratott sikert s aki már határozottan vallásos színezetű műveket írt a hangversenyterem, sőt a színház részére is. Holst Jézus-himnusa, Gerald Finzi Dies Natalisa, Britten és Walton művei is különböző fokon, de mindkét szempontból vallásos alkotások: a szöveg természeténél és a szerző szándékánál fogva.

Mindezeken a felsorolt és elismerően méltott műveken bizonyos

szigorúság és tudatos egyszerűség vonul végig. Szerzőik tehát mélyreható liturgikus megfontolások nélkül is megérezték, hogy a vallásos szöveg nem olyasmi, amihez zenekarral tobzón színezett, nagyszerű mutatvány illenék. Még kevésbé találjuk meg bennük a remegő nosztalgianak vagy emocionális sóvárgásnak azt a kifejezését, amely a múlt század tipikus vallásos műveit jellemezte. Egy asketikusabb eszményt, egy reményekben szegényebb kor őszinte megnyilatkozásait fedezhetjük fel bennük. A színpadias elemeket kiszűrte belőlük az a nemzedék, amely immár arra kényszerült, hogy szembenézzen a valósággal. A vallás — fejezi be tanulmányát Cooper —, amelyet annyi oldalról kérdéssé tesznek és tagadnak, kevés formális adót kap még a művészetek részéről is, éppen ezért annál érdemesebb és értékesebb amit kap.

* * *

Sokban hasonló megállapításokra jut a Month egy másik zenei tanulmányának írója, Wilfrid Mellers is. A XX. század szerzőinek — úgymond —, ha liturgikus mű komponálására vállalkoznak, bizonyos nehézségekkel kell szembenéznük. Ezek a nehézségek nem mind a kor sajátjai, de ha megvoltak azelőtt is, súlyosabbá váltak annak a világnak természete miatt, amelyben élünk. Mert bármilyen őszinte is a vallásos meggyőződése, a szerző nem menekülhet ama tény elől, hogy azok az értékek, amelyeket társadalma hordoz és hirdet, nem ugyanazok, mint egyházának értékei.

Amikor Perotin a XIII. században, Machaut a XIV., Dufay a XV., Palestrina a XVI. vagy Bach a XVIII. században muzsikát írt liturgikus felhasználásra, azért tették, mert ez volt a zeneszerzésnek ha nem is egyetlen, de legjelentősebb lehetősége, amelyet ismertek. Minthogy e szerzők az egyház szolgálatában álltak, elkerülhetetlen is volt számukra, hogy liturgikus zenét írjanak. Az egyház hitét, legalább lényegében, egyébként is elfogadták a leghatalmasabb értelmek épp úgy, mint az önálló gondolkodásra többé-kevésbé képtelenek. Éppen ezért nem is lehetett éles megkülönböztetést tenni ama zene közt, amely liturgikus célra, és ama zene között, amely más célokra készült, kivéve a legnyersebb táncmuzsikát, amelyet általában nem is tekintettek művészi alkotásnak. Ez a magyarázata annak, hogy a világi madrigál technikája miért inkább csak fokban, mint minőségben tér el a vallásos motetta technikájától. Még a XVIII. század második felében sem állapíthatunk meg alapvető különbséget a liturgikus és a világi zene technikája között. Igaz, hogy a kultúra társadalmi súlypontjának eltolódásával inkább a világi stílus kezd eluralkodni az egyházi stíluson, mint fordítva. A XVIII. század emberei azonban még abból a meggyőződésből indultak ki, hogy ha Isten őket saját képére teremtette, akkor méltán tehetik magukévá Őt. Mozart nyugodtan írta egyházi darabjait az olasz opera stílusában, amelyet a zeneszerzés legjobb útjának látott. Hitte, hogy ha tetszik neki és tetszik a legfinomabb ízlésű

kortársaknak, akkor tetszeni fog Istennek is. S alkalmasint igaza is volt — jegyzi meg Mellers.

A XIX. század folyamán azonban, amikor a wagneri egoizmus váltotta fel a hitet bármiben, ami az „én“-en kívül állana, legyen az Isten vagy Ész, Igazság vagy Természet, a közösség is megszakadt a liturgikus és a világi zene között. A XIX. század jellegzetes technikája, a szonáta, lényegében az összeütközés, a konfliktus eszméjére épült s így nem felelt meg a liturgikus kellékeknek. A liturgikus szerző ugyanis nem az ellentétek küzdelmét igyekszik kifejezni, hanem ha tökéletlenül is, azt az egységet, amely értelmetlenné teszi az ellentéteket. A XIX. század liturgikus zenéje így vagy megszűnt a szó legmélyebb jelentésében liturgikus lenni — példa rá Rossini vagy Gounod templomi zenéje —, vagy szándékos utánzási gyakorlat lett, mint például S. S. Wesley motettái, alapul véve annak a kornak stílusát, amikor a liturgikus zeneszerzés természetes tevékenység volt. Vannak persze kivételek is. A nagy Requiem Verdi je legalább annyira mentes a tudatosságtól, amikor a világi technikát használja, mint Mozart volt a maga napjaiban. Berlioz Requiemje és Te Deumja pedig ha nem is a kivételben — írja Mellers —, de szellemében hamisítatlanul liturgikus mű. A későbbiek közül Bruckner miséi és Fauré Requiemje mindkét tekintetben liturgikusnak fogadhatók el, noha stílusban teljesen XIX. századiak. E kivételek ellenére azonban — folytatja Mellers — az általános tétel megállja a helyét s minthogy a XX. századi szerzők zeneileg, társadalmilag és bölcséletileg az előző század örökösei, a probléma még mindig fennáll, sőt nem egy vonatkozásban élesebb formában is.

De nem minden tekintetben élesebb. Nem pedig azért, mert a XX. századi zene technikájában megfigyelhetjük a törekvést arra, hogy valami ellenhatást nyilvánítson a XIX. századi konfliktustémával szemben. Olyan technikával kísérleteznek, amely a középkor egyszólamúságához, a XVI. század fugális stílusához, a XVII. és a XVIII. század beosztásos és variációs technikájához hasonlóan inkább az egység, mint a különféleség elvét érvényesíti. Így azután a szerzők megpróbálkoznak a hagyományos természetű technikával anélkül, hogy lemondanának a XX. század szellemének kifejezéséről. Még Strawinsky miséje is a hagyományos technikát teremti újjá, ha talán kapcsolata a multtal nem is annyira nyilvánvaló, hogy a nem-szakemberek könnyen felfedezhetnék. A legkiemelkedőbb példaként Mellers két misére utal, amelyekkel azután oldalakon át foglalkozik. Az egyik Edmund Rubbra műve, amely Missa Cantuariensis, a másik Egon Wellesé, amely Missa in honorem Sancti Dominici címmel a minap került bemutatásra.

Végeredményben Mellers is, akárcsak Cooper, kedvezően ítéli meg a liturgikus zene fejlődésének legújabb szakaszát. Éppen a történeti és társadalmi helyzet gyökeres változása miatt joggal feltehetjük — úgy mond —, hogy mai szerző csak azért fog ilyen munkába, mert hisz abban a liturgiában, amelynek zenét alkot, vagy legalább is helyesli azt. Ha pedig hisz az egyház liturgiájában, akkor inkább a hagyomány

és folytonosság, mint a változtatás mellett fog dönteni. Zenei stílusát arra igyekszik alapozni, ami az egyházban emberemlékezet óta megszokott, mert hiszi, hogy a liturgia olyan értékekkel dolgozik, amelyek lényegükben változatlanok és örökkévalók.

* * *

De van-e egyáltalán vallásos zene? — veti fel a kérdést Bernard Gavoty abban a főleg Bach emlékezetével foglalkozó nagy tanulmányában, amelyet az *Études* tett közzé. Miután már mi is oldalakon át irtunk a vallásos zenéről, a kérdés eléggé meglepő, de — mint Gavoty megjegyzi — általában is megriaszthatja azokat a keresztényeket, akik még soha nem kételkedtek annak létezésében.

Boris de Schloezer, akit Gavoty kitűnő esztétikusnak mond, a következő meghatározásra jutott: „Vallásosnak nevezük mindenekelőtt az olyan zenei művet, amely, mint a H-moll mise, liturgikus szövegre, szent vagy legalább vallásos jellegű szövegre készült, mint például egy korális. Azután azt a zenei művet, amelynek szerzőjéről bizonyos jelek, általában a cím alapján feltételezzük, hogy vallásos természetű eszméket és érzéseket kívánt kifejezni vagy bennünk kelteni.” Igen ám, de két szó nagyon is nyugtalanító ebben. Mert kelthet-e a zene bennünk eszméket? Ez egyáltalán nem bizonyos, ha a szónak a határozott fogalom értékét tulajdonítjuk. Viszont bizonyos, hogy a zene emóciókat vált ki s ez éppen a lényeges és cseppet sem veszélytelen szerepe. Mert ki tudna tisztáztatni a határokat vonni az emóciók dzsungeljében? „A keresztény lélek számára — írta Poucel atya — nincs világos bizonyosság a művészet területén. Éva alakja, amely örökké kétes, kétértelmű mosollyal fordul a világ felé.” S idéz Gavoty egy másik szerzetest, Florand atyát is: „Hogyan szűrjük ki pontosan a testit az isteniből? Micsoda csalatkozhatatlan patikamérleg, micsoda súlyszemecskék kellenének hozzá!... A vallásos zene, az a zene, amely 'imádkoztat', kizárólag érzéki gyönyörűség a legtöbb ember számára. Összekevernek imádságot és kéjelgést.” Ha tudjuk, hogy az egyház milyen aggályos volt mindig a szavak értelmének meghatározásában, akkor így méltán nyugtalanodhatunk amiatt, hogy az ima támaszának fogadjunk el egy művészetet, amelynek forrásai szembetűnően érzékiek és hatásai nagyon vitathatók. Mit is kérünk mi a vallásos zenétől? — kérdi Gavoty. Hogy megkönnyítse összeszedettségünket? Hogy imára indítson? Hogy előmozdítsa átlépésünket az emberi síkról az istenire? Hogy titkokat tárjon fel előttünk, amelyek szavakba nem foglalhatóak? Hogy a misztikus élet küszöbére emeljen bennünket? Vagy egyszerűen csak annyit, hogy nemesen kísérje a liturgia szertartásait? Ezek a különböző feladatok egyenlőképp elképzelhetők, de mind a szerzőket, mind a hallgatókat egész csomó dilemma elé állítják. Van zene, amely igazán vallásos?

Hogy megoldást találjon, Gavoty is átfutja a vallásos zene eddigi útját. Első és hosszan ragyogó állomás a gregorián zene. Tudós művésznek komponálnak himnuszokat, prózákat és verseket, hogy felfokoz-

zák a szavak kifejező erejét és ellenállhatatlan sodrást adnak az együttes imának. Magatartásuk a magukbaszállásé és az alázatosságé, céljuk nem az, hogy elbűvöljék az érzéseket, hanem hogy a fülön keresztül elérjék a lelkeket. „A gregorián ének mintegy gyümölcse az emberi tudomány által összeszedett isteni sugalmazásnak.” A renaissance egyházi zenéje már egészen más és sok is benne az ellentmondás. Palestrina, ez a szent ember, félelem nélkül ragadta meg a profán, gyakran obszcén dalok motívumait s lett belőlük öt- és hat- és hétszólamú Kyrie, Sanctus és Hozsanna. Stílusuk ugyanaz, mint nem is gyanús nyersanyaguké, úgy hogy a jámborság inkább a szerző szándékában, mint művei jellegében fedezhető fel. Ennek a polifonikus művészetnek, amelyben sokszor összekeveredik a vallás és a matematika, az algebra és a miszticizmus, a komplikáció és az imádság, Bach teszi le a zárókövét amikor nem feltalálja, de „humanizálja” az ellentpontos stílust. Utána azonban a dramatikus és a harmóniakat kereső stílussal, amely lényegénél fogva szubjektív, össze is omlik a vallásos zene. Csupán a művészi ügyesség hosszabbítja életét. Így születik meg az a szintelen „vallásosság” és szinpadnyi nyelv, amelynek hallatára — mondja Gavoty — felmerül a kérdés: vajjon a zenei pokol kapui nem vesznek-e olykor mégis erőt az egyházon? Már Mozart, Schubert és Haydn miséi tartalmaznak frivolitásokat, Beethoven azután a pantheista paradicsomot zenگی, Wagnernél pedig az ember lép „premier plan”-ba és pusztá dízlet minden vallási elem. Albert Samain szellemesen jegyezte meg: „Beethoven az emberré vált Isten, Wagner az Istenné lett ember.” Mind a kettő legalább zseni volt — folytatja Gavoty —, hatásuk alatt azonban mind többen komponáltak „egyházi” zenét, amelynek helye inkább a románc-gyűjtemény vagy a szinpad lett volna.

A visszahatás Franciaországban a múlt század végén indult meg és César Franck, a nagy orgonaművész nevéhez fűződik. Franck elég különös műfajt vezetett be: „musique à prétextes religieuses”, amit talán így fordíthatnánk: „zene vallási ürüggyel”. Sugalmazója liturgikus téma, vagy a kereszténységhez közel álló filozófia. A tanulmány szerzője Widor, Vierne, Dupré, Tournemire, Fleury, Duruflé és Alain nevét említi ezzel kapcsolatban, akik mind templomi orgonaművészek. Profán zenészek is hozzájárulnak vallási témához, mint d'Indy, Debussy, Fauré, Strawinsky, Caplet. Jobbára azt az utat követik, amelyet Beethoven, Liszt, Mendelssohn és Berlioz nyitott meg. És persze öröndetes — teszi hozzá Gavoty —, hogy az őszövétség valamelyik jelenete vagy valamilyen liturgikus mozzanat zenei mesterművek keletkezésére szolgál alkalmul, de beszélhetünk-e vallásos zenéről, amikor valójában kompromisszum történt a templom és a színház között? A dolog nagyon vitatható.

Vallásos zenének Gavoty szerint valójában csak azt a zenét nevezhetnők, amely összeköti a földet az éggel akként, hogy hatalmas előjátéku valami ízeltöt ad az örök boldogságból. A kegyelemnek és a

zseninek együtt kellene működnie a művészen, hogy műve megérdemelje a „vallásos” jelzőt. Minden alkotást tehát egyenként kellene elbírálnia egy szigorú törvényszéknek, hasonlóan ahhoz, amely Lourdesban vizsgálja a gyógyultakat. Sőt még szigorúbbnak annál, mert a zenében még nehezebb megkülönböztetni az igazat és a hamisat, a tisztát és a tisztátalant. Nem utolsó nehézség az sem, hogy a jámborságot könnyebb mimelni, mint a tehetséget. S mennyi illúziót kellene lerombolni! Fel kellene világosítani a híveket arról, hogy a Requiem, amelynek panaszával vigasztalódik, egy hitetlen ember műve, vagy hogy a híres Ave Verum egy régi valcer, amelyet meglasztottak. Egészen bizonyos, ha így haladnánk, előbb-utóbb zene nélkül maradnának a templomok.

Az egyház tehát — vonja le a következtetést Gavoty — nagyon bölcsen járt el, amikor kevésbé szigorú álláspontra helyezkedett. Végére is minden emberi adomány méltatlan az Istenhez. A zenétől sem kívánhatunk többet, mint azt, hogy legyen szép és szítsa fel a nemes érzelmeket. Ugy, ahogy Florand írja: „A körmeneteken is virágokat szórattunk a gyermekekkel az Oltáriszentség elé, mindegy, hogy milyen virágot, csak szép legyen.” Ezért van az, hogy annak a bizonyos törvényszéknek is inkább egy nagyszabású profán zene, mint X. Y. abbé fád futamai mellett kellene döntenie. Mint ahogy Beethoven, Mozart, vagy Schubert művei is kétségkívül sokkal közelebb állnak a keresztény eszményhez, mint jó csomó „épületes” kanticum. S itt van éppen a vallásos zene problémájának egyedül lehetséges megoldása is: az egyház illetékes tényezői nemcsak arra hívatottak, hogy véleményezzék a „vallásos” minőséget, hanem arra is és főleg arra, hogy kiválasszák azokat a műveket, amelyek megfelelnek az egyháznak és méltók hozzá.

Mihelics Vid.

SZEMLE

A SZEMÉLYISÉG ÚJJÁSZÜLETÉSE

A gazdasági liberalizmus csödjé, az első világháborút követő gazdasági válságok sorozata, a technika nagyarányú fejlődése, a termelés és elosztás eszszzerű megszervezésének igénye szinte kényszerítően vezetett rá a tervgazdálkodás szükségességének fölismerésére. A modern tervgazdálkodás azonban nem elégszik meg a meglévő erő és anyagforrások kihasználásával, hanem szolgálatába akarja állítani a természet eddig még rejtett vagy kiaknázatlan energiáit is. Ezzel olyan földadatot tűz maga elé, amelyet pusztán egyéni munkával nem lehet megoldani: munkaközösségek és munkás tömegek együttműködésére van szükség hozzá. A gazdasági tervvel tehát együtt jár a végrehajtásához nélkülözhetetlen társadalomnak, s ami ebből természetesen következik, e társadalom kultúrájának a megtervezése. „Minden teljes gazdasági tervezés egyúttal társadalom- és vele kulturatervezést is jelent” — alapítja meg Dawson, aki a társadalomtervezés gondolatának megvalósulási kísérleteiben a világtörténelem egyik döntő tényét látja. A dolog valódi jelentőségét — mondja — a közvélemény még nem fogta föl; „pedig lehet, hogy nagyobb fordulatot jelent az emberi civilizációban, mint mindaz, ami a kőkorszak végétől s Egyiptom, Mezopotámia, az Indus és a Sárga folyam ősi kultúráinak kezdetétől történt”.

Mindenesetre kétségtelen, hogy új kor alakul ki a szemünk előtt. Ahogy Guardini oly meggyőzően fejt ki új könyvében, a „Das Ende der Neuzeit”-ben: azok az értékek és eszmények, amelyek a most elmúló, a reneszánsztól mintegy az első világháborúig tartó történelmi korszak művelődése fölépült, meginognak, kérdésessé válnak. Az élet polgári struktúrái szét hullanak; új szerkezet formálódik ki, a gép igényeinek megfelelően. A roman-

tikus „nagy egyéniség”, a korlátatlanul szabad ember ideálja mind anakronisztikusabbnak tűnik; a ma — vagy a holnap — embere maholnap meg sem érti, hogy egyáltalán lehettek elődei, akik jogosnak ítélték, hogy mi: dant alárendeljenek saját gazdag egyéniségük gáttalan kifejlesztésének és kiélvezésének. Az új embertípus sokkal szerényebb; beleilleszkedik az ipart civilizáció nyújtotta keretekbe, különösebb eredetiségre nincs igénye, általában szívesen vállalja a névtelenséget, anonimitást; nem lázad gögösen a tömeg, a „csorda” ellen, hanem tudomásul veszi, elfogadja a tömeget s a maga tömeghez tartozását, mint az emberi élet természetes, technikai környezetének ésszerűen megfelelő formáját. Az „isten” szférája is — akárcsak az egyéniségé — lényegesen összeszűkül számára. Az újkori ember egy bizonyos sajátos — mondhatnók: profán, leg-alábbis deszakralizált — „vallásosság-gal” nézett saját fajtájának kiemelkedő példányára, a zsenire, meg amivel ezt a géniust rejtelmes kapcsolatban sejtette: a természetre. Mai utódoban már jóformán semmi sincs meg ebből. A zseni iránt, éppen mert ki akar emelkedni az átlagból, mert „veszélyesebb”, bizalmatlanságot érez; úgy látszik, nem is nagyon hisz benne, amióta a modern lélektan a lángelem pszichikai „mechanizmusát” is „megfejtette” számára. A természetben meg jóformán semmit nem sejt meg abból a bizonyos „isteniből”, abból a „numen adest”-ből, ami épp úgy meghatotta a reneszánsz tudósainak, egy Leonardónak, Giordano Brunónak, mint a romantika nagy költőinek, egy Hugónak, Vörösmartynak a lelkét. A mai ember számára a természet meghódítható, hasznosítható energiák összessége, valami, amivel meg lehet és meg kell mérkőzni, ellenfél, melynek pusztá léte állandó kockázattal telíti életünket, és ugyan-

akkor absztrakció is, elvontság, melynek „természetes” kifejezése a matematikai képlet.

Ezt a „gépi civilizációt” sokan szemlélik idegenkedéssel. „Gyanúsna” mondják, mint Bernanos, mert „oly megdöbbentő gyorsasággal fejlődött ki, hogy nem annyira egy élő szervezet növekedésére, mint inkább egy rákos daganat elharapódzására emlékeztet”. Fölsorolják veszedelmeit és fenyegetéseit, anélkül azonban, hogy elfogadható javaslatokkal szolgálják afelől, hogy ha valóban rákos daganatról van szó, hogyan lehetne kioperálni. Föltárni egy fejlődés kockázatait, kísérteit és veszélyeit kétségkívül hasznos; azt viszont már elég meddő töprengésnek érezzük: vajjon minő volna vagy lehetne a fejlődés, ha nem olyan volna, amilyen. Mert itt van s olyan, amilyen: ezt kell szemügyre vennünk, ezzel kell számolnunk. Tudomásul kell vennünk, hogy egyetemes tényrel, világjelenséggel állunk szemben; hogy az iparosodás új és új területeket hódít meg, új és új országok és tájak életformát és képet alakítja át; és hogy — Philippe Laurent szavaival — „minden jél arra vall, hogy ez a fejlődés, legáltalában hosszú időre, nem fordítható vissza”.

A tudósok általában két teherterelőre szoktak rámutatni a „tervezett” társadalomnak: erősen korlátozhatja, sőt egyenesen el is fojthatja a személyi szabadságot és nem értékeli eléggé a szellemi javakat. „Bárhol lép föl a modern gépiesített tömegkultúra, nem véve ki a liberális hagyományú országokat sem — írja Dawson —, azt látjuk, hogy a személyi szabadságot fenyegeti a gazdasági hatalom nyomása s a magasabb kultúrákért áldozatul esnek a tömegcivilizációnak. És ez korántsem pusztán osztályharc-kérdés, hiszen nemcsak a proletariátus életében mutatkozik a szabályos uniformizálódás; ellenkezően, legjellemzőbb jeleit éppen a magasabb gazdasági rétegekben észlelhetjük. A luxusszálló például az egész világon ugyanolyan, míg a szegényebb osztályoknak szolgáló

vendéglátó főttűnő mértékben megőrizte kulturális sajátosságait s nemzeti és helyi színezetét”.

Egy bizonyos szempontból tekintve, ezek a veszélyek kétségkívül benne rejlenek, mint lehetőség, a modern fejlődésben. Nem elég azonban csupán ebből az egy szempontból szemlélni a fejlődést. Kétségtelen, hogy eljutottunk a „tömegek korába”, amelyet már Lamartine megjósolt; a történelem színére fölépített — Ricoeur és Domenech találó kifejezésével — „a ropant kollektív szereplő”. A tömeg megjelenése azonban nem negatív jelenség, hanem pozitív, mint tudatosodás, öntudatra eszmélés: a polgári kapitalizmus kitermeli a tömeget, és „a proletár, aki munkaerőjét adja béréért, kirekesztve azoknak a javaknak az élvezetéből, amelyeket termel, csak mint tömeg tud fölemelkedni embersége szintjére”, mert csak mint tömeg tud szembeállni az egyes embert elnyomó, fölörölő és némaságra kárhóztató gazdasági hatalmakkal. Ez az öntudatra eszmélés, a proletár megrendítő élménye saját méltóságáról, erejéről és történelmi szerepéről az emberek milliói számára a kisebbségérzésből való fölzsabadulást jelenti: olyan történelmet és társadalmat alakító erőnek a megjelenését, amelynek jelentőségét alábecsülni és erkölcsi értékét félreismerni lehetetlen.

A tömeg azonban, mint a technokratikus civilizáció gépi igényeinek megfelelő óriási társadalmi alapsejt, végzetesen megéli a személyt — mondják sokan a legújabb kor vizsgálói közül; így tehát valóságos „circulus vitiosus” állna előttünk: a tömeg, mint a munkás öntudatra eszmélésének formája, s azután mint e megnyert öntudat fölcsívója és megsemmisítője, S elvileg bizonyára ez a veszély sem pusztán álom. Ugyanakkor viszont az is tény, hogy megfigyelhető e tömegen belül a személyi értékeknek bizonyos újrendeződése, végbemegy egy folyamat, amelyet Oldham „a személyiség újrafelfedezésének” nevez. A gép általában nem kedvez az egyes ember-

nek, hanem csoportok, munkaközösségek, brigádok közös munkáját igényli. Nos, éppen ebben a közösségben élednek újra az elveszettek vélt személyi értékek: a bajtársiasság, a közös felelősség egyrészt egymásért, másrészt az együtt végzett munkáért; megvalósulnak tehát a személyiség lényegéből, magvából folyó szeretet — öntudatlanul talán, de lényegük szerint mindig, „naturaliter“ keresztény — erényei és értékei.

Ugyancsak bizonyos személyi értékek újraébredésének lehetünk tanúi a munkásnak a munkához való viszonyában is. A modern industrializmus organizmusa a dolog természeténél fogva sokkal bonyolultabb a régi struktúráknál, olyannyira, hogy úgy tűnik föl: az egyes ember — például egy hatalmas üzem-szövevény egy valamelyik üzemének egy valamelyik munkahelyén dolgozó munkás — többekévesebbé képtelen átlátni — s még inkább átélni — annak a műnek az egészét, amelynek egy kis részletével foglalkozik. Éppen ezért sokszor elveszítettnek érzi magát; hiányzik belőle a fölcserélhetetlenség személyi öntudata, pusztá helyettesíthető kerék a beláthatatlan gépezetben. A kapitalizmus a maga személyellenes ridegségében egyenesen törekszik is erre: hogy a munkást mint független intellektust megsemmíttse, depersonalizálja. Taylor elvei szerint „a munkásnak le kell mondania saját eljárás módjáról, hozzá kell szoknia, hogy azokban az akár apró, akár nagyobb részletekben, melyeket eddig saját kezdeményezésére bíztak, határozott utasításokat fogadjon el és hajtson végre“. Am éppen a tömegben át és a tömegben való öntudatosodás következtében az új típusú munkás immár nem elégszik meg azzal, hogy gépe mellett maga is pusztán gépi funkciókat hajtson végre; s éppen fölébredt személyiségének igénye jelentkezik abban, hogy látni akarja munkája értelmét és összefüggéseit, fölül akar emelkedni a munka nyers mechanizmusán, föl akar emelkedni a munka magasabb társadalmi értelméig

és erkölcsi tartalmáig. Kétségtelen, hogy a munka modern tervezése már óriási arányainál fogva is nyomasztó lehet a hozzá képest parányi emberre: ezt a dolog természetéből folyó hatást azonban a munkás ellensúlyozni tudja s legyőzheti azokkal a személyi erőkkel, amelyeket a jó és értelmes műért a maga posztján vállalt teljes felelősség és a saját részletmunkájának bizonyos egész-voitja, azaz önmagában is mintegy a nagy egészet képviselő értelme ébreszt benne. Így azt, ami számára első pillanatra idegennek, nem-humánusnak látszik, éppen saját személyiségének, az ember személyi értékeinek hozzáadásával, közreműködésével teszi ismét valóban emberivé. Humanizálja, s mert humanizálja, egyben perszonalizálja is. A nagy mű teljes és bonyolult technikai szerkezete a maga szövevényességének egész részletességében esetleg homályban marad előtte, viszont annak világosabban bontakozik ki a mű erkölcsi-társadalmi értelme, célja, tartalma: ennek élménye által részesedik azután az egyes munkás, anélkül, hogy a tömegből kiválnék, a közbőia irányuló célnak az egész munkára viszaszagárzó etikumából; azaz a tömegben belül maradva ugyan, de személyében erősödik, öntudatosodik, gazdagodik. Vagyis: az individuum lehetőségeinek megcsappanásával párhuzamosan növekednek a lehetőségek az emberi személy legrétegeisebb, végső és alapvető értékeinek és erőinek a kibontakozására. Ami figyelembe véve a klaszszikus, szentamási keresztény tanítást az individuumról és a perszonáról, egyéniségről és személyiségről végeredményben annyit jelent, hogy az ember anyagi mivoltában gyökerező egyéni ambícióval szemben megnyílik — és szinte parancsként jelentkezik — az ember magasabb, szellemi-lelki, perszonális, személyi igényeinek kibontakozási és megvalósítási lehetősége és igénye. S ez azoknak a fölmérhetetlen jeletőségű tényeknek egyike, amelyek miatt a keresztény minden nehézség ellenére sem ítélheti meg pesszimiztikusan a most

„akaduló „legújabb kort”, s amelyek miatt a modern fejlődést úgy kell fölfognia, mint a nagy Gondviselés-nyújtotta alkalmat az ember valódi értékeinek és hivatásának fölismerésére és teljesítésére.

Mindennek ellenmondani látszik e modern világ teljes laicitása és eltökélten csak-profan volta; meg azok az ellentétek, amelyeknek esetleg nagyon is viharos fölszíne alatt a hívő szem mégis megsejtheti a Gondviselés rejtelmesen tervező munkájának ígérését. Ebben a laikus és profán világban, laikus és profán módon és formákban, olyan keresztény erények jelentkeznek, olyan a kereszténység által javallott emberi igények ébrednek, aminkből az elmúlt két század olykor még kereszténynek látszó társadalmában egyre kevesebbet figyelhetünk meg. A formák még nyersegek s a hang még

érdes; de a nyers formák és érdes hang miatt súlyos vétek volna elfordulni a tartalom ígérétől. És vétek volna „a személyiség halálának” esetleg tetszetős, de mindenképpen retrográd romantikája kedvéért észre nem venni a világszerte most születő „legújabb kor” nagy kollektív formáiban a személyiség újraszületését és a személyi erők és értékek újrendeződését. Észre nem venni az emberek szívében ama szeretet olykor talán esetenül bontakozó melegét, amelyet a hívő nem is tarthat másnak, mint-a történelemben működő Szentlélek fuvallatának. A Szentlélekének, aki mintegy rangrejtve van jelen s dolgozik e vajúdo korforduló profán valóságában, hogy előkészítse az emberek szívét, a tömegek szívét, ennek az új kornak a szívét a gyelemre.

(r. gy.)

KORSZERŰ IGEHÍRDETÉS

(Egy falusi lelkipásztor jegyzetei)

Figyelemreméltó, sőt megindító jelenségnek lehetett tanúja a papság, ha elővasta a Vigilia' áprilisi számában az ígehirdetés mai problémáiról szóló cikket. Figyelemreméltónak azért, mert úgy látszik, nemcsak nekünk papoknak vált problematikussá az ígehirdetés, hanem a hallgatók, a hívek számára is. Megindítónk pedig azért, mert a világi hívek, mint már annyiszor, most ezen a téren is segédkezet akarnak nyújtani nekünk, sőt ezúttal a kezdeményezés is tőlük indult ki. Nagykétség volna, ha a céhbéliek vagy az írástudók fölényével utasítanánk el e jóindulatú „beavatkozást”, még akkor is, ha az egyenesen tanács, kívánság, vagy netán bírálat formájában jönne is.

A legnagyobb gondolat azonban, amelyet a cikk a hívek hozzászólásai alapján fölvet, az együttműködés gondolata. A szentbeszéd ne legyen teljesen egyéni teljesítmény, hanem közös munka eredménye. Ezernyi ötlet adódhatik a gondolat keresztülvitelé-

re. Ha máshogyan nem, a lelkipásztor a hívekkel való érintkezés közben is megkérdézheti, megtudhatja, mi a kívánságuk, miről szeretnének hallani s utólagosan is ilyenformán mérheti le az elért hatást. Városban valóban jó szolgálatot tehet a cikkben javasolt urna, ahová a hívek bedobhatják hozzászólásaikat. Falusi ember általában már nehezebben kapható az írásra, velük személyesen beszéljük meg egy-egy elhangzandó vagy már elhangzott szentbeszédünket. Talán kezdetben szokatlan lesz ez a módszer nekik is, nekünk is, az idők folyamán azonban a hívek öntudatot, mi pedig azok-sok tapasztalatot nyerünk általa.

*

A szentbeszéd életszerűsége és gyakorlatiassága nem jelenti azt, hogy az elvont témákat teljesen száműzzük a szöszékről. Csupán az elvont előadási módot kell mellőznünk. A legelvon- tabb tárgyról is lehet életszerűen,

gyakorlatiasan, sőt érdekfeszítően beszélni.

A Szentháromság-vasárnapi szentbeszéd mindig erőpróbája volt a papságnak, főképp a kezdőknek. Nekem is, mígcsak el nem jutottam a hadifogsáig, ahol minden forrás és segédeszköz híján — még szentírásom sem volt — beszéltem a Szentháromság mélységes titkáról, amely talán a legelvontabb az összes hittitkok között. A szentmise a hatalmas hálótéremben volt, a fekvőhelyek között, lehetlenyi távolságra az emberektől, valóban „életközelségben” hozzájuk. Mindenki ott volt, még a másvallásúak is. Ahogy elkezdtem beszélni, egyszerre kitarult előttem minden, a Szentháromság meglepő, bensőséges, eleven valósága és szinte könnyedén le tudtam hozni az eddig oly mérhetetlen magasságban lebegő titkot s bele tudtam állítani a mi mindennapi emberi életünkbe. Azt hiszem, a kegyelem hatásán kívül közrejátszott ebben az éveken át egyenlően megosztott közös élet, közös sors, az emberek közti elvegyülés, a legteljesebb emberközelség. A modern lelkipásztor számára is sok-sok probléma, köztük az igehirdetés kérdése is könnyebben megoldódik, ha igyekszik közelebb kerülni híveihez s a lehetőséghez mérten osztozik sorsukban.

Paradox gondolatnak látszik, de tény, hogy amit a hívek ma szinte egyöntetűen és joggal követelnek: az evangéliumról szóló prédikáció sok tekintetben oka volt az egyházi szónoklat megmerevedésének. Természetesen ebben nem az evangélium a hibás. Isteretes, hogy a misekönyv minden vásár- és ünnepnapra külön evangéliumi szakaszokat, úgynevezett perikopákat ír elő. Ezeket olvassuk fel a szentbeszéd előtt s nagyon helyes, ha a szentbeszéd is róluk szólunk. Hisz ez nagyon egyszerű, gondolja magában a világi hívő, csak elő kell venni a szentírási szöveget és beszélni róla. Egy pap, aki öt-hat év alatt a hittudomány minden csínját-

bínját kitanulja, semmi nehézséget nem találhat ebben. Igaza is volna ennek az elképzelésnek abban az esetben, ha a papok évenként vagy akár öt-évenként változtatnák helyüket s így más templomban, más hallgatóság előtt kellene ugyanarról az evangéliumi szakaszból beszélniök. Ezzel szemben lássunk egy valóságos példát. Az elődöm 83 éves korában halt meg, 25 évig volt ezen a helyen, előtte 25 évig másutt működött. Tehát 25 éven át kellett neki jórészt ugyanaz előre a hallgatóság előtt beszélnie például a hűtlen sáfár parabolájáról. Mondanunk sem kell, hogy ennyi idő alatt még egy jó szónok tárháza is könnyen kimerülhet.

Sokszor fölvetődött már vezető egyházi helyeken is a perikopák rendezésének kérdése. És talán nincs messze már az a kedvező megoldás, amely az evangéliumi szakaszok változatlan rendszere helyébe változó, kötetlenebb, lüktetőbb rendszert állít. A kérdés azonban nemcsak ezen dől el. A lényeg nem abban van, hogy az evangéliumról beszéljünk, hanem abban, hogy az evangéliumról jól beszéljünk: vagyis evangéliumi szellemben és a kor igényeinek megfelelően.

Nem lehet teljesen kárhozatni azokat a modern törekvéseket sem, amelyek úgy akartak segíteni az egyház szónoklat megmerevedésén s némi frisseséget hozni a szokványos légkörbe, hogy sorozatos szentbeszédet tartottak egy-egy tárgykörből. Gondoljunk csak Tóth Tihamér nagyszerű sorozataira. Ezek izzig-vérig modernek voltak s ugyanakkor felöltették az egész evangéliumot. Tapasztalatom szerint azonban az egész éven át tartó sorozatok kimerítik mind a szónokot, mind a közönséget. Kisebb, öt-hat beszédből álló sorozatok ellenben időnkint (adventben, nagybajtben) valóban jótékony hatásúak.

A példák gyakori vagy ritkább használata függ a szónok egyéniségétől is. Van, akinek valóban „pihenő” egy-egy példa elmondása, mások számára

meg megerőltetés, mint például jómagannak, minthogy egyáltalán nem vagyok „epikus” természet. Prohászka, Bangha alig használtak példát, Tóth Tihamér annál többet. Általában azt kell mondanunk, hogy a közönség szereti a példákat. S hozzá kell tennünk azt is, hogy jobban szereti az időszerű, mai életből vett példákat, mint a multbelieket. Ez természetes is. Mégsem lehet azonban elvetni a történeti példákat. Egyrészt azért, mert néha nagy-szerűen megvilágítják mondanivalónkat, megszerettetik hiveinkkel a történeti Egyházat, másrészt meg azért, mert hallgatóink között nagy számmal lehetnek olyanok, akik történeti érzékkel rendelkeznek s szívesen hallgatják a régi példákat, nem is beszélve arról, hogy azok a hívők történelmi, főképp egyháztörténelmi tudását gyarapítják. A legrégebb példát is be lehet állítani életszerűen és időszerűen.

A példák többsége mindenesetre a mai életből szóljon, bár ez sokszor nehéz feladat, hiszen nincs meg az az időbeli távlat, amely egyrészt a tisztánlátást, másrészt a teljes diszkréciót biztosíthatná. Azért bőven akad még így is felhasználható anyag, főképp a modern szenteknek, korunk nagy hittvallóinak s a mindennapi élet névtelen hőseinek életéből.

*

Bár egynémely prédikáció barokkos áradata ugyancsak kinosan hat ma a szöszéken és a túlzott pátosz is meghalt, remélhetőleg, mégis úgy érzem, elégtételt kell szolgáltatnunk az egyik fiatal hozzászóló által egy mondatban elintézett Pázmány Péternek. „A Pázmány-féle stílus elavult.” — mondja egy tizennyolc esztendő diák egyébként nagyon is megszívlelendő s a tárgykörben feltűnően járatos hozzászólásában.

Aki Pázmánynak csak egyetlen beszédét is elolvasta, az előtt nem kell bizonyítanunk, hogy mindaz, amit a korszerű beszéd követelményeként állítottunk föl, az életszerűség és az evangéliumi szellem, Pázmány beszédeiben tökéletesen megvan. Ki vitt nálánál

több elevenséget, életszerűséget, sokszor egészen nyers realizmust a szöszékre, ki idézte többet a Szentírást? Benne nincs nagyképűség, fellegekben járás. Egy-szerű és közvetlen, „Krisztus-stílus”. Arról aztán igazán nem tehet, hogy igehirdetés közben ellenfeleivel is meg kell küzdenie. Krisztus is „polemizált”, az evangéliumra kard fénye is villan. A modern szónokok, ha tanulni akarnak, nyugodtan mehetnek Pázmányhoz.

*

„Ne beszéljenek a papok mindig a mennyországról, amikor a nép hitetlen módon nem ismeri a Szentírást és az Egyház történetét”. Claudel mondta ezt, a nagy francia író. És igaza volt. Azóta azonban a helyzet ezert a téren örvendetesen megváltozott. XII. Pius pápa volt az, aki „Divino afflante” kezdetű enciklikájával az úttörő munkát elvégezte. Elmondhatjuk, hogy biblikus megújulás kezdetén állunk.

Bár a vasárnapi homíliák is nagyban elmélyíthetik a Szentírás szeretetét és ismeretét, mégis erre főképpen a biblia-órák hivatottak. Megvallom őszintén, kezdetben magam is idegenkedtem a bibliaóráktól. Az első tapasztalatok azonban fölülmúlták várakozásomat: a bibliaóra teljesen megnyerte a hívek íté- szését. Ha lélektanilag keresem ennek az okát, abban találok meg, hogy az emberek valószínűleg kissé már bele- fáradtak az állandó lelkesítő, exhortá- ciós hangnembe s inkább vonzódnak a nyugodtabb, konkrétebb, a tudomá- nyos szint felé közeledő előadásokhoz. S a bibliaórát valóban színesség, érde- kességé lehet tenni, hiszen a Szentírás- magyarázathoz egész sereg tudomány- nyújt segídekzet.

De nemcsak a biblia lehet a ke- resztény oktatás tárgya, hanem az egyháztörténelem, a szertartástan, az er- kölcstan, sőt a profán tudományok- nak is sok érintkezési pontja van a hittudománnyal. A csillagászat, az élettan, az etnográfia jó segítségére le- het az apológiának, a keresztény hit- védelemnek. Egy templomfelírás ezt hirdette: „Labia sacerdotis custodient scientiam”. — „A pap ajka őrzi a

tudományt". Egy tudós meglátta, emosolyodott és így szólt: „Csakhogy hála Istennek, ma már nincs így!” Kivánatos, hogy ma ne mosolyodjék el senki a mi tudományunkon, hanem igazolódjanak be rajtunk a latin felirat szavai.

A mult prédikációs gyakorlata nagyon is kitaposott utakat hagyott maga után. Nincs könnyebb, mint rálépni erre a — mondhatnók — önmagától mozgó útra s minden különösebb erőfeszítés nélkül, kész receptek szerint összeállíthatjuk prédikációinkat. De az még a jobbik eset, ha úgy állítjuk össze s nem teljesen készen vesszük át. Ez a módszer előbb-utóbb magaásta sírjába roskad bele. Megszűnik a kapcsolat szónok és hallgatóság között, hiszen hiányzik az az életszerű, eleven kapocs, amely összefűzné őket.

Tulajdonképen nem az a baj, hogy használjuk a régi szerzőket. Sőt ez kívánatos is. Hanem az a baj, hogy az így átvett anyag nem forr szerves egésszé saját gondolat- és élményvilágunkkal. Nem azt akarjuk, amit a mai ember kíván, nem arra felelünk, amit kérdez. Az a baj, hogy az ilyen közbenső segédeszközökön nem megyünk túl.

Az átvett anyagnak tehát nem egyszerű beillesztéséről van szó, amivel a laza kapcsolat miatt az emlékező képességnek az előadás rovására úgy is kemény küzdelmet kellene vívnia, hanem valóságos átémésztésről, amit hasonlíthatnánk a növények asszimilációs folyamatához. Ilyenformán tökéletes egész születik, szinte könnyedén szökik virágba a mondanivaló s a hallgatóságot leköti a prédikáció a szónok ajkán, mint „a gyümölcs a fán”.

Hogy ez asszimiláció folytán azonban ne holmi havasi magasságokban nyiladozó, nehezen elérhető virágok teremjenek, teljesen lenn kell maradnunk embertársaink között, le kell szállnunk a teológia fellegvárából, le kell vetnünk a tudományos gondolkodás páncélöltözetét s bele kell illesz-

kednünk az átlaghívó gondolatvilágába. Ez lesz majd a legnehezebb feladat. Eljön az idő, amikor nemcsak a gondolatok között kell az érthetőség szempontjából válogatnunk, hanem számunkra teljesen világos szavakról és kifejezésekről is kiderül, hogy nem használhatók magyarázat nélkül a szentbeszédben; amikor a katechézis legelemibb fogásaihoz kell nyúlunk, hogy megértessük magunkat. És érdekes, a mesterkélttség látszata ellenére is, az ilyen prédikáció lesz igazán friss és lebilincselő.

Bármit is mondjanak, formai újításra is szükség van. Ujszerűen kell beszélnünk, hogy az emberek figyelmét lekössük. Ez pedig nem könnyű dolog ma, amikor az emberek nagy részét jobban érdekli a látványosság, mint a szó és a gondolat. A szentbeszédnek is valahogyan képszerű elevenséggel kell rendelkeznie. Láttassuk is meg hallgatóságunkkal azt, amit mondani akarunk.

Ma már nem hat túlságosan a Bossuet-i szárnyalás. Inkább a közvetlen egyszerűség. Közvetlenül és egyszerűen beszéljük meg híveinkkel problémáikat, érzékeltessük meg velük a keresztény élet szépségét, Isten jóságát és irgalmát, a hitigazságok nagyszerűségét és vezessük el őket az oltár Foglyához, ahol már a kegyelem pótolja azt, ami a mi emberi beszédünkől kimaradt.

Az Egyház mindenkor gondosan figyelt az idők szavára, kereste és megtalálta a legjobb utat új feladatainak megoldására. Leginkább a lelkipásztorkodás ügyét viselte szíven s annak is egyik legfőbb tényezőjét, az igehirdetést. Elmondhatjuk, hogy a papság nagy többsége apostoli örömmel látja a vallási megújódást s a hívek hatalmasan megnőtt vallási igényeit. Örül és lelkesedéssel vállalja az ezzel járó megnövekedett lelkipásztori áldozatot is. A nagyobb felelősséghez mérten lelkiismeretesebben készül a szentbeszédre is. Hisszük, hogy ma már

csak az anekdoták világában él az olyan pap, aki vasárnap reggeli borotválkozás közben végzi el ezt a komoly és súlyos szellemi munkát. Hiszen ma már nemcsak arról van szó, hogy mit mondjon, hanem arról is, hogy hogyan mondja, amit mond.

Ebben a törekvésében biztatást, komoly segítséget kapott a fentemlített cikk által, amely közvetítette feléje a hívők igényeit és kívánságait. És még

egyét — s ez talán a legfontosabb: a hívők „tisztá, aggódo, igaz szeretét”. Ilyen megértő együttműködés mellett bizonyára hamarosan megoldódnak az ígéhirdetés problémái, a váltságünetek elmúlnak és ismét megtaláljuk az új hangot, amely immár kétezer éve oly ismerősen cseng a fülünkbe s diadalmasan zeng tovább az idők végezetéig.

Makkó Lajos

FOLYTATÓLAGOS TEREMTÉS?

Az ember mindig sejtette, hogy a létnek valamilyen egysége összeköti a föld porát az égen ragyogó csillagokkal. Ezért is kutatta mindig a csillagos ég titkait. Húsz évszázadon át kristályszférák harmonikus mozgását látta az égen, az új korban, a gravitáció törvényeinek felfedezése után azt gondolta, hogy néhány sárgolyó űzi, vonzza és taszítja egymást, s „ez a játék mindig így megy”, míg legújabban az atomfolyamatok felismerése és egy sereg új megfigyelés óta azt hiszik, hogy világunk voltaképpen egy felrobant atombomba.

Világegyetemünk határai (bár földi szemléletünknek megfelelő határokról aligha beszélhetünk vele kapcsolatban) az újabb megfigyelések következtében nagyon kitágultak. Kopernikusz, Galilei, Kepler és Newton előtt a világ közepe a Föld, a körülötte keringő Nappal és a szférákkal, utánuk a mindenség közepe a Nap, a körülötte keringő földdel és a bolygókkal, s azon túl a sok-sokezer állócsillaggal. Századunk modern optikai eszközei révén megtudtuk, hogy a világ természetes egységei nem a csillagok, hanem azok halmazai, a tejútak, a galaktikák. Ilyen rendszer a mi Tejútunk is, amelyhez százmilliárd olyan csillag tartozik, mint a mi napunk. Eddigton szerint a világegyetem százmilliárd ilyen csillagegyüttesből áll s nincs jogunk azt hinni, hogy a mi Tejútunk a világ közepe. Korunk tehát ugyan-

olyan kopernikuszi fordulatot ért meg, mint Galileiek s a csillagászok ugyanolyan nehéz feladatok megoldása előtt állnak, mint Newton korában.

Kiderült ugyanis; hogy az állócsillagok csak a bolygókhoz viszonyítva nevezhetők állóknak, a valóságban ezek is mozognak (9—80 kilométeres másodpercenkénti sebességgel). Maguk a tejútak, ezek a korong, vagy lencsealakú csillaghalmazok is mozognak és keringnek: forgási sebességük másodpercenként 100 kilométerekkel mérhető. De még ennél is nagyobb az egymástól való távolodásuk sebessége: 25—45.000 kilométer másodpercenként. A megfigyelések eredményeként kiderült, hogy a tejútak távolodási sebessége és a mi Tejútunkhoz való távolságuk között összefüggés ismerhető fel. Hubble csillagász 1929-ben felállította azt a törvényt, hogy egy n millió fényév távolságra fekvő galaktika sebessége másodpercenként $n \times 160$ kilométer.

Ez a megállapítás forradalmat okozott a kozmológia tudományában és új elméletek megszületéséhez vezetett. De Sitter és Lemaitre egy táguló, sőt fejlődő világegyetem elméletét állította fel. Eszerint a világegyetem szappanbuborékhoz hasonlóan tágul. De Sitter a maga elméletét csak úgy tudta megszerkeszteni, hogy a világ „belsejét” anyagtalannak, „üresnek” fogta fel. Ezzel szemben a Hoyle-Lyttleton elmélet azt állítja, hogy az égítetek való-

sággal úsznak az úgynevezett csillagközi anyagban.*

E két csillagász egymástól függetlenül ébredt arra a felismerésre (s ezt mindketten az új tájékozódás kulcsának tekintik), hogy a mindenség anyagának nagyobb részét nem maguk a csillagok teszik, hanem a köztük lévő finom anyag. Szerintük tiszta térszakákon még szabad szemmel is láthatók a csillagközi anyag felhői. Ugy látszanak, mint fekete üregek, amelyek bele vannak vágva a Tejútba. Teleszkópokkal hosszú, sötét rostokat, szálakat és nagy kerek golyószerűségeket figyelhetünk meg s ezek némelyike olyan óriási, hogy a fénynek (másodpercenként 300.000 kilométeres sebességgel) száz évre van szüksége, hogy áthaladjon átmérőjükön. Ez a csillagközi anyag nagyrészt hidrogén, helyenként nehezebb anyagok porával keverve és bár ritkábbak és hígabbak, mint a legtükéletesebb laboratóriumi vacuum, mégis többet nyomnak, mint a köztük szétosztott csillagok anyagai.

Ezideig is sok csillagász vallotta, hogy az égitestek talán csillagközi gázok sűrűsödése, de Hoyle és Lyttleton tovább mentek: hosszas matematikai számítások után azt következtették, hogy a csillag sorsát az határozza meg, vajjon évmillióig tartó útjában mennyi anyagot ragad magával. Lehet, hogy csak keveset és akkor rendes nagyságú marad, mint a nap, de lehet, hogy sokat, s ez esetben talán felrobban. A Hoyle—Lyttleton-féle világ-egyetem abban is különbözik több más kozmológiai elmélettől, hogy időben nincs kezdete és vége, sem pedig határa. Leírása éppen ezért nem is könnyű, hiszen nem könnyű leírni valamit, aminek se kezdete, se vége, se határa. Szerintük az egész tér be van töltve, mégpedig egyformán nagyon finom hidrogénnel, a legegyszerűbb és legkönnyebb anyaggal. Ez a gáz gra-

vitációs szempontból egyensúlytalan. Atomjai egymást vonzzák, fokozatosan felhővé formálódnak vagy cseppekké, mint a vízfátyol az ablaküvegen. Az ilyen felhők évmilliárdokig vándorolnak a tér irtózatos arányú gáztömegeiben, amelyek oly súlyosak, mint a nagy csillagok milliárdjai. Az így összeállt hidrogén-tömegek, a születő tejútrendszer, forgás közben alakulnak 10 fényévnnyi vastagságú és 60.000 fényévnnyi átmérőjű korongokká a gravitációs és centripetális erők következtében. Ebben a kezdeti állapotban az egész tömeg még sötét, amint azt a Biblia mondja a teremtés első napjáról szólva. A gáz azonban lassan formát ölt, egyre sűrűbbé válik s a gravitációs erő következtében belső térségei felhevülnek. Amikor a gázfelhő átmérőjének mintegy milliomodrésze nyomódik össze, belseje már elég forróvá válik ahhoz, hogy nagy energiák felszabadulása kíséretében meginduljon az atomreakció, miközben a hidrogén héliumba megy át. (Valószínűleg a minimális szerelemnek, mint katalizátornak a segítségével.)

Ilyen izzó atomfolyamatokat árul el egy rendes csillag, mint a mi Napunk is. Az összenyomódás folyamata azonban nem határtalan. Amint az energia egyensúlyba kerül a csillag belsejében, felületéről pedig elillan a sugárzás: a csillag megállapodottá válik. Ha magára marad, évmilliárdokig „éghet” a saját hidrogénjében. A legtöbb azonban nem marad így magára, a fiatal tejútrendszereket vagy világszigeteket formáló gáz jórésze mint híg gáz marad vissza. Mind a csillagok, mind a gázok örvénylenek és ez az örvénylő mozgás sodorja a csillagokat a gáz felhőiben. A gázfelhő egyes elemeit a csillag nehézkedési ereje magával ragadja, ezek beleütköznek a csillagba, felmelegsznek. Azt, hogy mennyi ilyen elemet ragad magával a csillag, a matematikusok ki tudják számítani. Ez a mennyiség függ a csillag sebességétől. Ha az égitest mozgása lassú, a csillag többet nyel el belőlük, ellenkező esetben kevesebbet. Így a csillag mögött

* V. ö.: Jean Abele: A világ-egyetem eredete és fejlődése, Vigilia 1949, 7. szám és Holanda Barnabás: Véges vagy végtelen világ, Vigilia 1949, 11. szám.

tágabb vagy szűkebb alagút marad, aszerint, hogy mennyi világport nyel el útjában.

Jelenleg a Nap nem sok anyagot ragad magához. Ehhez túlgyorsan halad át a híg gázon. Valamikor azonban sűrű felhőn kellett átfúrnia magát. Ennek egyik bizonyítéka a Nap üstökösének látványos csapata. A Napnak ez a korszaka azonban nem tarthatott túlságosan hosszú ideig, mert rendszeres csillag maradt. Annak a csillagnak ugyanis, amely hosszú ideig és sűrűbb csillagközi anyagon halad át, hidrogénje a fokozódó atomreakciók következtében abnormális méretekben fogy. Fénye a nap fényének ezerszerezére ugrik. Ezeket a csillagokat nevezük szuperóriásoknak. Hidrogénjüket 500 millió év alatt elfogyasztják, míg takarékosabb társaik 50 milliárd évig is elgazdálkodnak vele.

Mi történik, ha ilyen pazarló csillag hidrogénja teljesen átalakul héliummá? Miután belsejében nem keletkezik több energia, a csillag megint elkezd zsugorodni, anyaga a központ felé haladva melegebb és melegebb lesz. A zsugorodás közben mind gyorsabban és gyorsabban forog. Ez a forgás néha oly gyors már, hogy anyaga kiszakad belőle és feltárul égő belseje. Ezeket a csillag-fellobbanásokat nova néven ismerik, mert elnevezésükkor azt gondolták a csillagászok, hogy új csillag jelent meg az égen. Néha az ilyen anyag-kiszakadás nem következik be és a csillag egyre izzóbbá válik az egyre fokozódó forgás és összenyomódás következtében. Az ilyen csillag szinte ijesztő; kisebb, mint a föld, de 16—20 köbciméternyi anyaga központjának közelében közel 1 milliárd tonna súlyú. Felületükről röntgen-sugarakat lövelnek ki, óránként 160 millió kilométeres sebességgel. Belsőrézük hőmérséklete háromszázszor nagyobb a mintegy 20.000.000 fokos naphőmérsékletnél. Súlyos elemek, vas- és uránium reakciója indul meg bennük. Ezek a reakciók viszont energiát fogyasztanak és hihetetlenül lehűtik a csillag belsejének hőmérsékletét. Ez a vég. A csil-

lag összeroskad, de oly nagy gravitációs energiát szabadít fel a parányok anyagában, hogy azok nagy része óriási robbanásban vágódik ki. A külső rétegek elrepülnek, mint fehéren izzó gázok sok millió kilométeres óránkénti sebességgel. Néhány napig a felrobbanó csillag szélesebbnek látszik, mint a tejútrendszer 10 milliárd csillaga, csakhamar azonban a nagy felvillanás elhalványodik. Minden, ami az ilyen pazarló csillagból megmarad, az egy gyenge fehér törpe (így nevezik ezt a csillagtypust); magukat a fellobbanásokat viszont szupernováknak nevezik a csillagászok, akik úgy vélik, hogy a mi tejútrendszerünkben 10 milliárdon felüli csillag közül egy-egy szupernova 2—300 évenként gyullad ki. (Egyesek szerint ilyen lehetett a betlehemi csillag.)

Ezek a feltevések és leírások már eléggé ismeretek. Hoyle és Lyttleton azonban új elméletet állították fel belőlük a bolygók keletkezésére nézve is. Az általános nézet szerint a bolygók a Nap anyagából szakadtak ki, ezzel szemben a két csillagász szerint a bolygók egy szupernovából keletkeztek. Ezt a nézetüket azzal támogatják, hogy a bolygók nagyrészt nehéz elemekből állanak, míg a nap főleg hidrogénből és héliumból. A másik tény az, hogy a bolygók gyorsan keringenek és nagy távolságra a lassan forgó Naptól s ez nem teszi valószínűvé, hogy valaha is részei lettek volna. Nézetük szerint az általunk látott csillagok fele úgynevezett kettős rendszer tagja: két csillag kering egy közös középpont körül. E kettős rendszerek némelyike tartalmaz olyan csillagot, amely esetleg arra van ítélve, hogy szupernovaként robbanjon fel. Ha az ilyen rendszerben a szupernova felrobban, anyagának jó része kivetődik a rendszerből, esetleg magából a tejútrendszerből is. A forró gáz egy része, amely a robbanás utolsó periódusában kerül ki, mégsem tud elég gyorsan mozogni, ennek egy része a társcsillag felé közeledik, amely azt megragadja. Gázszerű korong alakul így ki, amely esetleg bolygókká

szakad szét, holdakká és aszteroidokká, vagyis olyan elemekké, amelyekből a bolygórendszerek állnak. A bolygók nagyrészt nem hidrogénből és héliumból tevődnek össze, mint a nap, hanem főleg nehéz elemekből. A szupernova éppen azután s épp azért robban fel, mert nagy számú nehéz elem alakul ki benne. A szupernova magva eltávozik a kettős rendszerből, mint fehér törpe s gyermekei fölnevelését a másik csillagpárra hagyja. A mi Napunk is így jutott bolygóihoz. 10 milliárd év múltán azonban olyan meleggé válik, hogy megperzseli a földi életet, 50 milliárd év múlva pedig annyira felduzzad, hogy elnyeli közeli bolygóit, köztük a földet is. Lehet azonban, hogy lassan elhalványul; először fehér törpévé, azután fekete törpévé válik s így halad tovább a tér sötétségében, körülvéve holt bolygóival. A csillagászok szerint a pazarló csillagok számát a mi Tejútrendszerünkben ki lehet számítani. Sőt azt is, hogy a kettős rendszerek tagjaival mi történt. E számítások szerint közel 10 millió csillag robbant már fel azóta, hogy Tejútunkban az első csillag kifermálódott, mintegy 4 milliárd esztendővel ezelőtt. Legalább 100 ezer csillagpár alak a Tejútrendszerben, ezek közt legalább egy olyan bolygó, amelynek fizikai és kémiai alkata alkalmas arra, hogy rajta az élet kifejlődjék. Hoyle szerint az ilyen bolygón ugyanúgy kifejlődhetett az élet, mint a földön, ugyanilyen testi jellegzetességekkel s ezekben ugyanolyan bentrejő értékekkel, mint az embernél.

Ez a kérdés azonban nem foglalkoztatja a kozmológusokat. Sokkal inkább érdekli őket az, amely a galaktikák anyagának eredetére vonatkozik. Ezek a vizsgálódások természetesen főleg matematikai jellegűek. A huszas évek végén Hubble és mások felfedezései forgatták fel a kozmológiát azal a megállapításukkal, hogy a galaktikák rohamosan távolodnak a mi Tejútrendszerünkől és hogy a távolabbiak gyorsabban sodródnak tova, mint a közelebb levők. Könnyen kiszá-

mitható távolságban (mintegy 2 milliárd fényévnnyire) a galaktikáknak a Hubble-féle törvény értelmében el kell érniök magának a fénynek a sebességét, vagyis a 300.000 kilométer másodpercenkénti sebességét. A csillagvizsgáló intézetek leghatalmasabb készülékeivel sem láthatja meg emberfia e távolodó spirálokat, mert túlgyorsan száguldanak ahhoz, hogysem fényük elérhessen a földre.

A kozmológusokat az a kérdés izgatja, miért távolodnak ily gyorsan a galaktikák? Néhány csillagász szerint egy központi atommag felrobbanásából keletkezett a világ. Ennek az elméletnek az a hibája, hogy ha elfogadnák, a földnek és egyes csillagoknak idősebbeknek kellene lenniök, mint magának a világegyetemnek. A Föld egyes anyagainak úgynevezett felezési idejéből kiszámítható a Föld kora és ez hosszabb, mint amilyen lehetne az egész világegyetemé, ha a galaktikák már olyan távolságba szédedtek volna széjjel, hogy a legjobb észlelésezközökkel sem tudnánk azokat megfigyelni. Hogy lehet tehát, hogy mégis mindig van körülöttünk látható világ?

Két másik csillagász, Bondi és Gold abból a filozófiai és matematikai megfontolásból indultak ki, hogy a mindenségnek tartós állapotban kell lennie, nem pedig olyanban, hogy felrobbantssa saját magát semmivé. Utánaéztek annak a kérdésnek, hogy mi teheti tartóssá a világot.

Einstein relativitási elmélete szerint a négydimenziós tér (három térbeli kiterjedés és az idő eleme) egy bizonyos értelemben görbült. Görbülete miatt, valamint annak következtében, hogy mérete is függ a benne lévő tömegtől, voltaképpen határtalan, de nem végtelen. Minél több az anyag, annál inkább terjed ki a tér is, magával ragadva a galaktikákat. Miért ne lehetne kiszámítani, hogy milyen mennyiségű anyagra volna szükség ahhoz, hogy a galaktikák a megfigyelt mértékben távolodjanak? A válasz, amelyet matematikai számításokból szűrtek le, agászen egyszerűnek tűnik. Minden évmilliárd-

ban egyetlen hidrogén-atomot kellene hozzáadni a tér minden 1.3 liternyi terére, hogy a világ növekedését a tér, idő, tömeg viszonyában megmagyarázzuk.

Hoyle ugyanezt a kérdést másik végeről közelítette meg. Azt számítgatva, hogy mi módon alakulhatnak ki a galaktikák, feltételezte, hogy a tér minden 16 köbcéntiméternyi területére 1 hidrogén-atom esik. Ez a gáz természetesen megritkul, mikor galaktikák formálódni kezdnek belőle. De Hoyle meg volt győződve arról, hogy galaktikák folyótólágon formálódni, így aztán nekilátott annak kiszámításához, hogy mennyi hidrogénre van szükség az alakuló galaktikákhoz. Válasza egészen közel esett Bondi és Gold számításainak végösszegéhez. A két eredmény egybevágósága mindkét felet meggyőzte arról, hogy a hidrogén folyamatos teremtése a térben — megfelel a valóságnak.

Bizonyára sokan meglepődnek ezen az elméleten. Hoyle és társai szerint azonban elméletük semmivel sem hihetlenebb, mint a kinyilatkoztatásnak az a tanítása, hogy a teremtés egyszer a távoli múltban történt. Persze ők nem teremtésről beszélnek, hanem azt mondják, hogy a hidrogén „éppen megjelenik”. Honnan jön, nem tudják, ha ugyan egyáltalán jön valahonnan, közönséges értelemben. Lehet — teszük hozzá —, hogy az ember sohasem fogja ezt megtudni. De épp így nincs magyarázat arra sem, hogy hová tűnik el a rohamosan távolodó galaktikák. Ha elérik a fény sebességét, akkor „éppen eltűnnek”. Tömegük, amely

túlhalad a percepció határán, pontosan egyenlő az ujonnan „teremtett” hidrogénnel. Szinte kifolyik téből és időből, mint ahogyan a víz kifolyik a te tartályból, s ez a kifolyt mennyiség megfelel a tartályba ömlő víz mennyiségének.

A „folyótólágon teremtés” univerzuma sokkal barátságosabb, mint a régi kozmológiai elképzelések. A legtöbb régi elméleti univerzum szomorúan lejár, hideg és rideg. A régi csillagászok azt mondták, hogy a világ meghal, kihül, a termodinamika törvénye, a hőkiegyenlítés értelmében. Megszűnik minden fény, mozgás és élet s csak a langyos molekulák véletlen vándorlása emlékeztet a valamikori világra. Hoyle univerzuma sohasem jár le, mert mindig megtelik tiszta, szűz hidrogénnel. Ezekből új galaktikák születnek és új csillagok ragyognak fel. Új kettős rendszerek alakulnak, új szupernovák robbannak, új bolygók születnek, s ezek egyikén, másikán új élet fakad a zöld mezőkön. Több hidrogén jelenik meg, mint amennyi felhasználódik, de azért a tér sohasem lesz zsufolt, mert a hidrogén hozzáadásával a tér is egyre jobban kiterjed s így a világ folyótólágon újra teremődik és léte nem szűnik meg, jóllehet a Föld és csillagai elmúlhatnak s el is múlnak.

Az új elmélet nagyon sok érdekes kozmológiai, filozófiai, sőt teológiai hozzászólásra is tarthatna igényt, mindezekre azonban most nem akartunk kitérni, s megelégedtünk e nagyon merész, de nagyon érdekes legújabb kozmológiai konstrukció rövid, népszerű ismertetésével. Cs. A.

LUC ESTANG A KATOLIKUS IRODALOM FELADATAIRÓL

Az ismert francia író és kritikus, akinek tavaly megjelent, és sok vitát felidézett könyvéről akkoriban megemlékeztünk a Vigilia hasábjain, nemrégien előadást tartott a katolikus irodalom problémáiról. Mondandóját két részre tagolta. Az elsőben a katolikus regény lényegéről és ismertető jegyeiről beszélt,

a másodikban a mai katolikus ember szellemi és erkölcsi helyzetét mutatta meg a kor irodalmával szemben.

Mikor katolikus regényről beszélünk, igyekeznünk kell szabatosan meghatározni, mit is értünk rajta — mondta Luc Estang. Amennyiben az író hősei életének értelmét és célját ka-

tolikus szemszögből nézi, azt vizsgálja, mennyiben felelnek meg a keresztényi szeretet parancsának, hogyan viszonylanak a földöntúli élethez, ha életük sikerét vagy sikertelenségét, boldogságát vagy boldogtalanságát a keresztény örökkévalóság távlatába helyezi, akkor jogosan beszélhetünk katolikus regényről. Ha azonban az író prókusztesz-ágyynak fogja fel, melybe erőszakkal kényszeríti bele mondanivalóit, s ami nem fér be, azt egyszerűen levágja, akkor teljesen félreismerte az irodalom katolicizmusának lényegét.

Talán helyesebb is lenne katolikus regény helyett azt mondani: katolikus író regénye. Mert a hitét élő író a lelkében elevenen ható katolicizmust magától értetődően átviszi írásaiba is. Attól azonban nem lesz egy regény katolikus, hogy hősei templomba járnak, gyónnak és áldoznak, s hogy gyakran emlegetik a vallást. Ezek csupán külsőségek maradnak, ha a művet nem járja át a földöntúli életbe vetett hit s a szereplőket nem mint Isten előtt felelős, szabad akarattal cselekvő embereket állítják élénk. A katolikus író regényalakjai ugyanúgy élnek, örülnek, vétkeznek, szenvednek, mint bármilyen hitetlen író tollából született hősök, éppen csak abban különböznek amazoktól, hogy életük cselekedeteit nem evilági célokhoz és értékekhez viszonyítják.

Luc Estang néhány példával illusztrálta állításait. Graham Green „Hatalom és dicsőség” című regénye nem azért katolikus, mert főhőse pap, hanem mert ez az egyébként hitvány és bűnös ember kitörölhetetlen bélyegként hordja papi hivatását s életének váltságos pillanataiban, amikor menekülhetne, egyedül tőle függ, elér-e végre a biztonságot, nem az életét féltő, gyenge ember győzedelmeskedik benne, hanem a pap. Elébe megy pusztulásának, nehogy haldoklótól az utolsó feloldozás és kenet vigaszt és lelkének a kárhozattól való megmentését. Vagy Bernanos „Egy falusi plébános naplója”-t, Maxence Van der Meersch,

Mauriac és más nagy katolikus írók regényeit sem pusztán a tárgyuk teszi katolikusokká, hanem hőseiknek belső és külső viaskodása és megtisztulás utáni törekvésük.

Előadásának második részében Luc Estang arról beszélt, mi a helyzete a katolikus embernek a mai kor — nem katolikus — irodalmával szemben. Minden irodalmi mű a legszorosabb kapcsolatban áll a korrallal, melyben megszületett. Az olvasó pedig szemlélje, s egyben cselekvő szereplője is az őt környező világ változásának, egy korszak elmúlásának, s egy új kor születésének. Az a kor, mely szemünk látára tűnik ma el, magával visz sok mindent, a Machiavelli-hirdette hatalom igazságtalan erőszakosságait, a nagy atheistáknak: egy Comtesnek, egy Nietzschek Isten haláláról hirdetett meggyőződését, a kapitalista profitot, rengeteg társadalmi igazságtalanságot, egyszóval: mindazt, amit a keresztény gyökereitől és életet adó forrásaiktól elszakadt emberiség saját boldogtalanságára önmaga felidézett.

Az új korszak körülöttünk forr és alakul. A természettudományok, különösképpen az atomfizika legújabb eredményei, a belőlük természetesen következő új bölcséleti elgondolások, az emberiség jelentős részének ráébredése arra, hová jut Isten nélkül, a keresztény elvek hatásosabb érvényesülése a gazdasági és társadalmi rendben — ezek között a kitágult keretek között látjuk egyre tisztábban kibontakozni a jövőt. S ebben a forrongó, válságokkal küszködő világban az ember keresi a saját helyét. Míután még nem találta meg, tele van bizonytalansággal és félelemmel.

Egészen természetes, hogy az irodalomtól is elsősorban legégetőbb problémáira vár választ és eligazítást. Ezért nincs helye a jelen történelmi pillanatban a l'art pour l'art irodalomnak. Az olvasó ma többet akar kapni, mint gyönyörködtetést és hangulatos altatódalokat. A mában élő ember részt kíván venni a világ alakításában, alaposan ismernie kell hát az utakat, ame-

lyeken járnia, a módokat, amelyekkel élnie kell.

A katolikus írók előtt tisztán áll hivatásuk egy olyan világban, amely átalakulásának lázában elveszítheti értékét a bűn iránt és tisztánlátását az

erkölcsi értékeket illetően. Anélkül, hogy meddő program-irodalomná tenéknél alkotásaikat, irányítást és tanítást kell adniok, de mindig olvasóiknak legmesszebbmenő tiszteltentartása mellett. H.

AZ ALKÍMIÁTÓL A CIKLOTRONIG

Az anyag titkainak kutatása, az anyagok átváltóztatása más anyagokká — ez volt a kémia kezdeteinek, az alkimianak törekvése. Az emberi szellem csodálatos megnyilatkozása, hogy a tudománynak szinte minden területén megsejtette az igazságot már azokban az időkben, mikor tárgyi tudása, eszközei és munkamódszerei még messze elmaradtak gondolatainak szárnyalása mögött. Ezért érthető, hogy mikor a jelenségek okát és összefüggéseit kutatták, titokzatosságba menekültek s nem egyszer maguk is azt hitték, hogy varázslattal, bűbájossággal foglalkoznak, sőt az ördöggel cimborálnak. Holott kísérletező tudósok voltak. Vagy amennyiben tapogatódzásaik sovány eredményeit mások becsapására használták fel, agyafurt szélhámosok. Miután az egész ókoron keresztül a vegytan éppúgy mint a matematika, a csillagászat és az orvostudomány az egyiptomi, arab, hindu és kínai pap-ság kezében volt, tudományuk titokzatosságát még csak fokozta féltékeny elzárkózásuk.

Az alkimia eredetét Aristoteles bölcséleti iskolája egyik feltevésének köszönheti. Észert az anyag egy s csupán a vele együtt jelentkező más és más járulékok teszik különbözővé. Ez a tétel indította el az anyagok, legfőképpen a fémek átalakítására irányuló próbálkozásokat. Végül mint annyi más tudományos problémát, ezt is a jelen század oldotta meg. Maga az alkimia név a görög cheo = öntök igéből származik, ebből alakult a chymeia főnév s eleinte a növényi nedvek tanulmányozását, később az arab al előszócskával egybeírva mindenféle vegytani kísérletet jelentett.

A thebai ásatásoknál napvilágra került papirusz-tekerceken található legrégibb írott alkimiai emlékek; ezeket ma Leyden és Stockholm múzeumaiban őrzik. A leydeni papiruszokon értékes ércötvözetek, fém-utánzatok és fémek hevítésénél képződő bevonószínek előállítására vonatkozó utasítások vannak. A Stockholmban őrzött tekercek feljegyzéseinek több mint fele drágakövek és igazgyöngy utánzását tartalmazó recept. A Nilus-delta vidékén is találtak — valószínűleg Kr. e. 200-ból származó — az egyiptomi hellén műveltség vegytani tudását bizonyító írásokat. Ezek főképpen a színek keverésével, különböző festési eljárásokkal és általános természetrajzzal foglalkoznak. Tudományos megállapításaikat átszövi a „titkos tudományok” kiválasztottainak mágikus misztikumuma.

Az ókor alkimistái közül sokan azt tartották, hogy tudományuk atyja a „nagy” Hermes Trismegistos. Élt-e valaha is ilyen nevű ember, kideríthetetlen. Lehetséges, hogy egy Kr. e. 100 körül élt Hermon nevű egyiptomi pap-pal tévesztik össze. Annyi bizonyos, hogy innét ered a „hermetikus tudomány” megjelölés, ami idővel felvette az elzártság értelmét s ezt a jelentését a mai napig megtartotta.

Az arab alkimia az ókorban nagy hírnévnek örvendett. Legjelentősebb egyénisége, Geber a VIII. században Tarsusban született és, valóban meglepő kémiai tudással rendelkezett. Ismerte a réznek arzénnal való megfestését, azt hitte azonban, hogy a fém színének megváltozása egyúttal új fém keletkezését is jelenti. Bizonyos anyagokat — melyek hasonló változásokat idéztek

elő — medicináknak nevezett; szerinte ilyen medicina változtatja át az értéktelen fémeket arannyá, ez tehát a minden nehézséget megoldó „lapis philosophorum”, a sokszáz éven át szereplő „bölcsek köve”. Geber ismerte a szublimátot, a cinóbert, a káli- és nátronlúgot. Arab nyelven írott műveit később franciára és németre is lefordították.

Az alkímia virágkora a középkorra és az ujkor kezdetére esik. Európába a Spanyolországban letelepedett arabok — mörök — hozták át. Mentől inkább háttérbe szorult a tulajdonképpeni vegytan, hogy helyét adjon a könnyű meggazdagodás reményében az aranycsinálásnak, annál több csaló és szélhámos tűnik fel. Mesterkedéseiket legtöbbször vallási és misztikus elemekkel körítették, hogy így hatásosabban kihasználhassák mások hiszékenységét. Az emberiség jövevények, titkos tudományok birtokosainak adták ki magukat, fölényes biztonsággal léptek fel, közülük sokan költekező, nagyúri életmódot folytattak, valóságos udvartarással vették körül magukat s ezzel is port hintettek a hozzájuk fordulók szemébe. Prágában az olasz Alessandro Scota 1590 körül fényes palotában lakott, három üveghintőt, negyven lovat és húsz lovas szolgát tartott. Rudolf császár udvari alkímistájának a királyi várban adott szállást. Nem csoda, ha ezek a sarlatánok óriási vagyonokat harácsoltak össze.

A természettudományok akkori kezdetleges állapota érthetővé tette, hogy koruk nem egy kiváló elméjét is megtevéstették. Hittek a „bölcsek kövének” létezésében, hitték, hogy ennek segítségével bármely anyag átváltoztatható tetszés szerinti más anyaggá. A csaló alkímisták hosszú sora kotyvasztotta főzeteit és drága pénzért adta tovább mint életelixirt, szerelmi bájitalt, nem egyszer az ellenfeleket láb alól eltevő mérget, arany helyett pedig hitvány sárgarezet mutattak fel olvasztott tégelyeikben.

Hiba volna azonban azt hinni, hogy kivétel nélkül minden alkímista csaló

volt. Akadtak közöttük szép számmal a mai értelemben vett komoly tudósok is. S ha az anyagot átváltoztatni, főként aranyat csinálni nem is tudtak, számtalan hasznos felfedezést tettek s tégláról-téglára takták fel a kémiai tudomány alapzatát.

Albertus Magnus, dominikánus a XIII. században írta „De Mineralibus” című, korának tudományát jóval meghaladó művét az ásványokról s több helyen megemlékszik az alkímiairól is. Az ő nevéhez fűződik egyébként a cink felfedezése. Aquinói Szent Tamás is foglalkozott vegytannal, az ásványok megolvasztásának, drágakövek utánzásának módjait, különböző festékek üvegre alkalmazását, arzén, réz és ezüst ötvözetek készítését vizsgálta „Secreta alchemiae” című munkájában. Roger Bacon, a „doktor mirabilis” ugyanennek a századnak a végén adta ki műveit, amelyekben modern értelemben vett tudományos módszerességgel fejt ki kutatásainak eredményeit.

S vajjon nem az alkímisták boszorkánykonyháinak mélyén született-e meg a „királyvíz”, vagyis a választóvíz, amely egyedül oldja az aranyat s amelyet ma is használnak az aranypróbaknál? Sok salétromos, kénes szénvegyület; a későbbi puskapor elemei is a fujtatókkal élesztett alkímista tűzhelyekről kerültek ki. E furcsa kemencékben állt össze — valószínűleg véletlenül — Böttger alkímista első európai porcellánja 1709-ben. Különböző növények: kinafa kérge, kamillavirág, gyógyfűvek, mák, anarozs stb. főzeteiből készült orvosságaik egyik-másikat tökéletesített alakban ma is gyógyszerként használják. A gyűszűvirág nedvének mérge — melyet lelkiismeretlen szélhámosok nem egyszer a gyógyítással ellenkező célokra adtak el drága pénzen — ma digitális néven a szívbetegek leghatásosabb orvossága.

Külsejükre nézve az alkímista műhelyek sajátos összetételei voltak a kezdetleges laboratóriumnak s a varázsló titokzatos odújának. A helyiség jelentős részét elfoglalta az égetett agyagból

épített kemence, különböző fülkéiben és reteszeiben fujtószerkezete és öblöstorkú kéménye segítségével suszorogtak a fózetek, ötvöztek és kotyvalékok. A kemence mellett halomban állt a kísérletekből visszamaradt salak és egyéb égési melléktermék. A széles munkaasztalon rendszeren összevisszaságban heverték fölök, lombikok, szűrők, tégelyek, olvasztó fazekak, mérőeszközök, receptek, fémek, szárított növények, folyadékokkal tele üvegek, lúggal, savval tele edények. Éles szaguk összevegyült a kémény csipős füstjével s a be nem avatottakat már ez a furcsa bűz is borzongással töltötte el. Félelemrészüket fokozta a félhomály, az élő vagy kitömött baglyok, fekete macskák, nem ritkán kígyók kellemetlen jelenléte. Utóbbiak természetesen csupán hatásos díszletek voltak a titokzatosság kihangsúlyozására.

Az alkimia kártevésének megszüntetésére többször adtak ki tiltó rendelkezéseket; így 1219-ben Honorius pápa, 1517-ben XXII. János pápa parancsolta meg az alkimista műhelyek bezárását. Mária Terézia 1768-ban kiadott rendelete súlyos büntetéssel sújtotta azokat, akik tovább folytatják üzemleiket. Mindez nem használt, az arany utáni vágy erősebbnek bizonyult.

A történelem már a felvilágosodás századában jár, de az alkimia még mindig virágzik. Változatlanul működnek tovább a csalók is. Nagy Frigyes, ez a felvilágosodott szellemű uralkodó, Voltaire barátja 10.000 tallért ad Pfuel asszony aranycsináló műhelyének, 1778-ban az angol parlament szavaz meg 5.000 fontot egy öreg kisasszonynak, aki cserébe átadja a birtokában levő „bölcsök kövét”. Azon, hogy száz évvel a francia forradalom után, 1894-ben még megalakulhatott Párisban a „Société hermetique et alchimique” nevű társaság, valóban csak csodálkozni lehet.

Igy érkezett el az aranycsinálás s ezzel az anyag átalakíthatóságára való igyekezet a XX. századig. S akkor, mikor már csak lenéző mosoly maradt az alkimisták számára, megjelent az

emberi szellem új, váratlan, beláthatatlan jelentőségű ajándéka: az atomfizika.

Az atomtudósok kísérletei már nem homályos, titokzatossággal körülvett alkimista műhelyekben folynak, hanem hatalmas, modernül felszerelt tudományos telepeken, több ezer volt feszültségű gépek, az anyagot átalakítani tudó óriási ciklotronok világában.

A ciklotron, a modern tudománynak ez a csodálatos eszköze megoldotta az anyag átalakításának problémáját.

Az atommagban foglalt protonok és neutronok száma szabja meg az anyag milyenségét. A ciklotron elektro-mágneses erőterében protonoknak másodpercenként több ezer kilométeres sebességet adnak. Ha ez a hatalmas sebességű „lövedék” valamely elem atommagját eltalálja, a protonok és neutronok kapcsolatát szétszakítja és az elemet más elemekké alakítja.

Megvalósulhat immár az aranycsinálás több mint kétezer esztendős álma is, elvben nincs akadály annak, hogy a higany arannyá változzék. Csak éppen milliószor költségesebb volna előállításának ez a módja, mint az előállított arany értéke.

A második világháború alatt ennek az eljárásnak fordítottja, az arany átváltoztatása higannyá meg is történt.

Az atomfizikusoknak sikerült megvalósítaniuk az alkimisták másik álmát: az új elemek előállítását is. Ezek az úgynevezett transzuránok: a neptónium, plutónium és curium a földön természetes formában sehol nem fordulnak elő. Felmérhetetlen értékűek, mert atomhasadásuknál az eddigi elképzelhető legnagyobb energiák szabadulnak fel.

Most már valóban egyedül az embertől függ, mihez kezd a hatalommal, melyet szellemével alkotott meg: hogy pusztításra használja-e, vagy megteremti vele az emberiség aranykorát. Természetesen nem az alkimisták áhitott aranyával, hanem a munka, az egész emberi élet könnyebbé, szebbé és boldogabbá tételével.

Halász Alexandra

ATOMFIZIKUS A SZÉPRŐL

Alábbi személvényünk de Broglie-nak, a Nobel-díjas francia fizikusnak Continuo et discontinuo en Physique moderne (Paris 1941—1949.) című tanulmánykötetéből való. Louis Victor de Broglie 1892-ben született. Doktori értekezése (1924.) megvetette az ú. n. hullám-mechanika vagy quantum-mechanika alapjait. A fény kettős természete (egyszer hullám-, másszor testecske- vagy foton-természete) keltette benne azt a fölvetést, hogy az elektronokat is, amelyeket öelötte csak testecskéknek tartottak, kettős természetűeknek kell gondolni: olyan testecskéknek, amelyekhez hullámok tartoznak. Előre megmondta, hogy az elektronok zápora is tud hullámok módjára viselkedni. Davison és Germer amerikai fizikusok 1927-ben csakugyan előidéztek elektronokkal interferencia-tűneményeket, amilyeneket addig csak a fénytani kísérletek világában figyeltek meg. — Említett munkája a Matière et lumière (Paris, 1927.) című tanulmánykötetének folytatása. Egyrészt a nagyközönség nyelvén megírt, másrészt a szakembereknek szánt értekezéseit tartalmazza. Témái: a foton s az elektron kettős természete, a testecske s a fizikai mező kapcsolata, az okságnak és a valószínűségnek, a fizikai folytonosságnak és szaggatottságnak, az invenciónak és a kísérletnek, a fizikai szemléletességnek és elvontságnak látszólag ellentétes, de egymás-kiegészítő szerepe stb.

„Nem fejezhetem be tanulmányomat úgy, hogy még egynéhány szót ne mondjak arról a szerepről, amelyet az elmélet-szerkesztésben oly gyakran játszik a széprézk. A természetudományos elméleteknek az a céljuk, hogy jelenségeket magyarázzanak meg és kifejezzék kölcsönös kapcsolataikat. Elő pillanatra nehezen látjuk meg, hogyan nyúlhat bele a széprézk ilyen

természetű anyagba. Mégis tény, különös, de letagadhatatlan tény, hogy gyakran ez az érzék szolgál kalauzuz a természetbölcséleti elméletek kidolgozásában. Ha egy tantétel egycsapásra nagy szintézist tud alkotni, megmutatva a látszólag heterogén jelenségek mély analógiáját, akkor ez a tétel kétségbevonhatatlanul a szépségnek benyomását kelti az elméleti embernek lelkében, és annak elhívésére készíti, hogy a tétel jókora-darab igazságot rejt magában. Nem a hirhedt gondolat-ökonómiáról van itt szó, amelynek fontosságát, véleményem szerint, egy kissé agyonhangsúlyozták. Mindenesetre gondolat-ökonómiát valósíthat meg egy nagy, szintézises elmélet, mikor lebontja azokat a falakat, amelyek ismereteink különféle tartományait elválasztják egymástól, és egyetlen központi gondolathoz fűz egy egész tényhalmazt. Ámde ennek az inkább gyakorlati szempontnak semmi köze a művészi érzékhez, hiszen ez az utóbbi lényegében érdek nélküli való. Többet mondok: manapság számos olyan elmélet van a természetbölcséletben, amely emelkedett jellegű és bonyolult nivoltában semmiképp sem a gondolat-ökonómiát képviseli, hanem ép megfordítva, nagy gondolat-pazarlással jár, mégis csodálatos elmealkotás. Az ilyen elméletek szépsége nem onnét van, hogy egyszerűek, vagy kompendium-szerűek, hanem onnét, hogy a jelenségek különfélesége mögött megbúvó összhangot tárják föl előttünk; onnét, hogy általuk a jelenségek sokféleségét visszavezethetjük egyfajta szervezett egységre.

Itt bőségesen van rá módunk, hogy a teóriákat összehasonlítsuk a szó megszokott értelmében vett műalkotásokkal. Mi tesz széppé egy műalkotást? Nem részeinek egyszerűsége, hanem inkább valami kerekded összhangja, amely az egésznek egység- és homogeneitás-arculatot ad, a részleteknek olykor nagyon is bonyolult volta ellenére. A

gót vagy az arab stílus emlékei például, ha szerkezeti elemeknek finomságait vizsgáljuk, sokszor óriási bonyolultságot mutatnak, de egészükből szervezett egységnek benyomása bontakozik ki, és ez magát a művet, rengeteg helyi arculatával együtt, szilárd és oszthatlan egésznek mutatja, egyetlen gondolat-lendület anyagi forma alá való összesűrítésének. A természettudományos elméletek szépsége lényegében ugyanilyen természetűnek látszik: szépségük előtt meg kell hajolnunk, amikor ez a szépség szüntelenül uralma alá fogja a tételtől következtethető és kiszámítható mozzanatokot, és így mindenütt ugyanazon központi eszme bukkan föl, amely egyesíti és élte a tan-tételnek egész tétét.

De a teóriákra jellemző szépségnek ebben a kérdésében szerintem a legérdekesebb pont a következő: mikép lehet az, hogy egy elméletnek szépsége, vagy finom előkelősége gyakran értékességének és pontosságának is jele? Csakugyan, bizonyosnak látszik előttem, hogy az elméleti tudós munkáját nem egyszer épen a szóbanforgó szépérzék irányítja és kalauzolja. Azt bizonyára nem mondhatjuk, hogy egy szép elmélet szükségképpen igaz is, és igen elvetnők a súlykot, ha rendszeresen elfogodnánk egy ilyen kritériumot az elméletek megítéléséhez. Mindazonáltal van bennük valami ösztönös törekvés annak elismerésére, hogy egy meglepő szépségű elmélet alighanem igaz is, és úgy tetszik, hogy ez az intuíció elég ritkán csalóka. Talán lelkünknek egy illúziójával van itt dolgunk, amely önkéntelenül is rávetíti a maga irányzatosságait azokra a magyarázatokra, amelyeket a természeti jelenségekről szerkesztget? Vagy talán annak a titokzatos összhangnak bizonyítékát kell ebben látnunk, amely szépérzékünk, meg a

dolgek természetének mélye közt van, és amely a híres bölcseleti mondatát igazolja: A szépség az igazságnak nagyogása?

Nem próbálkozom meg e kérdés megoldásával, de szeretnék még valamit megjegyezni ehhez a tárgyhoz. A tudománynak, legalább is az olyan elméleti tudománynak, amely nem korlátozódik a tények egyszerű megfigyelésére, hanem magyarázatokra is törekszik, minden műve a következő posztulátumra támaszkodik: „Kaphatunk magyarázatokat, legalább részlegesekeket a fizikai valóságról, mégpedig értelmünk szabályaira támaszkodva.” Nos, ez a posztulátum, melyet általában mindenki elfogad vita nélkül, alapjában óriási bátorságról beszél. Annak bizonygatásával, hogy van valamelyes összhang eszünk meg a dolgok közt, majdnem olyan messzire merészkedtünk, mint ha elfogadjuk az esztétikai érzékek mint az igazság útján vezető kalauznak, értékét. Sokszor nem is hiszszük, mennyi titok van abban az egyszerű tényben, hogy egy kevéske tudomány egyáltalán lehetséges.

Amde a magamfajta fizikus részéről túlságos előremérészkesedni volna, ha elkezdének értekezni az igaznak s a szépségnek viszonyáról, azzal pedig nem számolnék, hogy a klasszikus filozófia jólismert háromságának teljessége végett ide kellene még csatolnom a jót is, ez viszont azzal a veszedelemmel járna, hogy különösen messzire sodródna a tárgyamtól. Megállok tehát. Nem tudom, úgy adtam-e elő anyagomat, ahogy olvasóm óhajtotta volna. Ha sikertelenül vágtam nagy fába fejszemet, bocsásson meg, — gondolja meg, hogy a tudományos elméleteknek inkább szerkesztéséhez vagyok szokva, mint megtalálásuk módjának tanulmányozásához.”

Felelős szerkesztő és kiadó: *Sik Sándor.*

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

F. M. — Ha mégakkora divatjuk van is a jósnőknek és látó asszonyoknak, hitelreméltóságuk ma sem több, mint korábban. Mert akár tenyérből vagy kéziratból jósolnak, akár csak leülnek látogatójukkal szemben és úgy figyelik beszélgetés közben, általában nem tudnak többet annál, amit látogatójuk lelkéből kiolvasnak. Egészen nyilvánvaló ez olyankor, midőn közeli családtagok és családi viszonyok részletes ismeretével döbentik meg ismeretlen látogatójukat. Ennek szíve például még vérzik a tegnapi orvosi vizsgálat eredményétől, amely megállapította, hogy a férj gyógyíthatatlanul beteg, 3—4 hete van hátra, és ma a híres jósnő „olvassa ki” kísérteties biztonsággal a bánatos nő kezéből, hogy a férjével nagy baj van, 3—4 hétnél nem fog tovább élni. Ki kételkedhetnék abban, hogy ez a gondolatolvasás jellemző esete: a jósnő érzékeny idegzete könnyedén megtalálja azt az egyik friss tartalmat, amelyben a tanácskereső nő egész figyelmét összesűrűsödik. Ugyanigy csupán a saját reménykedésének visszhangját hallja meg az aggódó édesanya, mikor a különben jóhiszemű jósnő megnyugtatta, hogy a fiával most már nem lesz baj, mert jó kézben van. Más esetek ugyan nem ennyire egyszerűek. Előfordul, hogy a látó asszony olyan adatokat tár a vendége elé, amelyekről ennek „sejtelve sem volt”, tehát éber tudatából hiányoztak a tudattalanban rejtőztek. De végső eredményben ez is valamilyen gondolatolvasás. Mi csak azt tanácsolhatjuk, hogy az ilyen visszhangszerű, tehát értéktelen megnyugtatósságra ne áldozzon pénzt és időt. Kivált pedig babonából ne tegye. Egyébként a Vigilia ismételten foglalkozott efféle jelenségek bírálatával.

V. G. — Igaza van, kétszeresen élvezi a természetet, akiből nemcsak esztétikai, de logikai gyönyörűséget vált ki szemlélete, geológiai, kémiai, állattani, növénytani ismeretei alapján. Kérdésére leginkább Jávorka könyve adna feleletet: *Erdő-mező virágai*, amely éppen a magyar flórával foglalkozik, és amelyet Csapody Vera pompás művészi illusztrációi igazán jól használható kézikönyvvé tesznek mindenki számára.

J. S. H. — Igen, Carell könyve, „Az ismeretlen ember” érdekes és tanulmányos olvasmány, és sok igazság van abban, amit Ön ír: hogy az embernek jobban kellene ismernie fizikumát. A betegségnek-egészségnek azonban igen sok összetevője van, és legtöbbször csak a szakember láthat benne tisztán. Veszedelmes dolog komoly betegség esetén azt hinni, hogy a laikus okossága pótolhatja, (vagy pláne korrigálhatja) a szaktudást. Intelligensen és egyszerűen gondolni magunkat, míg egészségesek vagyunk, de alázatosan és engedelmesen az orvosra hallgatni, ha betegek vagyunk, ez aranyigazság marad.

G. K. — Magyarul talán egy-elvűnek mondhatnók a monistát, (Monos görög szó, jelentése: egyetlen, csak egy.) Azokat a gondolkodókat jelöljük e névvel, akik a világot csak egy végső elvből magyarázzák, tehát vagy csak a szellemből, vagy csak az anyagból. A katolikus szellemű bölcsélet dualista hitelvből, szellem- és anyagból magyarázza és értelmezi a világot.

UJ ORGONÁK

BUDAPEST. XVI, FÜREDI-U. 41. — Telefon 297—123

építését és minden-
nemű javítást vállal

Rieger Ottó
ORGONAGYÁR

S. S. Budapest. — Igaza van, Szent Péter utódai közül magyar földön valóban csak egy fordult meg: IX. (Szent) Leó pápa. (1049—1054) Azoknak a pápáknak száma ellenben, akik megválasztásuk előtt töltöttek hosszabb-rövidebb időt Magyarországon, legalább féltucatra tehető. Leó pápa magyarországi utazása azokkal a zavarokkal állt összefüggésben, melyeket a trónöröklés rendezetlensége idézett elő. Ismeretes, hogy Szent Istvánnak nem maradt közvetlen örököse. Ezért a velencei dózsék családjából származott unokaöccsét, Orseolo Pétert jelölte ki utódjának, (1038—1041) A nagyralátó hetyke és kizárólag idegenekre támaszkodó ifjút azonban a feltámadt nemzeti harag már három év múlva elkergette s helyébe a magyar Aba Sámuel tülte. De három évnél tovább (1041—1044) ez sem tudta magát tartani. Péter ugyanis bujdosása alatt behízelegte magát a világbíró III. Henrik német császár kegyelmébe és az ő hathatós támogatásával újból visszaszerezte trónját. De az idegen segítségért nagy árat kellett fizetni: Péternek és főembereinek hűséget kellett esküdniök a császárnak. A nemzet természetesen nem nyugodott ebbe bele. 1046-ban másodízben is felkelt Péter ellen, végleg megbuktatta s helyette az Árpádházi Endre herceget emelte trónra. Endrének mint királynak legsürgősebb feladata az imént lezajlott politikai és vallási forradalom romjainak eltakarítása volt. Ezért mindenképpen meg akarta engesztelni a császár haragját. De hiába ajánlott neki adót, hadi segítséget, hűbéri hódolatot, Henrik hajthatatlan maradt. De szerencsére nem tudott azonnal támadni. Mikor pedig 1051-ben végre megindította hadait, Endre és vitéz öccse, Béla herceg a mintaszerűen megszervezett védelem élén, véres fővel verték vissza a támadást. (Vértes, Bársonyos, Miklós püspök levele stb.) A császár dult-fult mérgében. A következő évben hasonló kudarc elkerülésére Pozsony ostromával kezdte meg hadjáratát. Ekkor kapcsolódott be az ügybe Leó pápa, aki a kíséretében lévő György kalocsai érsek révén kitűnően volt informálva az ügyekről Endre király hívására 1052 nyarán Délolaszországból, ahol éppen reformzsinatot tartott, a pozsonyalatti császári táborba jött, hogy közvetítsen a felek közt. A közvetítés eleinte sikerrel is kecsegtetett: Henrik Zotmund bávár ismert bravúrja után a pápa sürgetésére feloldotta a vár ostromát és elvonult hadaival. A béke azonban mégsem jött létre, mert Endre vérszemet kapott a sikeren s vonakodott korábbi ígéreteit teljesíteni. A szent pápát módfelett bántotta ez az eljárás és első felindulásában kiközösítéssel fenyegette a királyt. Fenyegetését azonban nem váltotta be, hanem a német hadak nyomán maga is Németországba távozott. Békeszerző kísérlete így eredménytelen maradt, de Magyarországnak mégis volt belőle annyi haszna, hogy megmenekedett a harmadik német támadástól. Ezért a hála elsősorban a pápát illeti.